

P. II
228

CONVORBIRI LITERARE

No. 1.

BUCUREȘTI, IANUARIE, 1912.

Anul XLVI.

DIRECTOR: S. MEHEDIŢI

CUPRINSUL

- Carmen Sylva — *Generaţiei de azi* (versuri).
W. Meyer Lübke. — *Cu prilejul inaugurării Institutului român al Universităţii din Viena.*
Duiliu Zamfirescu. — *O curcă romanţioasă* (novelă).
Al. Tzigara-Samurçaş. — *Istoria artei şi însemnătatea ei în învăţământul universitar.*
Ion Pillat. — *Pictor ignotus: El însuşi* (versuri).
Priar. — *Ispita* (novelă).
E. Lovinescu. — *Ion Ghica în Samos.*
Atreu. — *Vel fi a mea, ori nu vel fi...* (versuri).
I. D. Ştefănescu. — *Educaţia intelectuală.*
Vasile Mihăilescu. — *O dorinţă neîmplinită a lui Ioan Maiorescu.*
M. Inseamnări privitoare la istoria culturii noastre.
Fapte: Literatură: Câteva informaţii despre literatura georgiană;
Medicină: Vindecarea cancerului la animale; Pedagogie: Congresul de pedagogie din Bruxelles; Statistică: Numărul şcolilor şi populaţiei lor în Elveţia.
Recenzii: A. Vlăduţ: La gura sobei; Nikas A. Bels: Expunerea cercărilor paleografice şi artistice în mănăstirile Meteora; Fi. Ştefănescu-Goangă: Experimentelle Untersuchungen für Gefühlsbetonung der Farben; F. Rauh: Etudes de Morale; G. Balş: O vizită la câteva biserici din Serbia; H. Stahl: Dela manevre şi alte schiţe vesele; Mariu Theodorian-Carada: Revizuirea constituţiei; N. Iorga: Scrisori Domneşti; Radu R. Rosetti: Razna.
Reviste: La Revue; Revue de Métaphysique et de Morale; Revue Scientifique.
T. A. Bădărău. — *Cronica ştiinţifică: O lămurire...* introductivă.
Al. Tzigara-Samurçaş. — *Cronica artistică: Influenţe sârbeşti în arhitectura din România.*
Virgil N. Madgearu. — *Cronica economică: Reorganizarea meseriilor.*
M. Mihăileanu. — *Cronica şcolară: O lipsă care trebuie împlinită.*
Bibliografie.

P. 13-873.

BUCUREȘTI

Instiit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16.

1912.

Din publicațiunile colaboratorilor mai vechi

Literatură, Filosofie, Istorie.

ALECSANDRI V. Poezii, teatru, proză.
BOGDAN I. Vechile cronici moldovenești până la
 — Ureche, Buc. 1891.
 — Cronici inedite, Buc. 1895.
 — Vlad Tepeș, Buc. 1895.
 — Documente brașovene, Buc. 1905.
 — Album paleografic, Buc. 1905.
CARAGIALE I. L. Teatru, romane, schițe.
CONTA V. Încercări de Metafizică.
 — Teoria fatalismului.
CREANGĂ I. Povești și amintiri din copilărie.
EMINESCU M. Poezii și proză.
MAIORESCU T. Discursuri parlamentare, 4 vol.
 — Critice, ed. II, 3 vol.
 — Logica, ed. V, 1 vol. 1898.
 — Einiges Philosophische in gemein-
 — fasslicher Form, Berlin 1861, 1 vol.
 — Patru romane trad. 1 volum.
 — Precedente Constituționale, 1 broș.
 — Aforisme asupra înțelepciunii în
 — viață, de Schopenhauer, trad. din
 — limba germană, ediția 4. 1 vol.
 1902.

MAIORESCU T. Reforma Instrucțiunii publice
 volum, 1891.
 — „In contra Socialismului” trad. din
 — H. Spencer, broșură, 1893.
 — Copilul Kyolt, traducere din Ibsen
 1 vol. 1895.
NAUM A. Traduceri, Iași, 1875.
 — Versuri, Iași, 1890.
 — Povestea vulpii, Buc. 1905.
NEGRUZZI IACOB. Opere complete, 6 vol.
ONCIUL D. Zur Rumänischen Streiffrage, Inns-
 — bruck 1887.
 — Geschichte der Bukowina, Wien, 1899.
 — Originile Principatelor române, Bu-
 — curești 1899.
 — Din Istoria Românilor, Buc. 1906.
VOLENTI N. Poezii, Iași 1891.
ZAMFIRESCU DULIU. Navele 1 volum, 1888.
 — Fără titlu, 1 volum, 1883.
 — Alte orizonturi, 1 volum. 1895.
 — Lume Nouă și lume veche (roman)
 — Viața la țară, roman.

ABONAMENTUL :

Pe jumătate de an, 10 lei; pe un an, 20.

Pentru instituturile de cultură, ofițeri, profesori secundari și admi-
 nistratori de plasă:

Pe jumătate de an, 6 lei; pe un an, 12.

Pentru institutori, preoți, învățători și studenți:

Pe jumătate de an, 5 lei; pe un an, 10 lei.

Pentru Austro-Ungaria, 12 coroane.

Pentru străinătate, 25 lei.

Manuscrisurile pentru *Convorbiri Literare* se trimit D-lui **S. Mehedinți**
 profesor universitar, strada Racoviță 12. (Telefon, 17/34). Manuscrisurile ne-
 publicate nu se înapoiază.

Autorii, cari doresc să li se anunțe publicațiunile sau să li se facă dări de
 seamă în *Convorbiri Literare*, sânt rugați să trimeată câte un exemplar pe
 adresa D-lui **S. Mehedinți**. Tot D-sale vor fi adresate revistele, publicațiunile
 periodice sau ziarele care au schimb cu *Convorbirile Literare*.

Pentru abonamente și orice chestiuni de administrație să se adreseze „In-
 stitutului de Arte Grafice Carol Göbl S-sor I. St. Rasidescu”, Str. Doarunei
 No. 16, București.

Pentru numere eventual neprimite, administrația nu răspunde
 decât celor ce reclamă până într-o lună de la apariția numărului.

P. V. 228

CONVORBIRI LITERARE

No. 1.

BUCUREȘTI, IANUARIE, 1912.

Anul XLVI

GENERAȚIEI DE AZI

I.

Noi suntem cei ce țesem viitorul
Și după noi e-adevăratul bine!
Noi doar urzim și-așternem doar covorul
În calea generației ce vine.

Noi ne 'ndrumăm ca orbul după deget
Și mergem scotocind pe dibuite:
O goană grea și fără preget
Pe urmele comorii bănuite.

II.

Cum bate crivățul 'n zăvoi
Și-adună nori, cum un șivoiu
Năprasnic se prăvale,
Tot astfel trece soarta-rea,
Târând deavalma după ea
Tot ce 'ntâlnește în cale.

Și din genune negre, lin —
Cum albe, dese neguri vin
Și 'n crâng și 'n văi coboară,
Așa mister în veci ascuns
Ne 'nvăluie cu nepătruns
Giulgiu alb, și ne 'nfășoară.

Și cum prin pâcla grelei ceți
Străbate-a mândrei dimineți
Biruitoare rază,
Așa străbate vesel prin
Zăbranicul țesut de chin,
O inimă vitează!

CARMEN SYLVA.

CU PRILEJUL
INAUGURĂRII INSTITUTULUI ROMÂN
AL
UNIVERSITĂȚII DIN VIENA

Faptul că azi, în seminarul nostru de filologie romanică, se inaugurează acest institut de cercetări științifice nu este o apariție izolată în viața universitară contemporană. Alături de caracterul utilitar, practic, al Universității ca instituție de stat, care trebuie să ție seama bunăoară de pregătirea profesorilor secundari, s'a accentuat în ultimul timp nevoia de a se face loc mai larg în Universitate studiilor superioare științifice, care nu sunt în directă legătură cu cerințele practicei.

Astfel, de pildă, cu prilejul sărbătoririi centenarului Universității din Berlin, însemnate mijloace materiale au fost puse la îndemâna Universității de acolo spre a se întemeia institute de cercetare științifică.

Menirea acestor institute, care, deși sunt în directă legătură cu organizarea universitară, nu împovărează totuși bugetul propriu zis al Universității, este tocmai cercetarea științifică pură, nestânjenită de cerințele practice ale învățământului, de care prea adesea Universitatea este nevoită să ție seamă. — Pilda dela Berlin fu în curând urmată la Leipzig.

Alte Universități — și printre acestea și cele de aici din Austria, unde adesea cele mai urgente nevoi de abia sunt îndestulate — priviau oarecum cu jind la surorile lor mai fericite.

De acum însă, noi, romaniștii din Viena, nu vom mai în-

cercă astfel de sentimente. Institutul pe care am plăcerea de a-l deschide acum, este un astfel de așezământ, închinat cercetării științifice: el este, fără să împovăreze budgetul universitar, bogat înzestrat; el e în strânsă, directă legătură cu Universitatea și stă totuș pe propriile temelii.

De aceea țin mai întâiu să exprim mulțumiri acelor factori, care au contribuit la înfăptuirea acestui institut: guvernului regal român și în primul rând Excelenței Sale Domnului T. Maiorescu, apoi autorităților austriace, care, ținând seamă de caracterul pur științific al institutului, nu s'au oprit la unele ezitări, firești în o țară ce prea adesea e acoperită de norii neînțelegerilor naționale

Care este acum felul acestui institut?

În o singură formulă aș putea zice că e cercetarea istoriei vieții sufletești a Românilor așa cum ea se oglindește în limbă și în toate manifestările ce sunt în legătură cu limba. În primul rând, firește, stă istoria limbei, atât istoria internă cât și cea externă.

Dezvoltarea limbii, dela cele mai vechi monumente lingvistice până azi, nu mai puțin scoaterea la iveală, studiul dialectelor, vor fi pentru noi întrebări de căpetenie.

Aici întru câțva terenul a fost lucrat de Weigand, în Leipzig, care a deschis drumul, aducând unele contribuții; dar publicațiunile nouă de literatură dialectală ne arată că pe terenul acesta ne rămâne încă mult, foarte mult de făcut. Și Viena este îndeosebi prielnică tocmai cercetării dialectelor vii, pentru că în „Phonogram Archiv“ avem mijlocul de a fixa cuvântul vorbit, altfel, cu mult mai exact decât prin scris, care nu e îndestulător să analizeze sunetele, avem apoi un mijloc care ne ferește să fim amăgiți de subiectivitatea auzului nostru.

Tot așa de importantă este și cercetarea externă. Mândrul și îndreptățitul cuvânt „suntem de origine română“ însemnează pentru cercetarea lingvistică a noastră că româna trebuie să fie studiată mereu în legătură cu celelalte limbi surori.

Cari sunt deosebiriile și cari asemănările? și cari sunt temeiurile atât pentru unele cât și pentru celelalte? Asemănările pot fi oare explicate prin fenomene săvârșite încă dinainte de separarea limbilor, sau lămurirea lor trebuie căutată în o independentă dezvoltare paralelă a unor germeni comuni? Și acolo unde constatăm deosebiri, urmează oare româna drumul pe care l-am așteptă, potrivit tendințelor ei fundamentale, pe când celelalte limbi ieau un alt făgaș, — sau poate contrariul e adevărat? Căci dacă origina latină a limbei române stă mai presus de orice îndoială, trebuie totuși să adăogăm îndată că timpuria răslețire a acestei limbi de celelalte limbi și culturi romanice, apoi dezvoltarea ei în mijlocul unor popoare cu o altă cultură și cu alte limbi, toate acestea au exercitat de veacuri o adâncă înrăurire asupra limbei române.

De aceea cercetarea raporturilor limbei române față de limbile serbocroată, bulgară, ruteană, greacă modernă, maghiară și turcă, în deosebi față de albaneză, e una din cele mai de seamă chestiuni ale lingvisticei române. Și în privința aceasta ne putem mândri că Viena e în deosebi prielnică studiilor acestora. Aici filologia slavă este reprezentată astfel cum nu s'ar putea să fie reprezentată mai bine chiar în o Universitate de limbă slavă; în afară de aceasta avem în „Institutul pentru istoria ost-europeană“ un institut special pentru cultivarea unor studii care și pentru noi își au însemnătate lor; avem apoi un linguist care din când în când tratează în prelegerile lui și greaca modernă și unul din cei mai buni cunoscători ai albanezei este funcționar în biblioteca Universității, deci poate fi utilizat și pentru scopurile noastre. Apoi în ce privește studiile speciale de romanistică putem afirma că ele sunt mult mai cultivate și mai dezvoltate aici decât la oricare altă Universitate germană, unde franceza formează aproape ocupațiunea exclusivă a romaniștilor. — Aici, prin faptul că italiana formează un obiect de căpetenie al studiilor noastre și că toate limbile romanice sunt obiect.

de studiu atent — lingvistica română poate căpăta o deosebită îndrumare și dezvoltare.

Și de fapt mai mult ca la orice alt popor, cercetarea lingvistică a teritoriului român e condiția primă, temelia pentru orice studii cu privire la viața sufletească a acestui popor. De aceea studiile noastre sunt indispensabile atât pentru istoricul propriu zis cât și pentru istoricul și cercetătorul literar, care vrea să aibă o judecată sigură cu privire la dezvoltarea fenomenelor literare, al căror mijloc de înfăptuire e cuvântul.

În ce privește acum literatura, evident că ea nu poate rămâne în afară de cercul preocupărilor noastre: a separa istoria literară de filologie ar fi o scădere. De fapt orice filolog trebuie să fie și un cunoscător al literaturii, după cum orice istoric literar nu se poate dispensa de însușirea disciplinei filologice.

În ce privește limba română, de bună seamă că față de istoria limbei — literatura, în sensul de artă a cuvântului, are un cadru mai restrâns: literatura beletristică română nu e mult mai veche decât de o sută de ani.

Deși se cuvine să stăm departe de concepția, larg răspândită până nu demult, că numai ceeace a început să se descopere sub praful veacurilor e vrednic de considerațiuni științifice, — trebuie totuși să recunoaștem că o producție literară, care în timp ne stă așa de aproape, oferă mai puține probleme decât o dezvoltare literară cu un îndelungat trecut. Și cu toate aceste cât de multe încercări și începuturi de dezvoltare, cât de felurite curente putem observa chiar în acest crâmpei de timp! Și dacă urmărim curente de azi, nici ele nu sunt mai puțin vrednice de luare aminte, chiar când din punctul de vedere estetic, etnic sau etic nu le putem aproba. Și pentru că aplicarea numai a criteriilor estetice ne-ar reduce orizontul și al cercetărilor și al înțelegerii, se cuvine să dăm o deopotrivă luare aminte marelui număr de monumente literare, care, începând cu repercutarea la Români a mișcării husite, s'a continuat în veacurile al XVI, XVII și XVIII, apoi producțiunilor istoriografice din acest timp. E drept că

producțiile acestor vremi sunt în mare parte traduceri sau imitații, — totuși e important să stabilim ce originale stău la temelia sau au dat îndrumarea acestor producțiuni, cu alte cuvinte de unde au primit Românii mișcările lor religioase și culturale, cum s'a mlădiat limba spre a înveșmânta idei noi, străine. Studiul acestor vechi monumente e de mare însemnătate, atât pentru filolog cât și pentru literat, căci el ne dă putința să adâncim chestiunea înfiripării limbei literare române, care de fapt se desvoltă în neîntreruptă continuitate dela Coressi și până azi.

Unteren al literaturii cere îndeosebi luarea aminte a noastră: poezia populară. Avem acum culegeri îndestulătoare spre a ne face o icoană limpede despre aceste producțiuni, dar aproape nu este o singură întrebare cu privire la aceste producțiuni, care să fi fost limpezită. — *Colinda* are un nume slav; este ea oare necunoscută celorlalți romani? Numele *doină* e pus în legătură, în perioadă romantică, cu lituanicul *daina*. Și când zic în perioada romantică nu mă gândesc la aceea a unui V. Hugo sau Schlegel, ci la perioada pe care orice popor, orice individ o străbate: vârsta când fantezia, privirea entusiastă în lumea aceasta imensă, e mai puternică decât critica și experiența. Mai târziu, firește, astfel de apropieri de cuvinte sunt înlăturate și anume atunci când caracterul doinei și când doina sunt mai bine cunoscute.

Și astfel întrebarea se pune din nou: Ce este doina?

Apoi începutul atâtor poezii populare române cu numele cutărei sau cutărei flori ne amintește direct „riturnelele“ italiene sau cântecele populare spaniole.

Să fie oare o legătură între aceste începuturi, sau nu? Și dacă da, cum trebuie să fie explicată? Producțiile epice se cuvine să fie îndeosebi studiate.

Astfel avem, de pildă figurile *sâmbelor*.

În vremea de romantism a filologiei române un filolog își amintește de străvechiul zeu latin *sema sancus*, acestuia îi dă o soție care trebuia să se numească *sancua-sangua*,

de aci românul *simbă* și mai departe o formă diminutivă *simbea*.

Acestea sunt considerații care nu pot fi luate în serios, de fapt *simba* este latinul *Sibylla* dar nu *sibylla* romană, ci un cuvânt din perioada de mijloc a limbei grecești — căci numai acolo *mb* a fost conservat. — În ce stă însă caracterul sibilin al Sâmbelor, cum s'a ivit, cum s'a desvoltat și până unde s'a răspândit acest cuvânt pe teritoriul român?

Astfel poezia populară ne conduce pe alt teren — acela al cercetărei folcloristice, la studiul întregii vieți a poporului. Obiceiurile, datinile populare au atras în ultimul timp în o mare măsură cercetarea științifică. Pentru teritoriul român a dat Marian material prețios, care acum așteaptă să fie valorificat, să fie cercetat. Aici anume ne va arăta studiul comparativ ceea ce este nou și ceea ce este vechiu, va deosebi nota individuală română de ceea ce este romanic, va preciza ce este înrăurire orientală și va scoate la iveală fondul general omenesc. Dacă urmărim acum problema mai departe vedem că anume dela noi din Austria a pornit și s'a accentuat în ultimul deceniu direcția de a se da o deosebită luare aminte lucrurilor, obiectelor înși-le atunci când studiem cuvintele. Se cere anume acum cercetătorului etimolog să nu se mărginească numai la a ne arăta istoria cuvântului, fără să se intereseze de obiectul care est numit prin cuvânt; de asemenea arheologul nu se mai poate dispensa în studiu, de ajutorul pe care cuvântul i-l poate da.

Amândouă cercetările trebuie să meargă mână în mână. Meringer și Murko ne-au arătat că la Slavii de sud casa și lucrurile casei sunt de origină germană. Cum stau Românii în privința aceasta? Întâlnim la ei tipul de casă slav, pe cel maghiar, sau aflăm la ei un tip propriu? Știm aproximativ cum treeră țăranul român; cum ară și cum coșește; întrebuințează el secera dințată romanică sau pe cea netedă, nedințată, germanică; ce tipuri streine de coasă întrebuințează el și de când; cum pregătește el cânepa și cum țese; cum se face că a ajuns el să înlocuească lat. *colus*

prin *furcă*; cum se oglindesc toate aceste raporturi culturale în limbă, — iată o nouă serie de fapte și probleme care trebuiesc cercetate și în primul rând băștinașii se cuvine să ne dea materialul.

Toate problemele acestea de istorie a limbei stau în strânsă legătură cu istoria și vor contribui poate și la limpezirea „chestiunii române“. În privința aceasta este încă o ramură a lingvisticeii care stă în strânsă legătură cu istoria: studiul numelor. Numele de localități, apoi numele drumurilor, al văilor, al munților, al fluviilor și râurilor, al diferitelor părți și accidente ale terenului din o moșie, toate acestea trebuiesc sistematic și exact culese, apoi strict științific studiate. Căci tocmai lipsa de documente în trecutul mai depărtat al Românilor dă o valoare deosebită concluziilor pe care le vom putea scoate din onomastică și toponimie.

Din cele spuse până acum puteți să vă faceți o idee despre felul cum concep eu activitatea în acest institut. Nu în sensul că aș avea eu să țin prelegeri. Metoda de cercetare, problemele și faptele referitoare la limba română sunt adesea discutate în prelegerile mele, nu numai când mă ocup în special de limba română dar și în asemănările și deosebiri, în paralelele ce adesea sunt de făcut cu prilejul studiului fiecăreia din celelalte limbi surori. În institut însă prelegerile care se vor ține vor fi făcute de membrii înșiși ai institutului și anume cu scopul hotărât ca lucrările dumneavoastră să formeze obiectul discuției la care toți vor trebui să ia parte. Cu alte cuvinte: deprinderi, discuții, activitatea proprie a fiecăruia, activitate care va fi îndrumată și judecată de directorul institutului.

Disponem de frumoase încăperi pentru bibliotecă și sală de studii; avem o bibliotecă și sperăm că în curând ea va oferi tot ce e necesar. Ea va avea să ție seamă și de nevoile speciale ale fiecărei lucrări. Apoi, la timp, sper să scoatem o publicație periodică ce va servi la deslegarea tuturor problemelor pe care le-am atins.

După cum eu voi pune tot sufletul, tot astfel aştept acelaş lucru şi dela Domniile voastre pentru ca să îndreptăm marea încredere ce ni s'a arătat şi să înfăptuim treptat o operă care să fie un titlu de glorie şi pentru ţara care întreţine institutul şi pentru acea care-i dă ospitalitatea.

W. MEYER LÜBKE

O CURCĂ ROMANȚIOASĂ

Nu credeam nici odată să deviu o curcă romanțioasă

M'am născut din părinți pământeni, într'un coș de nuele, în odaia vizitiului. Aș putea zice că cea dintâiu înfiriparea a vieții mele a fost de durere, fiindcă a trebuit să-mi sparg singură coaja oului, ca să pot răsuflă.

Mama mea era o femeie ciudată. Când se așeza pe clocit, nu se mai mișcă săptămâni întregi. O simțiam cum se întindea peste noi toate, și ne încălziă, cu isvor dătător de viață. Dar dacă se da jos din coș, adio ! Trebuia să vină bietul vizitiu, s'o adune după drumuri și s'o întoarcă la treaba ei. Să vede că se plictisiă; dar eu zic că nici nu era mama noastră a tuturor.

Pe tata l'am cunoscut mai târziu. O poznă întreagă. Deocamdată tatăl meu era vizitiul. Când am spart oul și am dat cu ochii de lumină, m'a scos numai decât din coaje, m'a luat în mână și m'a sărutat. Am simțit ca o adiere îmbălsămată. Am aflat mai târziu că era miros de țuică.

Ne-am născut noi așa, vre-o treizeci și șase de pui. Care cum eșiam din coaje, ne puneă pe o scândură albă, acoperită cu urzici bătute, amestecate cu brânză: Ce rău m'am simțit când am înghițit prima imbucătură ! Se vede că așa încep toate plăcerile vieții. Mai întâiu nu știam să stau cumpănită pe labele mele, și când mi-a trecut în rânză prima înghițitură, am căzut pe spate. Dar, după ce m'am hrănit bine, am încolțit cele dintâiu gânduri frumoase. Puii ceilalți mi se păreau grozavi, iar mama tare plăcută. Vizitiul n'avea ființă, pentru mine, în totalitatea lui de om. Tocmai mai târziu am înțeles că mâna care mă ținea ca un cuib, gura care mă sărută cu miros de

prune, picioarele care se mișcau ca două brașoveni alcătuiau una și aceeași făptură.

După ce am învățat să umblu, ne-au dus, cu mamele noastre, într'un șopron închis. Aci am avut plăcerea să cunosc pe tata.

Mărturisesc cu rușine că mi s'a părut ridicul. De unde mamele noastre erau tihnite, umblau cu penele la locul lor, îngrijiau să nu ne calce,—domnul acesta a intrat ca un stăpân zurbagiu, bufnind pe nări, părăind aripele, cu o gușe zdrențăroasă legată cu mărgеле, cu niște necuviințe de picioare, ce mă răniau în demnitatea mea de femeie. Dar capul!.. Când l'am văzut cu pliscul coroiat și cu moțul pe-o ureche, schimbând fețe-fețe și dând năvală către mama, mi-a venit să-l ciupesc de labelle alea crăpăcioase, cu care mă călcase de vre-o zece ori. Urit lucru este închipuirea de sine!

Dar — cine-ar crede-o! — după ce veni pacostea asta peste noi, mama, care tot mereu săria pe ușe, ca să iasă afară, se liniști.

Mi-a fost dat, mai târziu, s'o văd ajunsă și mai rău, învârtindu-se după tata, cu aripele bleojdite, cu ciupul în vânt, cu moțul aprins, par'că n'ar mai fi fost curca cuminte cunoscută de toată lumea, ci o țărancă beată. Eu zic că femeea, când ea câmpii; seamănă cu un popă călare, adică îi șade rău.

După câțva timp, tată-meu adoptiv ridică ușa dela șopron și ne dete drumul...

I!.. Doamne!.. Frumos mi s'a mai părut pământul!.. Tocmai săpaseră via, așa că țărna proaspătă se răcăia ușor, găsim niște gănganii gustoase, dulci, cu un miros neînchipuit de nufăr de Indii. Imprejurul butucilor, pe unde nu ajunsesese sapa, creșteau floricele ca limpezișul cerului, albastre și fragede. Când am tras o dată de o păpădie, am căzut cât colo, pe spate. M'am sculat de jos cam umilită, dar cu neînețeleasă înțindere a gândurilor, cu poftă de a mă alega de puii ceilalți și — Dumnezeu să mă erte — cam cu chef. Păpădia era plină de rouă: gustasem din apă!..

De acum lumea era a mea.

Am avut însă, tot atunci, și o supărare. M'am urcat pe mar-

ginea căușului și m'am văzut în oglinda apei : eram urită cu avan. Imi închipuesc că așa trebuie să fi fost și tata în copilăria lui : ceva pretențios, comic și trist.

Dar apoi, cu vremea, am început să-mi schimb ideile.

Se făcuse cald. Pe un nuc, plin de moșuri de curcan, se ridică soarele strălucit ; de acolo trecea pe tinicheaua caselor ; apoi pe învelișul dela puț ; apoi peste tot. Nouă ne creșteau tuleiele și ne venia să sburăm. Cu câtă plăcere mă întindeam câte odată, desfăcând o aripă și svârlind un picior în urmă, ca apoi să săr de trei ori în loc, fără nici un cuvânt ? Altă dată îmi venea să mă urc pe casă, ca de acolo să sbor cine știe unde, pe drumul mare sau în curtea vecinului. Mă întovărășisem cu un pichioiu bătrân, care țipa toată ziua ca un prost. Indată, toți puii ceilalți săriau și ei pe casă, și de acolo pe drumul mare sau în curtea vecinului. Foarte puțină lume are originalitate. Ce mă miră mai mult era că și mamele noastre făceau copilării, zburând după noi. Numai tata rămâne om întreg. Numa ce-l vedeai eșind pe poartă, ca un arnăut, cu moșul pe-o ureche, cu un zmoc de păr crescut în piept, ca un iatagan, cărâind tot felul de blesteme și bolborosind din toate puterile ca să deștepte luarea aminte a vizitiului. Am uitat să spun că acesta era rus și că pe tata îl chema Costachi. Numai au ziai pe sus :

— Ah, fi, Kuštaki, kak brie ! ? ..

Tata părea a ști rusește, fiindcă blestocăria ceva, iar vizitiul înțelegea. Tata umblă înaintea, cărâind ; vizitiul după el, până ne găsiu. Apoi numai dă-i înjurături :

— Ibitfoi Kărkă blestemată ! Nă căpitan, nă curte, ha ! ? ..

Vizitiul îmi era drag ; cu toate astea n'avea creștere.

Tata era om odată. Dacă n'ar fi fost pururea umflat, l-aș fi iubit de-a binele, fiindcă ne păziă grozav. Unde era chip să s'apropie cineva de noi !. Săriă în cap la toată lumea. Și eu spun drept : îmi plac bărbații căror nu le e frică de nimic. Nu știu cum, par'că te simți mai bine lângă ei.

Trecuse așa mai toată vara. Trăiam cea mai frumoasă vicăță ce și poate cineva închipui. Zvântasem fasolea verde de prin grădină, iarba de prin curte și ciupisem ici și colo și câte un strugure care începea să se coacă. Drept aceea, tata mâncase bătaie. Dar ce-are a face!.. Altruismul păsărilor este ca al oamenilor: totdeauna gata, când e vorbă să sufere alții.

Când ne pierdeam prin pădure, eră ceva nepomenit de frumos. Codrul se ducea la deal, cu stejarii lui ohavnici, ca o împărăție de umbră și de visuri. Pe jos, creșteă păpădiile cele mai dulci, aglicele cele mai fragede, niște tufe de agrișel sălbatec, ale cărui frunze mă îmbătau. Când ajungeam la izvor și înghițiam din apa proaspătă, ridicând pliscul în sus, mi se răsturnă lumea în creer și mă credeam la Ghazipur, pe malul Gangelui, de unde se trage neamul nostru.

Odată am ajuns până la gherdapuri. Apa, deși puțină, făcea un zgomot de m'am speriat. Atunci am sburat dincolo. Firește, toată lumea după mine. Tata rămăsese pe malul celalalt, protestând din toate puterile. Tocmai atunci a eșit rusul ca din pământ:

— Ah, fi, Kuștaki bliestemat!..

Umblase de pe noi toată ziua, prin urmare eră supărat foc. Și dă-i bătaie lui tata.

Eu am băgat de seamă că oamenii sunt câte odată tare proști. Tata nu numai nu eră vinovat, dar i se cuveneă laudă.

De îndată ce am ajuns acasă, mama a fost legată de un picior. Nici asta nu eră drept, dar ar fi putut să fie folositor, cu o lună înainte. Acum, cine se mai uită la ea! Eu eram, acum, curcă în toată puterea, îmbrăcată în pene lucii, cu gâtul ca o fată mare, cu aripele gata pe sbor. Incepusem să găsesc pe tata frumos!,. Asta eră cea mai mare nedomirire a mea. Deunde până aci gușa lui mă indignă, acum mi sã părea plină de farmec, mai cu seamă de când băgasem de seamă că mărgelele de pe dânsa se mișcă și își schimbă lumina. Toate făpturile Domnului, când simt cu adevărat, devin frumoase.

Vizitiul se dusesse să se culce. El credeă că dacă a priponit pe mama, noi o să ne călugărim. Mai întâi noi ne-am suit pe

vârful cotineții, iar de-acolo ne-am dat drumul pe frânghiele cu rufe, unde luptam să ne ținem în cumpănă. Eră un scandal și un chiloman, de socoteai că arde satul. Când a eșit spălătoreasa afară și a văzut în ce hal îi adusesem bunătate de prostiri, albe ca floarea, cu ghiarele noastre pline de glod, s'a supărat foc, și dă-i din nou bătaie lui tata. Bătaia asta lui bietul tata, pentru faptele noastre, mă umplea de nedomirire asupra regulilor pedagogice ale oamenilor. Imi veni în minte să mă las de blestemății, ca să nu mai sufere alții din pricina mea. Deși eră ziua namieaza mare, chelărița ne adună după urmă și ne închise în cotineată, dând încă o dată cu piciorul în tata. Atunci auzii pe chelar muștrând-o :

— Nu mai dă în curcan, muiere, că nu-i el vinovat.

— Ba el e de vină, că așa sunteți cu toții, arde-v'ar focul !..

Omul, plictisit, o înjură de tămăiea măsi ; și spui drept că mă răcori la suflet. Femeie sunt și eu, dar, nu știu de ce, par'că nu-mi plac femeile, că's nedrepte și cu pandalii.

Incetul cu incetul, a trecut vara, a venit toamna, ne-am bucurat de vreme lucie, când vedeam pe vârful casei noastre cum ardeau buruienile tocmai departe, pe Bărăgan. Câteodată, tata cârâia ca în vis, uitându-se pe cer, când cu un ochiu, când cu altul. Noi, toate, ne strângeam ciotcă, și ne uitam și noi pe cer : cârduri de cucoare se duceau spre țări străine, fără pic de milă de locurile noastre românești. Venetici plini de mofturi,

Și numai într'o zi a nins !.. Curgea din slava cerului o trambă de flori albe, par'că Dumnezeu ar fi scuturat toți cireșii raiului. Eu, de bucurie, m'am cocațat tocmai pe vârful unei căpițe de fân, pe când rațele băteau din aripi și măcăiau, cerând ploaie. Ce e drept, mie ploaia nu-mi place. Dar, și fără de asta, rața e o ființă destul de grosolană. După mine s'au urcat pe căpiță toate curcile celelalte, au răcâit fânul, au făcut stricăciuni și necurătenie, până ce a alergat vizitiul cu biciul dela cai. Cum l-am văzut, am zburat tocmai cine știe unde, simțind o nespusă plăcere de a pluti pe florile albe de zăpadă și de a trece pe deasupra rațelor, ca un vultur. Așa ni se întâmplă câteodată la toți : vrem să părem vulturi.

Jos, pe pământ, vizitiul judecă pe tata:

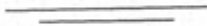
— Ah ti, Kuştădin Kuştădinovici ! Fietili tali nă fân, tignăfes nă cai !..

Tata se țineă după el, încercând par'că să'i dovedească cum că fetele lui nu aveau pene mărunte, care să rămăie în fân. Rusul umblă prin zăpadă, cu biciul în mână, strigând:

Fietili nă fân, tignăfes nă cai !..

Stăpânul nostru, care ședea cu noi la țară eși să vadă despre ce eră vorba, ce fete se ascunseseră în fân și cum de luau caii tignafes dela ele. Rusul îi explică lucrurile ; stăpânul râse. Dar de atunci începù să ne taie...

DUILIU ZAMFIRESCU.

ISTORIA ARTEI

și

INSEMNAȚATEA EI ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL UNIVERSITAR (1)

Pătruns de înalta menire a Universităților și consecvent cu idealul ce și-a făurit pentru lărgirea și întărirea acțiunii lor educative, actualul Ministru al Instrucțiunii a socotit că studiul artei nu poate lipsi din învățământul nostru superior.

Aceasta e motivarea reînființării catedrei de istoria artei.

Însărcinat cu suplinirea ei, se cuvine ca, în primul rând, să mulțumesc atât d-lui Ministru cât și aceloră dintre d-nii profesori, cari din convingere și cu atâta căldură, au susținut înființarea acestui curs. Nu însă numai prin cuvintele aci exprimate, fie ele ori cât de sincere și adânc simțite, aș vrea să-mi exprim recunoștința; ci în rezultatele acestor prelegeri, ori cât de modeste ar fi ele, aș dori să-și găsească răsplata cea mai deplină, atât Ministrul cât și colegii cari m'au onorat cu încrederea lor. Mă voi silii deci să nu fie prea desamăgiți în așteptarea lor. Deaceea, pe cât de mare e răspunderea ce-mi iau, pe atât de încordată îmi va fi și silința de a atinge scopul educativ urmărit de învățământul nostru superior. Deși, chiar în domeniul restrâns al specialității noastre, întrevăd greutatea de a da ceva complet, desăvârșit. Căci conform principiului cunoscut, cu cât mai mult lărgim cercul cercetărilor și al cunoștințelor, cu atât necunoscutul, care înconjură sfera cunoscutului, devine mai mare, mai greu de pătruns. Sper totuși că în câmpul ademenitor al artei nu

(1) Lecție de deschidere ținută la Universitatea din București la 26 Nov. 1911.

vom rătăci prea tare. Avem un far puternic, care ne arată drumul cel drept; prin frumoasa și măreața pildă ce ne stă înaintea, sarcina ne va fi cu mult ușurată. Mai ales că nu viu cu pretenția de inovator, ci de a continua o operă de mult începută în acest sens. Căci, deși în aparență nouă, această catedră e veche de mai bine de o generație.

Încă din 1874, d-l T. Maiorescu fiind Ministru al Cultelor și dăruind «să dea instrucțiunii superioare din București o dezvoltare ce-i era de mare lipsă» a introdus cursuri libere, necuprinse în programele oficiale ale timpului. D-sa preda logica, Hasdeu filologia și Odobescu arta. Cât de binefăcătoare a fost acțiunea culturală a acestei treimi de mari dascăli ai generațiilor de azi, este îndeobște cunoscut.

Lui Alexandru Odobescu îi revine meritul de întemeietor al învățământului artistic în țara românească. Iar astăzi când, adoptând principiile sădite, de el apucăm pe calea de el deschisă să regăsim firul conducător al doctrinei sale, imagina maestrului se înalță măreață în fața noastră. Aducându-i acum prinosul de recunoștință, pentru prețioasele îndrumări ce ne-a dat, se cuvine să slăvim memoria acestui adevărat apostol al neamului.

Nu e locul aci să îmbrățișăm întreaga activitate a acestui făuritor al graiului, fruntaș al literaturii române și mare pedagog (1). Dar chiar redus la rolul restrâns de «dibuitor și divulgator al frumuseților artei străbune», cum singur se numeă, el tot mare ne apare. Pentru a fixa mai bine însemnătatea sa, trebuie să recurgem la termeni de comparație din alte țări, depășind cadrul îngust al lumii noastre. Căci el este precursor chiar printre specialiștii streini. Lucrarea sa «*istoria archeologiei*» este nu numai unică la noi, dar printre cele dintâi de felul ei din întreaga literatură științifică.

Odobescu, din nefericire, nu ne-a dat decât un prim volum; dintr'ansul se vede totuși cât de vast concepută era opera în-

(1) Numărul din Nov. 1907 al «Convorbirilor literare» a fost consacrat lui Odobescu ca scriitor, pedagog, traducător și archeolog.

treagă. Atunci când a apărut, puțini numai au putut aprecia lucrarea, mulți considerând-o chiar ca o utopie ; acum însă, când autori străini au realizat gândul lui, însemnătatea eruditului român se întemeiază și mai bine.

Concepția lui Odobescu despre metoda archeologiei este azi universal admisă. Căci pe când, chiar în lumea savantă din streinătate, judecarea operelor de artă antică eră încă sub influența textelor vechi, el, printre cei dintâi, stabili limitele între aceste două domenii. Nu prin ochelarii prăfuiți ai autorilor vechi, ci prin noi înșine cere Odobescu să judecăm operele de artă. Și pe acestea nu le reduce numai la producerile antichității.

El păstrează într'adevăr titulatura clasică, atunci în genere admisă, de archeologie ; sub această haină învechită însă îmbracă un conținut mult mai vast decât contemporanii săi, întinzându-se asupra producerilor artistice ale tuturor timpurilor. Astăzi vocabolul de archeologie este în general abandonat. Atât în Germania cât și în Franța, însăși autorii cari se ocupă exclusiv de antichitate prezintă tratatele lor sub denumirea de «istoria artei». Autorul român a fost cel care a lărgit întâi cadrul științei sale, păstrând încă titulatura cea veche ; acum se dă conținutului fixat de savantul român și o altă denumire, mai corespunzătoare. Archeologia reprezintă numai un prim capitol al istoriei artei generale, căreia este subordonată.

Dovada evidentă că sub denumirea arhaică de «Archeologie» Odobescu înțelegea studiul artei universale, ne dă cuprinsul primei sale lecțiuni din a sa istorie a Archeologiei (pag. 37). După ce arată că va începe cu studiul artei antice, pornind dela cea preistorică, el expune astfel planul prelegerilor sale :

«Poate că va trece termenul întrunirilor noastre de doi ani mai înainte ca să fi putut eși din catacombele primilor creștini ; dar dacă cumva soarta destină acestei catedre o viață mai durabilă, apoi în periodul final al cursului, vom putea să căutăm treptat, prin întinderea secolilor de mijloc, cari au fost elementele gârbovite ale traiului și ale artelor din imperiul bizantin ; ce au știut să facă în același cerc de activitate Arabii, acei impetuoși cotropitori, cari într'o zi s'au reslețit

cu armele și cu cultura lor dela Marea Indică până la Oceanul Atlantic; cum au încolțit și s'au dezvoltat în Europa nordică și apusană viața feudală și artele gotice, și cum în fine tot cam pe acolo, a răsărit în zorile lunei moderne soarele strălucitor al Renașterii! După o călătorie așa lungă și variată prin răstimpii și prin răstăvurile în cari s'au semnalat geniul și activitatea omenirii întregi, ce repaus mai plăcut și mai întăritor putea-vom afla, decât cercetând în jurul nostru cu o pietoasă sollicitudine acea scumpă moștenire de vechi datine și de vechi monumente pe care ne-au lăsat-o străbunii noștri, pe pământul mult iubit al patriei?».

Este deci cât se poate de clar; începând cu antichitatea, Odobescu își propune să studieze—ceea ce a și făcut în parte—arta medievală, bizantină, arabă, gotică, a renașterii și în fine pe cea românească.

Aceiași atențiune deosebită și aceiași iubire pentru monumentele artei românești respiră din toate scriele lui, fie ele istorice sau din domeniul artei. Cele mai însemnate lucrări ale lui sunt asupra monăstirilor străbune sau asupra tezaurului dela Pietroasă, deci în afară de cadrul arheologiei clasice.

Principiul cel mare care-l călăuzește atât în cursuri cât și în scrierile sale este dezvoltarea simțământului frumosului, fără de care nu-și putea închipui o națiune ce aspiră a fi într'adevăr civilizată. El îndeamnă pe auditorii săi la studiul artei generale, pentru ca astfel să capete un criteriu solid și sigur în judecarea monumentelor naționale; convins fiind că poporul nostru este înzestrat cu un instinct artistic propriu, și că posedăm destule opere de artă cu caracter românesc cu cari ne putem mândri.

Mă opresc la aceste expuneri numai din variata și interesanta operă a lui Odobescu, neavând deocamdată altă intenție decât să arăt concepția largă și modernă a maestrului nostru. Ea ne este cu atât mai prețioasă, de oarece nu este un ecou al străinătăței, ci zămislire originală a întemeetorului culturai artistice în România.

Timp de vre-o 20 de ani Odobescu a propagat aceste principii largi și sănătoase. Generații întregi s'au încălzit de vorba lui

și de sfatul lui atât de prietenos. Am avut fericirea să fiu printre ultimile serii de studenți ai lui, și chiar după ce am plecat de sub direcția sa personală, am fost îndrumat mai de parte prin scrisorile sale fermecătoare.

Iar faptul că azi, după 15 ani de când glasul lui a amuțit, nu putem găsi alte pilde mai bune de urmat decât programul său, dovedește cât de înaintate, bine cumpănite și superioare erau principiile sale în chestie de artă.

Atât de întemeiata proslăvire a lui Odobescu nu este însă toată întru cinstea noastră, a urmașilor săi. Să fie oare ade-vărat, că odată cu dispariția personalității lui puternice să se fi stins orice influență în favoarea artei la noi? Iar scrierile lui să fi devenit într'adevăr literă moartă pentru marea mulțime, câștigând, pentru cei puțini la număr numai, valoarea unei evanghelii, pe care cu reculegere o recitesc cei dornici de un ideal?

Cu regret trebuie să constatăm că de astă dată falnicul, mândrul Odobescu a fost învins! Preocupările atât de materialiste, ale vremurilor sbuciumate în mijlocul cărora trăim, au redus la tăcere glasul sincer al acestui profet al artei.

Această constatare este cu atât mai întristătoare, cu cât multe din potrivă s'au schimbat în bine și la noi cu începerea veacului nou în care am intrat. Vremea de azi, cu concepțiile ei largi, ar trebui să fie mult mai prielnică prosperărei artei, decât atunci când Odobescu își începea acțiunea sa.

În veacul trecut, aiurea ca și la noi, opinia generală nu eră peste tot dominată ca azi de acea venerație, de acel cult pentru monumentele și operele de artă. Astăzi, de pildă, nu s'ar mai putea repetă împietăți față de ele ca în trecut. Și desigur că am împiedică, ca ceva monstruos, faptele cu cari unii din premergătorii noștri se lăudau. Orcare ar fi ura contra religiei, nimeni n'ar mai îndrăzni să distrugă figurile de marmoră ale sfinților de pe fațadele catedralelor pentru a pavă cu ele șoselele orașului, cum a procedat primarul Strassburgului, atrăgându-și pentru această ispravă mulțumirile Consiliului comunal, după cum reese din documentele publicate de curând.

Nici la noi nu s'ar mai putea repeta crima comisă numai departe decât în 1888, când s'a dărâmat interesantul și istoricul Turn al Colței. Și spre onoare a Academicianilor de azi, sunt convins că nu s'ar mai găsi nici unul care, ca și Gheorghe Sion, să pledeze «dărâmarea acestui cuiu al lui Arvinte, care încurcă estetica stradei»!

Asemenea aberațiuni au fost posibile numai în secolul formalismului, al predominării așa zisului spirit pur științific, prin care se urmărea educarea intelectului și a memoriei mai mult decât a judecății și a sentimentului. Într-o asemenea atmosferă era scuzabil ca producerile artistice ale omenirii să nu fi fost reprezentate în învățământul de toate treptele. Astăzi, însă, când în școli nu mai urmărim îmbuibarea cu știință sau așa zisa simplă mobilare a spiritului, ci și educarea și formarea caracterelor, se acordă o altfel de importanță disciplinelor care, fără vre-o aplicare științifică directă, au totuși o mare influență etică asupra tineretului.

În străinătate arta a căpătat azi o așa preponderență, în cât e admis că (1) «un esprit étranger à toute notion de choses de l'art n'est pas un esprit vraiment cultivé, dans le plein sens du mot». Peste tot arta e unul din factorii principali ai vieții noastre. Educațiunea artistică, sau mai bine zis estetică, tinde chiar să devie una din bazele învățământului modern. Neapărat trebuie să ne ferim de a cădea în exagerare. Totuși nu putem decât să aprobăm tendința cea nouă, de a desvolta dela început și simțul artei la copii. Învățându-l a scrie și citi, să-l deprindem totdeodată și să deseneze. Simultan cu primele melodii, menite să-i desvolte simțul just al auzului, să-i arătăm și opere de artă, deprinzându-l să vadă. Căci organul văzului normal desvoltat nu este deajuns pentru ca cineva să vadă, adică să priceapă o operă de artă; el trebuie educat într'acest scop. În școlile primare din streinătate educația se începe prin introducerea rațională a desenului și chiar a modelagiului, și prin ex-

(1) Perrot; *L'histoire de l'art dans l'enseignement secondaire*. Paris 1900. Pag. 47.

plicarea tablourilor anume făcute pentru ornarea sălilor de clasă. Se creiază astfel dela început copilului o atmosferă favorabilă dezvoltării simțului artistic.

Ce s'a făcut la noi în această privință? Nimic. Ba și mai rău: s'au inundat școlile primare cu oribile cromolitografii, cari sub pretexte naționale și moralizatoare sunt cea mai evidentă negațiune a artei. Societatea particulară «Arta în școală», întemeiată de profesorul de filologia romanică dela Universitate, a încercat să introducă în școli reproduceri bune a operilor de artă. O asemenea acțiune particulară trebuie să fie susținută de Stat, pentru a fi eficace și generală.

Urcându-ne pe scara învățământului, găsim că în școlile secundare din streinătate s'au introdus pe lângă cursul de istorie și lecțiuni de istoria artei, susținute prin demonstrațiuni pe reproduceri de tablouri și mulagii. Raportul menționat al lui G. Perrot arată necesitatea acestor cursuri. Demn de reținut este că, deși reprezentant al antichității, acest membru al Institutului dă preferință artei moderne față de cea veche, în programul cursurilor ce recomandă. Din cele 37 lecțiuni anuale în clasele secundare, Perrot rezervă numai 10 — adică mai puțin de a treia parte — antichității, cuprinzând arta Orientului până la cea romană inclusiv.

Din toate aceste reforme, la noi s'a introdus foarte puțin. Căci lecțiile de istoria artei sunt prevăzute numai în unele școli normale de fete. Se mai reclamă, e drept, candidadelor la anume examene de capacitate noțiuni de istoria artei; fără însă ca ele să fi fost predate în Universitate. Căci dela moartea lui Odobescu, la Facultatea din București cel puțin, cursuri asupra artei generale nu s'au mai ținut. Catedra lui fiind suplinită de specialiști în alte materii, partea de educație artistică a fost cu totul neglijată. La Iași, răposatul Teohari Antonescu, elev a lui Odobescu, urmă pe maestrul său, începând cursul de arheologie cu preistoria și ajungând chiar până la arta medievală. Dela Odobescu așa dar, în Capitală, arta numai era reprezentată în învățământul superior.

În timpii din urmă, școala de arhitectură din București cul-

tivă cu o deosebită grijă studiul arhitecturii din țară, alcătuind o prea interesantă colecție de releveuri a principalelor noastre monamente.

În afară de această excepție, demnă de semnalat, învățământul artei în Regatul întreg nu se mai predă decât în cele două școli de arte frumoase. În atmosfera de indiferență generală, însă, nici ele nu s'au bucurat de o atenție mai oșebită, nici de o protecție mai mare. Au fost mult timp chiar desconsiderate, deși foarte pe nedrept. Căci școala din București uitată, pare-se, de oficialitate a servit de pepinieră a artiștilor cu cari ne mândrim azi. Din ea au eșit nu numai profesorii ei de azi, dar și întreaga pleiadă de artiști tineri, cu foarte puține excepții.

Dar și asupra acestei școale a bătut în anii din urmă un vânt de reformă. El a adus însă slăbirea în loc de întărirea ei : sau alcătuit în biourile Ministerului regulamente strașnice și programe prolixе, fără a se ține seamă de nevoile adevărate. Din școli speciale, ce erau și trebuiau să rămăie, s'au asimilat cu cele secundare ; s'au sporit anii de studii, iar rezultatul a fost că ea este acum mult mai puțin frecventată ca înainte. În schimb însă nu s'a înzestrat cu materialul de care are nevoie imperioasă. Din podul Universității s'a mutat în ruinele fostei monetării a Statului, neținându-se nici o seamă de necesitatea unor ateliere speciale, pentru buna funcționare a școalei. (1)

În privința cursului teoretic de istoria artei, care ne interesează în speță, conferințele s'au înlocuit prin lecții cu un program restrictiv, foarte rău combinat, și neaplicabil. Pe cale de program s'au mai impus chiar o mulțime de noțiuni cu totul streine artei, și s'au omis tocmai cele mai însemnate chestiuni, anume acelea referitoare la arta din țara noastră. Pentru simplul motiv că, în loc de a se consulta ce s'a făcut până acum în acest sens, s'au copiat și tăiat table de materii streine, în cari natural că capitolele corespunzând nevoilor noastre nu se aflau.

În schimb însă s'au introdus materii cari n'au nici o legă-

(1) Vezi și critica în acest sens a d-lui E. A. Pangrati, Directorul școalei de arhitectură, în Conv. Literare din Mai 908 p. 540 ș. u.

tură cu o școală de arte frumoase. Astfel în programul anului I, la cursul de istoria artei se prescrie, în lecțiunea 14, următoarele: *viața politică: amestecul poporului în cărmuirea Statelor;... partide politice, lupte politice; patima și violența lor; însemnătatea lor decisivă* (1). Trec asupra celorlalte anomalii și lipsuri din program, în care se prescrie în mod restrictiv anume cari lucrări ale artiștilor trebuiesc comentate, omițându-se prea adesea tocmai cele mai caracteristice dintre operele lor.

O reformă mai largă a programelor și dotarea cu materialele didactice și atelierele speciale sunt o necesitate imperioasă pentru aceste școli, în cari practica diferitelor arte trebuie să predomină față de studiile teoretice.

Cursuri de estetică teoretică se predau la noi numai la universitate. În streinătate pe lângă acestea există și catedrele de istoria artei cari se înmulțesc pe fiecare an, nelipsind în nici una din universități, chiar și dintre cele mai puțin importante. Introducându-se azi și la noi o asemenea catedră, sub denumirea cea modernă, o lămurire asupra scopului ei se impune.

Dar înainte de a intra în amănunte asupra rolului educativ al artei, nu este de prisos, cred, a se accentua importanța ei din punct de vedere mai general și în legătură cu viața noastră de stat modern. Căci azi orice ramură a activității noastre, deci și ori ce disciplină universitară, trebuie să fie în strânsă legătură cu viața, să contribuie la deslegarea problemelor sociale ale timpului și neamului nostru. Chiar din acest punct de vedere, economic și curat practic, arta, pe lângă alte avantagii etice, pe care le vom vedea îndată, nu rămâne mai pre jos. Este bine dovedit azi că arta joacă un rol însemnat în domeniul industrial, ridicându-se chiar la rangul unui factor principal al progresului în această direcție. Căci nu e destul ca un popor să aibă mașine, cărbuni și bani pentru ca, mulțumită acestor condițiuni primordiale, să aibă implicit și o industrie în-

(1) *Programa școalelor de arte frumoase* publicată în «Monitorul Oficial» din 2 Oct. 1909. Vezi pag. 15 a broșurei oficiale.

floritoare. Ii mai trebuie încă ceva; și acei ceva nu se găsește în pământ, nici nu se cumpără cu bani. E gustul, e educația artistică, ce nu se capătă decât prin școli. De acest adânc adevăr sunt convinse azi toate națiunile mari. Expoziția industrială și artistică din Londra, dela mijlocul veacului trecut, a dat proba evidentă a acestui adevăr. Franța a învins atunci pe toate celelalte țări numai prin superioritatea artistică a industriilor ei. Anglia a apreciat cea dintâiu cauzele învingerei și a căutat să îndrepte în mod radical lipsurile din care provenea inferioritatea ei. A creat fără întârziere marile Muzee și școli de artă, cari azi sunt nu numai dintre cele dintâiu în lume, dar au dat și rezultatele cele mai eficace și reale. Căci azi industria engleză este cea mai serioasă concurență a celei franceze, alături de care nu se putea arăta cu două generații în urmă.

Față de progresele enorme pe cari le facem în toate domeniile, trebuie din vreme să ne preocupăm și de educația artistică, pentru ca la momentul dat să avem clasele sociale gata pregătite pentru susținerea unei industrii naționale.

Ne mai ajungându-ne agricultura, vrem să creăm o industrie, ca debușeau al forțelor noastre. Orice industrie însă, ca să reușească trebuie să întrunească și calități artistice anumite. Acestea nu se capătă decât printr'o educație făcută din vreme. Pe cale de învățământ rațional al desenului, care e cea mai bună educație în vederea ori cărei industrii, trebuie preparată o clasă de industriași, de tehnicieni de care acum avem mare nevoie. Alături de această educație specială a producătorilor viitori, trebuie să facem și educația viitorilor consumatori. Căci numai din relația strânsă dintre producători bine preparați și consumatori cu o educație artistică serioasă poate să rezulte o progresare atât a artei pure cât și a oricărei industrii.

Rezolvirea acestei cestiuni de ordin social trebuie să ne-o dea tot școala.

După ce am reușit să impunem fiecăruia să învețe a ceti, scrie și socoti, trebuie să introducem, în vederea noilor nevoi, și desenul obligator în școli. Căci desenul este alfabetul artei. Cine nu-l cu-

noaște nu știe să citească, să priceapă limbajul artei. Alături de acest învățământ general al desenului să se înființeze școli speciale pentru cei cari se consacră diferitelor ramuri ale artei și industriei, în vederea viitorilor producători. Paralel să ne preocupăm de educația eventualilor consumatori. Aceștia ies mai ales de pe băncile Universităților : viitorii profesori, preoți, avocați, funcționari și toți ceilalți demnitari ai Statului.

Când toți aceștia vor fi convinși de misiunea socială a artei și vor ști să-i aprecieze adevărata valoare, atunci și succesul pictorilor, sculptorilor și al tuturor industriilor de artă va fi asigurat.

Pentru ca educația artistică să fie temeinică, trebuie să înceapă din copilărie. În școlile elementare așa dar să se sădească germenii educației artistice, dezvoltându-se apoi treptat și fără întrerupere în școlile superioare. Pentru a forma însă personalul didactic bine pregătit în acest sens, se impune ca dela Universitate să pornească curentul. Cursului de istoria artei este rezervat acest rol, necesitatea și importanța lui educativă fiind astfel pe deplin motivată. Este singurul curs în care se urmărește dezvoltarea și educarea unuia din principalele simțuri ale omului : văzul. Pedagogia modernă recunoaște azi importanța unui ochiu sigur și obișnuit a distinge nuanțele, ce rămân ascunse celui ce nu și-a exersat destul organul văzului. Nu numai specialistului naturalist, medic, militar sau artist i se cere să știe să vadă ; orice om are nevoie să cultive această facultate atât de prețioasă pentru mărirea cercului de cunoștințe și aprecierea splendorilor naturei înconjurătoare. Câți n'au ignorat frumusețea particulară țării românești, înainte ca ea să ne fi fost evocată și fixată pe veci în splendidele pânze ale maestrului Grigorescu !

Dar în afară de marea ei misiune educativă, socială și economică, arta mai are și un scop etic, moral, deși în aparență pare a fi o mare opoziție între artă și morală. Astfel, pe când morala cere supunerea din partea ori cui preceptelor sale și nu îngăduie nici o licență, producerea artistică din potrivă e bazată tocmai pe evitarea clișeeilor, ci pe punerea în evidență a individualității fiecăruia, neavând legi fixe cari să o domine. Pedeață parte morala se mulțumește cu intențiuni, fără a

reclamă în orice caz realizarea lor; pe când arta nu judecă decât după rezultatele concrete şi nu se mulţumeşte cu simple promisiuni. Dar, şi într'un caz şi în cellalt, atât în morală cât şi în artă, ni se cere încordarea sau cel puţin punerea în mişcare a celor mai bune forţe ale noastre, în vederea unui rezultat mai mult altruist decât egoist. Prin această cerinţă comună amândurora, morala şi arta se aproprie una de alta.

Există totuşi mare deosebire între ele: morala are intenţiunea vădită de a moraliza, pe când arta dinpotrivă. Căci cu cât această intenţie moralizatoare a artei este mai evidentă, cu atât ea atinge mai greu scopul. Nimic mai plicticos, într'adevăr, decât operele cu subiecte sau tendinţe morale prea aparente. Din punct de vedere al artei sunt totdeauna pe treapta cea mai joasă picturile sau sculpturile făcute cu scop de a moraliza. Cât de captivantă, şi deci pe neştiute moralizătoarea este din potrivă o operă adevărată. Reuşind să înalţe pe om d'asupra preocupărilor de toate zilele, să-l ridice în sfera gândirilor abstracte, stărnindu-i entuziasmul pentru producerile alese ale semenilor săi, nu îndeplineşte oare arta şi o înaltă misune morală?

Tot atât de strânse sunt relaţiile artei şi cu religia.

De altfel nici nu au fost vreodată despărţite. Dela începutul fetişismului ca şi în cele mai evlavioase vremuri ale papalităţii, arta a fost veşnic în serviciul atât al păgânismului cât şi al religiei lui Hristos. Cea mai bună dovadă a acestei înrudiri ne-o dă chiar biserica noastră, deşi în cazul special domeniul artei a fost cu mult redus, prin excluderea sculpturei. Pictura însă şi-a păstrat rolul ei educativ-religios. Intreaga ei însemnătate lasă să ne-o arate însuşi pictorul-călugăr Macarie din Căldăruşani, tălmăcitorul din 1805 al «Ustavului sau erminei zugrăviei» după codicele bizantin zis al lui Panselinos. În introducerea sa, Macarie ne arată că *«este meşteşugul acesta al zugrăviei, după cea a înţelepţilor hotărîre: istorie sau arătare tăcătoare, precum scrisoarea şi scriptura e istorie adică zugrăvire şi arătare grăitoare. Pentrucă pre câte acestea prin auzul omului le bagă înlăuntru în om, pre toate acelea zugrăvirea prin ochii omului le bagă înlăuntru în om. Şi mai vârtos, putem*

să hotărîm și să zicem cum că întru oamenii cei proști mai mult folos aduce zugrăveala. Pentru aceasta prea sfînta și pravoslavnică maica biserica prin amîndouă cu pravoslăvie a face pre a sa lucrare. Adică și prin dumnezeieștile scripturi și învățătură și prin sfîntul și dumnezeescul meșteșugul zugrăviei; pentru ca prin amîndouă să se săvârșească cea a noroadelor celor pravoslavnice îndreptare, luminare și mîntuire. Trebuincios și netrecut lucru este dară, după cea a dumnezeieștilor și de Dumnezeu purtătorilor părinților noștri legiuire și orînduială, prin amîndouă, adică și prin neconținutul cuvîntul lui Dumnezeu și prin dumnezeescul meșteșugul acesta al zugrăviei, în sobor îndreptare, luminarea și mîntuirea a sa lucrare».

Intr'aceiaș scop s'au întrebuițat de biserică și mozaicurile bizantine ca și frescurile Renașterei. Pictura ca și muzica urmăresc în totdeauna acelaș scop: prin impresia ce produc, prin emoția ce cuprinde pe credincioși să-i facă și mai ascultători față de preceptele blînde ale evangheliei. Nu arareori sentimentul artistic a predominat chiar față de cel al evlaviei, după cum de asemenea s'a întîmplat ca dinpotrivă, în anume momente, să se ceară izgonirea artei din biserică. Luptele iconoclaștilor și autodafeurile lui Savonarola ilustrează rivalitățile dintre artă și biserică din toate timpurile. Azi la multe din operele închinete odinioară credinței, executate în serviciul bisericeii s'a atenuat acest caracter, dominînd mai mult valoarea lor pur artistică. Capela Sixtină, stanțele lui Rafael și însăși biserica Sf. Petru — pentru a nu luă exemple decât din Cetatea credinței — servă poate azi mai mult ca temple ale artei decât ale religiei. În Franța, monăstirile sunt din oficiu transformate în muzee. În locul servitorilor bisericeii, se vor adăposti de acum înnainte în St. Sulpice operele de artă. Iar Rodin, cel mai mare artist al vremii noastre, va ornă zidurile monăstirești cu frescuri, în fața cărora, dacă vor fi opere desăvârșite, se vor închină adepții credincioși ai artei cu aceeaș reculegere, ca și odinioară clericii isgoniți din această biserică în fața icoanelor.

Și la noi în țară sentimentul religios a fost mobilul ridi-

cărei monăstirilor strămoșești cu cari ne mândrim și țărora, prin generoasa protecție a Suveranului, li s'a redat splendoarea din trecut. Cu plăcere de asemenea constatăm că actualul Innalt Păstor al scaunului Moldovei îngrijește, cu o râvnă de toată lauda, nu numai de întărirea credinței, dar și de mântuirea monumentelor de artă bisericească. Splendida ruină a Cetățuiei dela Iași va fi restaurată, sălile gotice servind de muzeu și ateliere de pictură pentru călugări. Religia ca și arta vor fi în câștig.

În ce măsură arta va înlocui religia e chestie de timp, ce nu avem a discuta aci. Cert însă este, ca rezultat al strânsei legături dintre artă și religie, că nu avem să ne temem de «l'irreligion de l'avenir» căci, în cel mai rău caz, ne rămâne o religie a frumosului.

Arta, în lipsa altei credințe, îndeștează cerința veșnic nesecată a omului după o rază de lumină, care să-l hipnotizeze, să-l stăpânească și să-i ușureze astfel sarcina grea a vieții. Ca atare, arta este o complectare absolut necesară a cercului cunoștințelor noastre, introducându-ne în lumea senină a plăsmuirilor geniale a vremurilor de mult trecute. În mijlocul acestor aleși ai soartei slaba ființă omenească capătă măsura adevăratei sale meniri și una din cele mai frumoase motivări a trecerii sale pe acest pământ.

Din cele câte-va argumente, aci foarte pe scurt numai expuse, cred că reese pe deplin importanța artei din punct de vedere social și etic. În asemenea condițiuni, introducerea cultului artistic în Universitate este suficient motivată. Căci, dacă într'adevăr universitățile au de scop nu numai instrucția științifică ci și educația în sensul cel mai larg, atunci catedra de istoria artei își are locul ei bine definit, ca completare inevitabilă a studiilor istorice și filosofice.

Mai ales că arta prezintă și față de filosofie unele avantagii: e mai lesne pricepută și apreciată fiindcă se adresează prin intuiție, deci în mod mai direct simțurilor. Ea este de asemenea mai populară decât filosofia, care ocupându-se cu rezolvarea

problenelor pe cale abstractă, e mai greu perceptibilă și mai puțin cultivată de marea majoritate.

Estetica, sau așa zisa știință a frumosului, este ramura prin care istoria artei se înrudește mai de aproape cu disciplinele filosofice. Nu putem admite că estetica este știința apodictică a frumosului, căci chiar la operele cari întrunesc cele mai înalte cerințe estetice, aceste calități nu sunt perceptibile pentru toți. Frumosul nu e o calitate a obiectului decât întru cât este și o însușie subiectivă a privitorului, amândouă variind dela individ la individ, dela epocă la epocă chiar. Fluctuațiunile în aprecierea operilor de artă dovedesc cât de personal este așa zisul criteriu estetic. Poporul român a sintetizat admirabil acest adevăr prin proverbul: «nu-i frumos ce e frumos; ci e frumos ce-mi place mie». Iar caracterizarea mai de aproape a noțiunii frumosului se rezumă la toate popoarele de gîntă latină, prin formula vagă «*nescio quid*», pe care o regăsim întocmai în graiul nostru. Fără dar a-l defini, țăranul român are însă intuiția frumosului, pe care-l întrupează în lucrările sale.

Considerând estetica drept disciplină filosofică, nu ne vom ocupa de istoricul ei, care revine cursurilor teoretice; nici de metodele ei recente de investigație, care cad în sarcina psihologilor. În prelegerile noastre, nu ne vom pierde în considerațiuni vîgii, ci vom purcede în fiecare caz special în strînsă legătură cu opera de artă sau epoca artistică ce studiem. Dela considerațiuni asupra înfățișării exterioare a lucrărilor de artă, constituind prima treaptă a analizei estetice, ne vom ridica la cercetrea conținutului sau ideii dominante în conceperea operii. Critica formei, condiționată în fiecare caz special de materialul în care e realizată, de evoluția ce ea reprezintă și de cerințele anumite cărora corespunde, este mai lesnicioasă, fiind în una parte chiar sistematizată. Această primă parte a estetice se confundă chiar cu istoria artei, căci nu s'ar putea desvolta fără cunoștința obiectului analizei în evoluția sa istorică. Nu însă o simplă calificare a operei de artă și înregistrarea impresiei cea produce asupra privitorului se poate mulțumi să fie o estetică ațională, ori cât folos practic, pentru tinerii artiști mai

ales, rezultă din analiza comparativă a evoluției formelor. Dela obiect, ea trebuie să se înalțe la subiect. Pe când estetica veche se mulțumea cu cercetarea operei, azi din potrivă se dă cel puțin atâta atențiune producătorului și fazelor deosebite ale producțiunii. În această privință estetica nu poate să stabilească legi imobile ale producțiunii, de oare ce condițiile variază pentru fie-care artist; ea se mulțumește să înregistreze și să analizeze senzațiile cari însoțesc creațiunea, din prima ei licărire și până la desăvârșita sa întrupare. Ast-fel estetica nouă se apropie tot mai mult de sensul adevărat al cuvântului grecesc din care se trage și de accepiunea ce odinioară a căutat să i se dea. În opoziție dar cu estetica veche, azi nu judecăm pe artist și opera lui după unele principii fixe și a priori stabilite, ci căutăm din potrivă ca, prin elementele speciale fiecărui caz în parte, să punem în valoare cuvenită atât ideia predominantă cât și calitățile formale ale operei. Din absolută, noțiunea frumosului devine foarte relativă și poate lipsi chiar, înlocuită fiind prin caracterul unei opere, care în această caz nu are mai puțină valoare artistică.

În cercetările sale asupra momentului creațiunii operei de artă, estetica se servă în primul rând de destăinuirile artiștilor chiar, din nefericire încă foarte puține la număr. Prin utilizarea acestor sorginți, care servă de bază și istoriei artei, se documentează încă strânsa legătura între estetică și disciplina noastră.

Căci atât istoria artei cât și estetica nu mai desparte producția de autorul ei. În primul rând chiar se cuvine, să se studieze opera de artă ca rezultat al activității productive a artistului. Ea se deosebește de celelalte activități, de oarece nu servă numai ca mijloc pentru un scop: în această activitate e concentrat întreg scopul artistului. După cunoscuta teorie, arta e considerată ca jocul liber al puterii de imaginație a omului, întocmai după cum jocul propriu zis al copilului e libera expansiune a vitalității sale.

Forma pe care o ia jocul spiritului omenesc consitue opera de artă. În crearea ei distingem două faze: una internă, alta ex-

ternă. Prima, constând în plăsmuirea operei, este cea mai înălțătoare, cea mai interesantă. Este foarte greu de precizat cum anume vine momentul creațiunei; nici chiar artiștii nu știu mult în această privință. Cei vechi se credeau inspirați de zei. Dar, în toate timpurile, licărirea operei de artă — să-i zicem inspirație—a fost foarte capricioasă: se ivește pe neașteptate și, de cele mai multe ori, nu vine, atunci când alergi după ea. Goethe însuși mărturisește că artistul nu poate decât să prepare materialele, să așeze lemnele rugului, așteptând ca scânteia, pe care el nu o poate produce, să vie dela sine.

Odată însă ce această forță superioară, zisă inspirație, stăpânește pe artist, el se simte, pare-se, ca într'o altă lume; liber de ori ce preocupare lumească, se crede stăpânul Universului și creator la rândul său. Voința și puterea artistului sunt subordonate necesității de a creă, care singură îl dominează. Cei mai mulți consideră această stare sufletească ca o dedublare a firei omenești: creațiunea e ca un vis, dar un vis puternic făcut aievea. În asemenea momente facultățile mintale ale artistului sunt în plină activitate, lucrând însă altfel decât la omul de știință. Acesta judecă cu sânge rece, căutând deducții logice și stabilind raporturi fixe; artistul inspirat e cuprins de o stare febrilă particulară, creațiunile sale îmbrăcând forme ce nu sunt de nimic condiționate. Cu gândul el stăpânește firea întreagă, depășind chiar limitele realității; combină elementele ce în timp și spațiu sunt cu totul despărțite. Crează astfel opere neexistente, dar totuși verosimile.

Momentul în care concepția și libertatea artistului nu sunt încă turburate prin rezistența materialului în care se va încerca să traducă gândul, constituie capitolul cel mai interesant al părții psihologice din estetică. Spovedaniile câtorva artiști moderni ne sunt foarte prețioase în acest sens. Mai ales când s'au păstrat chiar și cele mai incomplete desene ale lor. Căci schița sau macheta, fiind prima materializare a gândului, servă de intermediar între plăsmuire și opera definitivă. O deosebită atenție se va da deci desenurilor și schițelor, care prin nervositatea și graba execuției ne dau cea mai apropiată oglindire a

concepției artistului. Pe lângă valoarea artistică, ele capătă și interes ca document psihologic.

Dar, chiar atunci când artistul se inspiră direct din natură, rolul său de creator nu încetează. El primește impresia, dar trebuie să o concentreze, să și-o asimileze înainte de a o redă. Obiectivul, prin care se exteriorizează impresia primită, e sufletul artistului; și tocmai în acel obiectiv psihic, prin care se proiectează natura externă, constă deosebirea dintre artist și artist. Fotografia, din potrivă, având obiective ce nu variază, lucrează în mod mecanic și deaceia niciodată nu va înlocui opera de artă. Artistul trebuie să traducă realitatea, să ne dea numai iluzia ei. Impresiile directe trebuie astfel concentrate în opera lui, ca pe altă cale, pe cea a iluziei, să ne producă senzații egale cu acelea pe care artistul le-a avut direct dela natură. Opera nu constă în imitarea cât mai exactă a obiectului naturei, ci în concentrarea cât mai puternică a calităților, a însușirilor părții din natură ce se imită. În aceasta constă tocmai deosebirea între o imitație servilă—figuri de ceară, animale împăiate—și opera de artă. Ea trebuie să pue în joc sentimentele și imaginația noastră, trebuie să aibă o putere dinamică, să păstreze încă posibilitatea de a ne însufleți la rândul ei, după cum și originalele au însuflețit pe artistul care le-a redat.

De acea se și zice despre o operă slabă, că e lipsită de viață. Ea mai este lipsită și de individualitate, când nu reflectează și sufletul artistului. Căci în fața unui aceluiaș peisagiu, de pildă, unul redă nota melancolică, altul pe cea înviorătoare, după cum este și starea sufletească a artistului. Grigorescu în genere luminează chiar și cele mai înnoirate vederi din țară.

În intensitatea cu care pot percepe și redă viață din natură și în gradul de repercutare a acestor calități constă și deosebirea mare între artiști. Căci artistul e ca un clopot; impresia de afară e lovitura limbei de clopot. Diferența dintre opera de artă și natură este aceeași, ca dintre sunet și lovitura care l-a produs. Aceiași atingere produce sunete variate, după cum e și materialul din care e turnat clopotul, care corespunde sensibilității artistului. Iar dacă nici chiar clopotele nu se pot

turnă la fel, cu atât mai puțin artiștii pot să se asemene. Căci știut este că din acelaș aliagiu, la aceeaș temperatură și în acelaș calapod se toarnă, de acelaș meșter, clopote care totuși ies deosebite. Unul are sunetul limpede, răsunător : corespunde artistului de geniu; altul din potrivă e dogit, are un defect ce nici nu se vede la suprafață : întocmai ca omul nebun. Intre aceste două extreme sunt clopotele obișnuite, ca și marea majoritate a artiștilor fără personalitate bine pronunțată. De această mare mulțime nu se ocupă istoria artei, dând precădere, bine înțeles, artiștilor creatori de genuri noi.

Arta fiind prin excelență o manifestare socială, produsele ei trebuie să existe nu numai pentru cel ce le-a conceput, dar și pentru semenii săi. O operă nu se poate judeca cât timp nu a părăsit faza tainică a zămislirei pentru a căpăta o formă trainică bine definită. Altfel lumea ar fi populată de preținși artiști de geniu : căci nu puțini sunt aceia care își petrec viața visând numai opere mărețe, ce totuși nu iau ființă căci nu părăsesc domeniul imaginației lor, care rămâne pe veci închis pentru lumea înconjurătoare. Istoria artei nu se ocupă decât de operele desăvârșite.

După prima fază, aceea a concepției operei de artă, urmează să studiem și pe aceea a execuției ei. Din creator, cuceritor cu gândul, artistul devine executorul imaginației sale. Această traducere în materie e prima greutate de care se izbește artistul. Mulți nu înving această încercare, nu reușesc să redea în forme precise produsele fantaziei lor. Artistul adevărat singur subjugă și stăpânește cu măiestrie materialul în care și-a imaginat dela început subiectul ales. Acela, care a conceput clar, reușește în totdeauna să-și exprime lămurit și pentru alții gândul său.

Foarte expresivă este în această privință mărturisirea lui Michelangelo : în blocul de marmoră el întrevădea statuia ce-l preocupă. Atacând piatra cu dalta, el înlătură părțile streine ce ascundeau opera ; aceasta apărea astfel în splendoarea voită, ca oglinda fidelă a concepției sale.

Când execuția definitivă e la înălțimea concepției și când amân-

două se întregesc, dând rezultate ce se impun umanității prin țimea gândirei și perfecțiunea formei, atunci avem capo-d'opere. Ele sunt apanagiul geniilor. Talentele ne dau opere ce se pot distinge sau printr'o executare de seamă, sau printr'o concepție osebită, cărora le lipsește însă acea unitate armonioasă particulară operilor geniale. De acestea în special ne vom ocupa în decursul prelegerilor, căci prin ele se ilustrează curente mari în artă.

Geniile mari, chiar atunci când nu aduc o notă absolut nouă, pun însă în adevărata valoare elementele evolute până la ele, sintetizând rezultatele unor serii întregi de premergători și în chegând într'o formă nouă ideile neprecise ale timpului lor. Deși profitând în parte de influența mediului, geniile se ridică peste nota dominantă a timpului lor, creând curente noi, cari la rândul lor subjugă întregi generații următoare. Rolul necontestat pe care-l au personalitățile în evoluția artei, reduce mult preponderența ce Taine, după alții, a dat influenței mediului. Intreaga lui pretinsă «filozofie a artei» s'a dovedit a fi foarte personală și s'a impus la început mai ales prin calitățile ei stilistice. Azi, la lumina criticei științifice, s'a atenuat miragiul teoriilor sale dovedite prea exclusive. Pe lângă mediu, natura artistului își recapătă drepturile ei în creațiunea operei de artă.

Influența operei de artă este însă mai persistentă chiar decât înrăurirea directă a artiștilor. Operele supraviețuiesc pe autorii lor, atunci când ei au reușit să întrupeze într'ânsele o parte a sufletului lor, o licărire a geniului lor. Astfel monumentele de artă nu rămân numai niște mărturii moarte ale creatorilor și ale timpului, ci la rândul lor ele capătă putere creatoare prin influența ce o exercită asupra imitatorilor. Această fecunditate neștiută și tacită a operilor uneori n'are sfârșit. Câte monumente nu s'au inspirat din arhitectura Partenonului, și câți nu trag azi încă folos din aceste ruine mărețe, în care se reflectează perfecțiunea artistică a geniului elin.

Din relațiunea indisolubilă ce există între opera de artă — partea materială — și puterea de concepție a artistului reese

legătura strânsă dintre disciplina noastră și estetică, cari nu pot fi tratate separat. Istoria artei, redusă până aci la o înșirare a operilor, capătă viață prin estinderea ei la analiza momentului psihologic al producțiunii, întregindu-și cadrul ei adevărat. Astfel o vom considera și noi.

Urmărind mai departe relațiunile cu celelalte discipline, vom constată că și față de istoria universală și de cea culturală, istoria artei se bucură de unele avantagii. Obiectul istoriei rămâne invizibil, avem numai ecoul sau amintirea faptelor; pe când obiectul istoriei artei trebuie să ne fie constant înaintea ochilor. El este chiar palpabil și ni se impune direct, fără alt intermediar, pe când istoria se servă de documente cari la rândul lor nu sunt decât interpretarea mai mult sau mai puțin obiectivă a unor fapte, adesea numai auzite, nu chiar văzute de autorul care le istorisește. Istoria ne dă reflexul unor vremi trecute; istoria artelor ne introduce în mediul lor; ne dă o bucată din viața chiar a acelor epoce, iar nu numai o istorisire a lor. Una lucrează cu elemente anonime, căci chiar cronicarul povestește evenimente la cari nu a participat întotdeauna, pe când istoria artei analizează lucrări absolut personale și purtând încă urma mâinei care le-a făurit.

În această privință istoria artelor se apropie mult de istoria literaturii, care de asemenea nu se poate face fără consultarea directă a textelor. Cu deosebire că operele literare nu sunt atât de lesne accesibile ca și plăsmuirile plastice. Pentru a ceti în original producerile geniului omenesc din antichitate până azi, ar trebui să cunoaștem bine toate limbile în care s'au scris. Operele plastice, dinpotrivă, vorbesc o limbă universală, înțeleasă de toți aceia cari posedă elementele culturii artistice. Un ochiu, exersat în contemplarea operilor de artă, va ști să descopere cu aceeași ușurință calitățile unei stampe japoneze ca și ale unei statui egiptene sau a unui templu indian, fără să aibă nevoie de a cunoaște diferitele limbi ale popoarelor respective.

Bazată pe avantajul de a se putea lipsi de orice document scris, istoria artei îmbrățișează în cadrul ei produsele omeni-

rei din timpii anteriori istoriei scrise chiar. Primul capitol al ei, preistoria, se ocupă singură de mărturiile omului primitiv, descoperindu-ne însușirile artistice ale strămoșilor cei mai în depărtați. În această direcție istoria artei intră în contact cu antropologia și cu o parte din științele naturale, cari o ajută în cercetările speciale.

În analiza operilor de artă ne mai servim adesea și de rezultatele științelor exacte ca optica, perspectiva, etc. Dela toate acestea, ca și dela istoria culturii și a literaturii, disciplina noastră face unele împrumuturi spre întregirea cadrului ei.

În mod natural se pune dar întrebarea dacă, în concertul acestor discipline, istoria artei poate fi considerată ca o știință propriu zisă. Metoadele ei de cercetare iau tot mai mult caracter științific și deasemenea se pronunță din ce în ce mai mult tendința de a sistematiza tot mai precis rezultatele ei. Ea nu poate însă formula legi generale aplicabile și la cazuri particulare, de oarece elementele primordiale — personalitatea artistului, mediul și momentul psihologic — variază prea repede dela individ la individ.

Sub denumirea recentă de *Kunstwissenschaft* se cuprinde întreg domeniul cunoștințelor relative la cercetarea momentului creației cât și la analiza și descrierea operei concrete. Principiile fundamentale ale noii «științe a artei» urmează să fie încă definitiv stabilite.

Dar chiar dacă legile generale cari domină producțiunea s'ar lămurî, nu se va putea susține că arta este o știință. După cum arată sensul cuvântului însuși, prin artă se înțelege puterea de invenție, putința de a crea, cu care se nasc numai unii aleși ai omenirii. Prin studii și practică se poate desvoltă germenul sădit din fire, dar nu-l poate dobândi cel ce nu are «chemarea» unei misiuni așa înalte. Coeficientul, cu totul individual, care condiționează pe artist nu este sub stăpânirea legilor omenești. Nu se pot deci formula norme, după care să devie cineva artist: arta nu se învață ca orice altă știință. Fiecare ramură a artei e bazată pe o sumă de cunoștințe de ordin științific, dar din posedarea lor singură nu rezultă opera de artă.

Nu e deajuns ca cineva să cunoască regulile perspectivei, ale combinării culorilor și ale compoziției pentru a fi pictor de talent; cunoașterea perfectă a anatomiei de asemeni nu e suficientă pentru a face o statuie caracteristică, după cum nici regulile construcțiunii pentru a creă o operă arhitectonică de valoare. Școlile, atelierile îndrumază aptitudinile: artiștii de seamă însă se nasc.

De aceștia mai ales ne vom ocupa în cursul nostru, deoarece de ei depinde evoluarea artei. De aceea și mersul ei progresiv nu este regulat, ci săltăreț și prea adesea întrerupt. Uneori înregistrăm chiar mișcări regresive. Căci nu totdeauna urmașii se pot menține la înălțimile la cari s'au ridicat artiștii geniali, depășind prin creațiunile lor cu mult media epocii. Epigonii reiau atunci firul tradiției și prin munca unor întregi generații numai se readuce arta la nivelul geniilor precursori. La aceste cauze principale ale vicisitudinelor evoluției artei se mai adaugă și altele secundare ca: influențele reciproce ale diferitelor școli, sclavia model, capriciul potenților sau al mecenților, înrăuirile religiei și ale literaturii, progresele tehnice etc., etc.

Istoria artei, obiectul cursului nostru, înregistrează și studiază producerea artistică și dezvoltarea ei, în decursul vremurilor, la toate popoarele.

Deși arta este veche ca și omul, istoria artei este din potrivă foarte tânără ca disciplină independentă. La antici nu aflăm relațiuni asupra operilor de artă. Incidental numai istoriografii sau unii periegeți și naturaliști se dedau la exerciții retorice asupra unor opere, pe cari în bună parte nu le cunosc decât prin tradițiile transmise până la ei. Evul mediu ne-a lăsat numai codice, cuprinzând mai ales rețete relative la practicarea diferitelor arte. În quattrocentul italian încep relațiunile scrise asupra artiștilor, urmate în curând de tratate speciale asupra diferitelor arte și de biografii dezvoltate ale artiștilor. La acestea se adaugă în curând memoriile și scrierile artiștilor chiar, cari sunt de cea mai mare importanță pentru noi. Primei faze, biografice și anecdotice, urmează apoi tendința de sistematizare a materiei, concretizată în «Geschichte der Kunst des Alter-

tums» a lui Winckelmann, care cu drept cuvânt se consideră ca întemeietorul istoriei artei propriu zise. În timpii din urmă, tratatele generale cât și scrierile speciale asupra fiecărui domeniu, sau asupra artiștilor în parte s'au înmulțit așa de repede, în cât o expunere critică a bibliografiei studiului nostru ar ocupa singură mai multe lecțiuni. Ne vom mulțumi a da la fiecare cestiune în parte bibliografia necesară, restrângându-ne totdeauna numai la lucrările de un adevărat interes. Nu prin citațiuni prea multe vom îngreuiă expunerea, ci ne vom strădui să redăm spiritul, sinteza scrierilor, ce mai greu se poate prinde decât simpla citare a textelor, care sunt la îndemâna oricui. Din pur descriptive și puțin analitice, cum erau la început, tratatele asupra artei devin tot mai intuitive; textul se reduce, cedând loc tot mai larg reproducerilor grafice, cari predomină, și cu drept cuvânt, chiar în lucrările de erudiție.

Domeniul istoriei artei este mult prea vast, pentru a nu fi dela început îngrădit. Incepând cu primele unelte și cu desaturile pe cornuri sau pe zidurile cavernelor omului preistoric, el cuprinde toate manifestările artistice până în ziua de azi. O primă restricție reduce cursul nostru la istoria celor trei arte plastice: arhitectura sculptura și pictura. Iar în legătură cu acestea, întru cât sunt nedespărțite, se vor îmbrățișa și produsele artelor industriale sau decorative. Se exclude cu totul muzica, poezia și mimica, deși aproape înrudite prin origina lor cu artele plastice. Astfel se adevărește întemeierea afirmării făcută la început că, cu cât vrem să adâncim mai mult problemele, cu atât avem conștiința că suntem, în mod fatal, mai incompleți.

Diviziunea materiei istoriei artei se poate face după diferite norme: după categoriile celor trei arte, cari cu greu însă se pot trata în mod separat, înrăuirile între ele fiind prea strânse. După țările în care s'au produs operele, deși hotarele geografice nu sunt și ale producerei artistice, a căror influență trece lesne peste granițele politice sau naturale ale țărilor. Împărțirea materiei în epocile mari corespunzând și istoriei universale pare a fi cea mai des adoptată. Vom preferi metoda

sincronistică, tratând paralel arta diferitelor popoare într'o epocă anumită. Astfel ne dăm mai lesne seamă de influențele reciproce și vom putea intercală în evoluția generală și capitolele relative la arta din țara noastră, căreia i se cuvine o atențiune cu totul specială.

De interesele naționale vom fi veșnic călăuziți. Astfel, tratând despre epoca preistorică, pe lângă principiile fundamentale, vom da o parte mai largă teoriilor noi asupra presupusei migrațiuni dela nord la sud tocmai prin regiunile noastre. Analizând cât mai amănunțit rezultatele săpăturilor din țară și din ținuturile vecine, vom căuta să cercetăm întrucât este întemeiată aserțiunea că strămoșii preistorici ocupând odinioară pământul românesc erau mai înaintați decât contemporanii lor de pe țărmurile mării Egee chiar. Căci o asemenea cestiune nu poate fi fără interes nu numai artistic, dar chiar ethnologic și național. Tot astfel, la capitolul artei romane se vor studia mai deaproape monumentele aflate în țara noastră, aprofundând discuțiile, încă deschise, asupra stilului și epocii unora din ele. Influențele byzantine, sârbe, orientale și occidentale ce regăsim în țară vor fi de asemeni tratate deaproape, la capitolele respective din evoluția generală a artei universale. Iar ca încheiere se va face periodic un curs general asupra artei din România în special.

Conferințele vor fi însoțite de proiectarea operilor ce se studiază, ne mai fiind admis azi să se menționeze o operă, fără ca ea să fie totdeodată prezentă vederii. La noi mai ales, în lipsă de muzee, proiecțiunile sunt indispensabile pentru educarea artistică. Ele nu lipsesc dealtfel în niciuna din universitățile din centrele cele mai bogate în muzee de artă chiar. Un material cât mai vast de reproduceri se va întruni în seminarul de istoria artei, care posedă de pe acum o foarte bogată colecție de clișee și de fotografii ale monumentelor din țară. În seminar se vor da noțiunile speciale necesare aceloră, cari vor să se specializeze în studiul artei în deosebi. Să sperăm că ne va fi dat să realizăm în fine și muzeul de reproduceri după principalele opere ale artei clasice, a cărui înfiin-

țare am preconizat-o încă de acum unsprezece ani. Prin excursii vom căuta de asemeni ca, deodată cu desvoltarea atențiunei vizuale, să deșteptăm cât mai mult interesul pentru monumentele noastre.

Căci pe lângă înalta sa menire socială, morală și educativă, pe scurt aci arătată, acest curs mai prezintă și un interes special național. Prin completarea educației generale — care azi nu se poate concepe fără cunoașterea și priceperea operilor de artă ale omenirei — să se deștepte simțul artistic al poporului românesc. Splendidele monumente, unice în felul lor, ce împodobesc pământul nostru și admirabilele produse ale țăranului român sunt cea mai bună dovadă a unei tradiții artistice, care trebuie neapărat reînviată în toate clasele societății.

Acesta este scopul final al cursului de istoria artei.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

PICTOR IGNOTUS: EL INSUȘI.

*L-am fost văzut pe zidul unui «palazzo» 'n Sienna
Necunoscutul meșter de care nu se știe
Nici numele, nici viața,— ci numai că trăise
În veacul lui Cellini și, îndrăgit de sine,
O singură icoană : pe-a lui, o iconise.
Privindu-se artistul, văzând a sa făptură,
Recunoscând în ochii-i pe lângă dânsul altul,
Pe care-l purtă 'n suflet și nu credeă că-l poartă,
De groaza lui el singur se otrăvi, se spune.*

*O față îmbrăcată cu plete lungi, o față
De Crist păgân și tânăr răsare 'n umbra pânzii.
Nevinovat un zâmbet pe buza crudă trece ;
Alene mâna albă se joacă cu pumnalul
Ce straniu licărește printre inele scumpe,
Și bustul purpuriu s'ascunde 'n faldul mantei.
Dar schimbători sunt ochii, mult prea adânci și limpezi,
S'aprind ca și laguna 'n amurguri la Ravenna ;
Și dacă stai privindu-i : turburător deodată
La tine parcă altul se uită, altul care
Dintr'un noian de patimi se 'nnalță, se închiagă...
Și iar în fața ta zâmbește blând copilul.*

*Plutià o seară dulce de vară pe Sienna...
Iar eu, gândind la omul acel necunoscut,
M'am dus visând pe drumuri o 'ntreagă tragedie,—
Pe când pe zarea sfântă ca cerul unui Lippi
Nori roșii ca de sânge se frământau în vânt.*

Iulie 1911.

ION PILLAT.

ISPITA

Cum afară crivățul își ascuția vajnic cosorul și omă-tul se prăvăliă năglabie din văcăliile cerului, iar odaia huzurea în zăduf, nimic nu putea fi mai prielnic visării pentru domnul Matei. Și domnul Matei nu pierdeă pri-lejurile. Tolănit într'un jeț moale ca maldărul în pâng, prăjit de para vetrei, tămâiat de cățuia trabucului, slo-bozise melița. Și lucra purdalnica. Câte nu răscoliă! Câte nu spulberă! O viață întreagă, tristă. O viață necă-jiță de holtei. O viață de nădejdi sterpe, în care durerea slujise de muc în opaițul ori-cărei bucurii. Și, domnul Matei îi ascultă nemișcat torsul. În răstimpuri ochii lui se proptiau, pe nevrute, în oglinda unui dulap. Și lamura argintului viu îi răsfrângea capul alb colilie, omățit de viforul anilor. Atunci i se tăia suflarea ca unui horn gălgăit de funingine. Și eră singur. În acea clipă își dădea el seama de neispășita greșeală ce săvârșise că nu-și ali-mănise nici un suflet tovarăș, că lăsase pārloagă, poate cel mai vrednic răstav al firii lui. Și căința îl hărtănia... Dar, din ăst cișit de gânduri, țișniă de o dată o amintire, un parmac ce-i priponea melița, o nălucă ce-l mustră de asprimeau cî care își osândia ursita. De atâtea ori îi apăruse astă nălucă. De atâtea ori o dăduse la fund, după ce o dezmiardase cum desmiardă albina preatca

ștubeiului. Dar nici odată nu-i apăruse atât de semeață ca în astă seară sorcovită de vifor.

..... O păpușe mare cu niște gene lungi cât niște ștreășine bătrânești; așa eră când s'a ivit fără de veste, vie, în prăg. Tremură vargă. Eră o vreme ca acum. Omățul opăcit de vârtejuri își căută adăpost pe sub uși. De sus până jos era ea ninsă. Și pe sfârcul genelor aveă promoroacă. Eră târziu noaptea. Pe la cântători. Tocmai el venise dela o petrcere, sastisit, rupt de oboseală. Pe semne uitase ușa neîncuiată la sală. Căci, fără nici-o înștiințare ea intrase... Când a dat cu ochii de el a scos un chiot așa de puternic, că a amuțit viforul. Și i-a căzut pe brațe... Dar, nu mai eră o femee, un suflet, ci o sarcina de carne aromită. Habar nu mai aveă cum a adus-o în simțiri. Însă își amintiă lămurit clipa când a vrut să ridice ștrașinele genelor ei lungi, dezmeticită. A sărit ca înțepată de tăun. Ca oscântee s'a repezit la clanță și s'a făcut nevăzută în inima viforitei..... Nici-o vorbă, nici-o lămurire, nici un nume, nu i-a rămas dela ea. A fost ca un vis ciudat. Vis ar fi crezut și azi că a fost. Dar gazda, la care eră mutat de curând, i-a deslușit că, une-ori, o aidoma nălucă venia la chirișul dinaintea lui. Iar a doua-zi, căutând prin odaie un nastur, jos pe preș, a dat peste ceva care nu puteă fi decât dela ea: o cruciuliță de argint.

Atât a fost tot ce a putut culege pe urma acelei ființe în aproape patru-zeci de ani. În schimb i-a rămas neștearsă și l-a urmărit, fără prihană, amintirea genelor ei lungi cât niște ștreășine bătrânești sub care s'au ascuns ochii și ființa ei de ispită. Și de apururi arsă ca de trăsnet i-a rămas inima. Ori-ce altă icoană ce a vrut să-i ia

locul a pălit. Și încă mai păstrase dela ea, cruciulița. De câte ori nu a sărutat el acel talisman rătăcit, atins de degetele cenușeresei sale! De dezmierdări, aproape îl ștersese; își pocise idolul. Și, totuși, îl dezmierda și îl sărută și acum. Și, domnul Matei cu capul lui alb colilie, scotea din surtuc cruciulița cea nedespărțită și se uită pe sine privind-o.....

Afară viscolia nemiluit. Și omătul din ce în ce mai zăporit așterneă pe caldarâmuri troiene ca niște uriaș hulubi bălani străfulgerați din slavă. Și crivățul se răstia turbat la ei ca să-și ia zborul și îi șfichiuiă cu sfârcul budului. Iar ei mai amarnic se pitulau pământului de groaza urgiei. Și tot ce eră suflare tremură. Tremură și flacăra în fundul sobii....

Numai domnul Matei rămâneă nemișcat în jeț, pustnic fericit, strângând în pumni cruciulița de argint a ispitei.

PRIAR.

ION GHICA IN SAMOS

— DUPA CORESPONDENȚA LUI INEDITA —

Biografia lui Ion Ghica nu s'a scris până acum, nici n'o putem întreprinde aici, deocamdată. Ar trebui adunate mai întâi toate elementele fără de care nu se poate încheia o bună biografie; și, când aceste elemente sunt risipite în spațiul a optzeci de ani, sarcina istoriografului e plină de greutate și de jertfe.

În aceste rânduri nu vom evoca decât o pagină din viața atât de frământată dar și de rodnică a marelui patriot. Se știe, anume, că Ion Ghica a fost câțiva ani guvernatorul insulei Samos; se știe, de asemenea, că administrația lui a fost cinstită și sănătoasă, că a înlăturat pe cât s'a putut pirateria, statornicind domnia legii, și punând ordine în banul public... Sunt singurele lucruri ce se știu despre o guvernare de câțiva ani. E desigur foarte puțin.

Nu intră în intenția mea de a face istoricul acestei domnii, după efemeridele timpului; ea privește istoria locală a insulei Samos. Mă voi mărgini numai să public părțile mai însemnate din scrisorile lui Ghica către soția sa, în timpul petrecerii lui în insula tiranului Policrat... (1) Ele sunt pline de notițe interesante cu pri-

(1) Ms. 2910 dela Acad. Rom.

vire la cunoașterea împrejurărilor contimporane; uneori au pagini pitorești asupra insulei și asupra locuitorilor ei, peste care plutește cunoscutul farmec de istorisire a povestitorului nostru. Publicată astfel, în părțile ei esențiale, această corespondență ne va da la urmă icoana vie a guvernării lui Ion Ghica, în spiritul ei dacă nu și în amănunte.

Înainte de a începe, amintesc că în revoluția dela 1821 insula Samos luase partea Greciei; prin^t protocolul din Londra (1827) ea fusese lăsată totuși Turciei. Locuitorii refuzară să se supună, înainte ca Poarta să-i acorde autonomia, ceea ce se întâmplă la 11 Decembrie 1832. Cel dintâi Prinț al Samosului fu Fanariotul Ștefan Vogoride, ce guverna insula stând în Constantinopole.

Orașele ei mai însemnate sunt: Vathy (astăzi 5.000 locuitori), Tigani, Karlovasi (4.200 locuitori), Marathocampo (4.500). Insula avea forma de guvernământ constituțională. Ion Ghica sosi în Samos ca guvernator provizoriu în Aprilie 1854. Iată acum și cuprinsul corespondenței sale.

I.

F. 2.

Scrisoarea I-a e un bilet trimis din drum, fără însemnătate. (1)

II

F. 3—10.

Port-Vathy, le 20/8 april 1854.

Tu dois avoir reçu la lettre que je t'ai écrite de Galipoli ; le lendemain nous avons été enlevés, comme une plume par

(1) Amintim că d-na Alexandrina Ghica rămăsese la Constantinopole, unde se aflase și Ion Ghica, încă dela 1848.

un énorme vent du nord. La corvette filait si vite que je n'ai presque rien vu du canal dans la nuit ; le temps est devenu si gros qu'il n'y avait moyen de se tenir ni debout ni couché ; il fallait absolument s'accrocher à quelque pièce fixe du bâtiment. Vendredi soir nous sommes entrés dans le Port de Port-Vathy. Tout le temps de la traversée je me suis bien porté ; j'ai fait régulièrement tous mes repas avec le commandant à la barbe de Giovanni qui était obligé de s'en priver. Louis est un excellent domestique mais mauvais cuisinier. Arrivé dans cette ville de mon royaume, car il y a un trône, j'ai fait venir mon prédécesseur (1). Nous avons ouvert la conversation pour nous faire peur mutuellement ; il a eu plus peur que moi et il a été stipulé qu'il s'ôterait de là pour que je m'y mette et cela sans qu'on s'en aperçoive. Le lendemain je suis descendu à terre au son des cloches, des canons, des cris de la population ; le sénat, les notables, les consuls, le clergé habillé, les enfants des écoles portant des lauriers m'attendaient à l'échelle et m'ont emporté en procession à la métropole. Le lendemain, je suis parti pour la capitale, deux heures distance de Vathy. Sur mon passage à Mithilinius les moutards m'ont chanté un hymne en mon honneur dont je t'enverrai copie, quand je serai à Chora. Puis la même scène ridicule qu'à Vathy, à Chora la même chose ; en 24 heures de temps j'avais été au moins dix fois à l'église et j'avais mon gosier (*sic*) à force de faire des speeches à tout le monde. Pour ce qui est des habitants, le sexe n'est pas beau, les hommes sont intrigants et ivrognes et la gendarmerie effrayante. J'ai eu toutes les peines du monde pour réduire le nombre de ceux qui m'accompagnent à trois ; les premiers jours les passants, quand ils me voyaient de loin, se retiraient dans les magasins, ou pour le moins ils s'effaçaient contre quelque muraille. Le fait est que je me fais peur moi à moi-même. Je me figure ce que cela doit être pour les autres. Je

(1) Conemenos.

n'ai vu des drôles comme cela que dans Fradiavolo, Zampa et autres représentations de cette espèce.

Louis, qui a été gendarme et même contrebandier, dit qu'il faut avoir assassiné son père et sa mère pour consentir à vivre au milieu de ces gens. Mon prédécesseur leur ressemble et je suis devenu d'une coquetterie terrible, je me mire au moins cent fois par jour...

...Point de société, point de civilisation, point de manière d'être. Madame Paraskéva est tellement supérieure à tout ce qu'il y a ici, qu'elle m'a fait l'effet grande dame.

Tout s'est passé assez tranquillement et sans grande difficulté; le peuple n'a pas l'air de beaucoup regretter mon prédécesseur et j'espère qu'il l'oubliera bientôt. Depuis mon arrivée il a neigé, il a fait froid, il a plu, tout cela, on les prend pour autant de bons augures. La misère est au point le plus culminant qu'on puisse se figurer; il y a plus de sept à huit cents familles qui se nourrissent d'herbes des forêts ce qui a occasionné même des cas d'empoisonnement terribles; cela fend la coeur. J'ai dépensé mon dernier sou en bacs-hiches et aumônes. À peine j'ai eu de quoi acheter trois rosses, car il est indispensable d'avoir des chevaux à cause que mon prédécesseur a fait la bêtise d'aller établir le siège du gouvernement en dehors du centre des affaires.

J'envoie Louis à Smyrne pour me faire quelques petites emplettes; figure-toi que je suis obligé d'avoir deux ménages. Je viens de louer une assez gentille petite maisonnette ayant vue sur la mer et un petit jardin de la grandeur du salon. Je me porte parfaitement; l'air est bon. D'après ce que j'ai pu savoir les Hellènes ne trouveront pas de grandes sympathies pour le cas où ils tenteraient un débarquement; déjà ils ont essayé avec quelques hommes et ils n'ont pas réussi. Il y a des brigands, des pirates, et autres bêtes féroces, mais je crois que le danger n'est pas aussi grand. La transmission du pouvoir s'est opérée pacifiquement pour la première fois. Tout le monde se demande comment cela s'est fait et en est stupé-

fait. Le pays est magnifique par sa nature, mais l'homme n'y a rien fait...

...J'écirai par la première occasion à Maghéro (1) ; je n'ai pas le temps, car j'expédie aujourd'hui au moins dix okes de papier. Dis bien des choses à Bolintineano et Serghiad ; demande à ce dernier si cela ne lui serait désagréable de le demander pour un ou deux mois au gouvernement pour le tracé d'une ou deux routes et pour l'excavation d'un port...

III.

F. 11—14

Chora, le 26 avril (8 mai) 1854.

J'ai eu aujourd'hui tant d'embêtements, que tu ne peux pas t'imaginer ; on m'a rendu un fichu service en m'envoyant ici ; il n'y a pas un homme sachant tant soit peu lire et écrire qui ne fasse parti d'une intrigue ou d'une conspiration ; on peut à peine faire le catalogue des individus qui mènent es maheureux Samiens, mais laissons tout cela à la grâce de Dieu qui m'aidera à spéculer ce qu'il y a de bon et de pur dans mon coeur...

...Je te dirai à ma grande honte que j'ai pleuré tantôt aux sons discordants d'une orgue de barbarie qui vient de s'égarer dans ces parages, c'est la première fois depuis que j'ai quitté Constantinopole que j'entends de la musique à moins que ce ne soit la musique de l'église et l'hymne qu'on m'a chanté à mon arrivée. L'orgue de barbarie a réveillé le sens musical d'un de mes capitaines ex — pirate, ex — &, &, dans lequel j'ai plus de confiance. Or, ce vieux Carajani a tout d'un coup entamé une doîna qui ressemble beaucoup à nos doîna...

...On m'annonce l'arrivée à Vathy du gouverneur (?) et j'attends le contre-amiral qui doit faire le tour de l'île pour

(1) Magheru fusese chemat în 1854 de Sultan la Constantinopole pentru a lua un comandament în armata lui Omer-Paşa şi a organiza o legiune românească. Nu izbuti însă.

venir me faire une visite ; c'est une bénédiction du ciel, car je craignais quelque mouvement ; de mes fenêtres je vois tous les jours les navires des pirates et leur nombre augmente tous les jours davantage ; mes fidèles sujets sont l'oreille au vent, attendant quelque événement qui puisse favoriser leurs projets ; il y a des intrigues qui sont tramées de Constantinople et d'Athènes. Les gens qui aiment véritablement leur pays m'aiment et m'adorent ; ils sont les $\frac{99}{100}$ de l'île ; mais mon prédécesseur a créé des difficultés insurmontables, des difficultés que je vaincrai si j'avais seulement deux petits vapeurs à ma disposition.

IV.

F. 15.

Vathy, 2 mai 1854.

Depuis 48 je n'ai pas fermé l'oeil ; le jour je fais des discours et la nuit j'écris. Il y a ici de très grandes intrigues et de très grandes difficultés ; je me fais une réputation d'homme habile et capable. Je ne sais si cela pourra continuer...

V.

F. 16—17

Chora de Samos, le 15/3 mai.

Depuis deux jours je suis un peu indisposé, mais je compte faire un petit voyage dans l'île qui me distraira un peu. J'ai pris ces jours-ci des mesures un peu violentes, j'ai expulsé de Samos dix individus : ils seront partis demain ou au plus tard après demain. Je ne suis pas aimé par les..., mais le peuple m'adore quoi qu'en dise M. Noguez... (1)

... J'espère ne pas rester ici longtemps dans un véritable exil ; ni les hommes, ni les choses ne me conviennent. J'ai

(1) Ziaristul francez din Constantinopole, atât de amestecat în afacerile din Principatele Române. Cf. în această privință și corespondența lui Gr. Alexandrescu cu Ghica publicată tot în *Convorbiri*.

toute la journée à aviser comment je ferai la chasse aux pirates et aux brigands.

VI.

F. 19—20.

Port-Vathy, le 18/6 mai 1854.

Je suis un Caïmacam bien malheureux ; je n'ai pas vu la couleur d'un liard samien ; tout le monde me tirelle de tous les côtés pour de l'argent. Mais ce qui m'inquiète le plus ce sont les pirates qui me chipotent. Je suis positivement comme dans un désert et je ne sais comment cela ira ; pas un vapeur, pas un espoir pour sortir de cette fichue position. Je t'assure, mon enfant, que je ne serais point à me plaindre s'il n'y avait que des difficultés mais il y a positivement des impossibilités. Je suis tout honteux d'avoir à reculer devant la moindre mesure, faute d'argent. Je suis à écrire des volumes à tout le monde implorant la coopération de chacun.

VII.

F. 21—25.

Chora de Samos, 28/15 mai 1854.

Il y a quatre jours depuis que je jouis d'une certaine quiétude ; j'ai chassé les pirates et les brigands de l'île par une battue générale grâce à la présence d'une division navale qui a passé trois jours stationnée en vue de mon palais ; il faut dire que l'action du Pacha a été simplement morale : il n'a pas fait bouger la moindre petite embarcation ; il se bornait à me saluer de coups de canons toutes les fois que j'allais le voir. Je n'ai pu prendre qu'un seul pirate, le nommé Arapis ; Moro s'est sauvé de nouveau en Asie pour revenir dans quelques semaines. La tournure que viennent de prendre les affaires de la Grèce et quelques mesures énergiques, entr'autres l'expulsion de dix intrigants dont un frère de Dendrino, ont un peu fait réfléchir mes infidèles sujets. Saltaféro, qui se trouvait en Grèce probablement pour tenter quelque coup sur Samos, vient d'arriver tout peureux et

tout humble ; il jure ses grands dieux qu'il a toujours porté le Sultan dans son cœur et qu'il n'avait émigré que pour échapper à l'injustice de mon prédécesseur.

Il est de fait que ce Monsieur Conéménos, soutenu par quelques mauvais drôles, dont il flattait les espérances helléniques, avait organisé un système de spoliation et de tyrannie difficile à décrire. M. Noguez aura beau écrire, sa plume pourra tout au plus rendre le blanc noir mais jamais l'inverse. La campagne de Chora est magnifique ; l'année se montre d'une fertilité sans exemple et les Samiens échapperont à la misère d'un seul coup si cela continue. Les lauriers sont tous en fleur et c'est d'une beauté ravissante, la température est fort agréable. J'ai commencé des fouilles régulières au temple de Junon à Colonne ; déjà le quart du temple est à découvert et j'espère que cela deviendra une des ruines les plus curieuses de l'Europe. Le temps que je passerai ici je compte faire la restauration d'un ancien môle à Tigani (ancienne Samos).

Dis à Serghiad que j'écris aujourd'hui au ministre de le demander ici pour quelques semaines ; cela ne l'amusera pas beaucoup, mais cela immortalisera son nom.

Je n'ai pas vu le journal de Noguez dans lequel il a publié la circulaire que j'ai adressée aux Samiens ; demande à Gradowitz pourquoi Noguez n'a pas publié l'article de Poujade relatif au chevalier comte Linche... (1)

IX.

F. 31—32.

Vathy, le 16 juin 1854.

Je profite du départ de Lord John Hay pour Syra pour te donner de mes nouvelles. Je suis bien de santé, mais mes sujets me donnent tant de tracas que je suis exténué de fatigue. Il y a trois vapeurs et quatre bâtiments à voiles qui donnent chasse aux nombreux pirates qu'engendre Samos, les îles voisines et le génie hellénique ; il y a en eu deux de tués, hier encore dans le voisinage.

(1) Scrisoarea VIII n'are nimic însemnat.

... Aujourd'hui j'ai eu une très grande réunion des commandants des vapeurs et bâtiments à voiles, avec le sénat et des députés de trois villages, demain je fais expédier un courrier exprès pour en faire connaître le résultat au gouvernement.

X.

In scrisoarea X, (*Khora, le 11 Juin 1854*) Ghica felicită pe soția sa de nașterea unei fete.

XI.

F. 35—37.

Khora, 14/26 juin 1854.

J'ai fait cette semaine des prodiges, en fait de chasse de pirates; j'ai pris les 3 frères Goudouni et le M. Ma... (?) qui a pillé une goélette anglaise et massacré tout l'équipage.

... L'Autriche est pour nous la vraie pierre d'achoppement. Dis à Maghéro de tenir bien compte de cette pièce dans toutes ses démarches.

... Bolintineano m'a écrit une charmante lettre; il me dit qu'il doit assister au baptême de la petite (1).

XII.

F. 38—41.

Port-Vathy, le 4 juillet 1854.

Lorsque tu viendras, il faudra tout emporter avec toi; on ne trouve absolument rien ici à l'exception d'une très belle espèce de figes.

... On dit que je gouverne assez bien;—j'ai mis tant soit peu d'ordre dans les affaires. Les méchants me craignent, les bons m'aiment et tout le monde m'estime, toutefois je désire rester le moins possible.

Le traité entre la Porte et L'Autriche m'a fait une peine

(1) Fetița de curând născută a lui Ion Ghica.

infinie; je considère la guerre comme terminée: ce sera la montagne qui aura accouché d'une souris...

XIII și XIV.

Scrisoarea XIII (*Vathy, le 6 juillet 1854*) cuprinde instrucțiuni privitoare la venirea d-nei Ghica la Samos; în scrisoarea XIV (*Vathy, le 12 juillet 1854*), îndeamnă pe soția sa să mai rămână la Constantinople.

XV.

F. 50—56.

Vathy, le 18/30 juillet 1854.

Je viens des examens de l'école hellénique de Vathy; on a chanté trois hymnes en mon honneur, on m'a débité une pièce de vers toujours en l'honneur de Mon Eminence; de plus j'ai avalé un discours de quarante pages, une longue liste des actes bienfaisants de mon administration. J'ai répondu par 500 P. de livres. C'est dimanche; je défends ma porte pour pouvoir m'entretenir un peu avec toi...

... J'espère toujours ne pas être condamné à passer l'hiver à Samos, mais si d'ici à quarante ou cinquante jours je ne vois aucune amélioration à mon triste sort, je t'écirai de venir et cette consolation en vaut bien d'autres. Le climat est bon et sain, le pays assez beau, la chasse abondante, le poisson excellent et les melons superbes; mais pour le reste...

J'ai été très flatté des reproches de M. Noguez. Si par hasard tu le rencontres dis lui de ma part que je n'ai point brigué ma place pour que j'aie pu être informé à l'avance et que j'en puisse faire part à mes amis et connaissances; il est même plus que probable que lui en qualité d'habitué de la Porte le connaissait avant que je m'en doute. Du reste, je suis assez franc pour lui avouer que c'eût été un secret que je ne lui en aurais point fait part: J'étais en droit d'être réservé avec l'agent avoué de Stirbey. Sans compter que j'étais très au courant de tout ce qu'il disait sur mon compte. Je sais qu'il

a jeté feu et flamme lors qu'il a appris la destitution de M. Conéménos et il n'a rien eu de plus pressé que d'insérer toutes les stupidités que Mr. Dendrinós lui écrivait. Ce n'était point fait, certes, ni pour me faciliter les moyens d'administration ni pour m'appianir les difficultés que je devais rencontrer à Samos. Ce n'est point tout; pendant deux mois il n'a point tarri en éloges sur l'administration de M. Conéménos et il a poussé son dévouement à l'amitié jûsqu'à invoquer mon témoignage en faveur de faits frelatés et de faux chiffres; il me dira peut-être que je n'avais qu'à répondre, les colonnes se seraient ouvertes à ma plume même amicalement. Je veux bien le croire, mais je n'en use pas; il doit m'avoir connu assez pour savoir que ce n'est pas là le nectar dont je me nourris. J'adore d'autres dieux. Quant à la conduite loyale de M. Conéménos, je la connais de plus près que M. Noguez et je sais ce qu'elle vaut; il n'a point cessé d'espérer de retourner à Samos et n'a point négligé de moyen pour susciter de difficultés après son départ. J'avoue qu'il a un parti; mais, hélas! il ne compte pas un honnête homme dans les dix ou quinze partisans ou patriotes comme ils s'intitulent, tous ayant eu le bonheur au moins une fois dans leur vie de faire le pèlerinage du baigne de Constantinople ou de Smyrne pour vols, piraterie ou assassinats: le tout mené par Manolli, Lé-catti et Capitan Stamati: — dis lui d'envoyer quelqu'un des siens.

Voir Samos c'est utile et peut-être nécessaire pour son journal. La maladie de la vigne et la mauvaise administration ont rendu cette île un bien triste pays. Moi, je suis un pauvre sire et les moyens ne me permettent point de payer un historiographe. Je me vois donc condamné à me priver de la bienveillance du *Journal de Constantinople* ou de l'*Echo de l'Orient*; mon non ne retentira point dans les quatre ou cinq parties du monde.

Je considère l'entrée de l'Autriche comme très désagréable pour nous Valaques; on nous a sacrifié à un excès de précaution. Dis à Klapka et à Maghéro que ce n'est peut être

pas un si grand mal pour les Roumains et les Hongrois dans un avenir plus ou moins rapproché ; c'est même un bien peut-être. Si l'Autriche entre dans la lice, elle en sortira au moins transformée. Sébastopol et Cronstadt ne seront que la fin d'un commencement. Je ne crains qu'une chose : c'est que la guerre ne devienne trop tôt asiatique. Je l'ai toujours pensé ; mais je ne m'y attendais qu'au cinquième acte. Je faisais passer la Pologne et la Hongrie même avant.

J'ai pris dix fois la plume pour écrire à Maghéro. Même il y a quinze jours j'ai déchiré une lettre de cinq feuilles, avec mes vues sur la conduite à tenir par les Roumains. Je l'ai déchirée parce que je suis bien aise que mes compatriotes n'aient point l'occasion de me critiquer, ce qu'ils n'auraient point manqué de faire, j'en suis certain. Ils auraient encore hurlé à l'ambitieux et autres beautés d'expression. Dis à Maghéro que je suis très bien informé des vues de Constantinople à l'égard de notre pays et s'il se tient bien à l'écart de toute menée précipitée et de mes compatriotes de Constantinople, il s'en trouvera fort bien ; il est très bien noté en haut lieu. Son mémoire est presque bon et sans quelques expressions qu'il n'a pas osé omettre, j'en suis sûr pour ne pas se faire trop critiquer par nos patriotes no. 1, son mémoire eût été excellent. Néanmoins, il a beaucoup plu. Dis lui d'avoir patience. Nous allons passer quelques mauvais quarts d'heure, mais l'avenir est à nous. Nous avons marché d'un siècle au moins depuis six mois. Recommande lui surtout de ne pas gâcher sa position.

XVI și XVII.

Scrisoarea XVI (*le 27 juillet 1854*) e privitoare la propagarea holerei în Orient, cuprinzând și instrucțiuni pentru so sirea d-nei Ghica la Samos.

Tot astfel și scrisoarea XVII.

XVIII.

F. 60.

Port-Vathy, le 31/20 juillet 1854.

... Dis à Catzoulidi de veiller à ce qui se fait au sujet de la nomination de l'Archévêque, je tiens à être informé pour la cas où on voudrait faire passer ici quelque mauvais drôle, comme on en trouve dans le clergé. Je tiens surtout à savoir si quelqu'un de ces messieurs emploie l'argent comme auxiliaire pour l'empêcher à temps, car il doit savoir que celui qui donnerait de l'argent tiendrait à le prendre au décuple de son pays et j'ai les moyens d'empêcher de telles manipulations.

XIX — XXII.

Scrisoarea XIX (1-e août 1854) n'are nimic însemnat.

Scrisoarea XX (22 août 1854) e un billet privitor la so-sirea d-nei Ghica.

Scrisoarea XXI un billet.

În urma acestei scrisori d-na Ghica a sosit în Samos.³

Scrisoarea XXII (Khora, le 22 novembre) e adresată d-nei Ghica «en ville,» și are câteva amănunte asupra unei excursii.

Correspondența reîncepe abia la sfârșitul lui Ianuarie 1855. De data acesta Ghica e la Constantinopole, și d-na Ghica în Samos.

XXIII.

F. 70.

Constantinople, le 31 janvier, 1855 jeudi.

Le Sultan m'a nommé P-re de Samos, mais cette nomination ne paraîtra pas de sitôt au moniteur, car on ne sait que faire de Calimaqui que l'Autriche ne peut pas accepter comme ambassadeur à Vienne; il faut donc que cette affaire soit réglée d'abord.

XXIV.

F. 72.

Le 25 oct. 55 (Constantinople).

... A 6¹/₂ h. je m'embarquai sur le Jourdain, vapeur français. Je descendai dans le grand salon qui est de toute grandeur et de toute beauté. Tout le monde était à dîner, deux Messieurs qui tournaient le dos à la porte parlaient français. Ils attirèrent mon attention par la phrase *oui, Madame Ghica*. Je regarde au même moment comme j'avais dit au garçon de chambre de prendre mon sac de nuit pour le mettre dans ma cabine. Un de ces messieurs se tournait pour voir qui parlait et je reconnus Alexandri, son voisin est le dr. Lago. Nous avons passé une nuit blanche ; nous avons passé en revue générale et synoptique nos huit années de vie agitée et d'émotion. Alexandri est assez vieilli ; il viendra avec moi à Samos.

XXV.

F. 75

Péra, le 8 novembre 1855.

Pour la première fois depuis mon arrivée je dine aujourd'hui à la maison avec Négry, Alexandry et Ralet ; c'est la fête de ce dernier et nous viderons une bouteille de champagne en honneur de Toto.

Les affaires de Samos vont grand train ici : Vaya est destitué et j'ai le pouvoir de nommer qui je voudrai à sa place ; tu peux annoncer cette nouvelle aux sénateurs.

... J'ai passé trois jours à Thérapia à l'ambassade anglaise. Lord Stratford est d'idée que je sois nommé P-ce de Samos et que j'y retourne pour quelque temps. Ahmed-Fetty-Pacha m'a traité comme tel, en me disant que je le serai dans peu de jours... En fait d'honneurs voici une croix à la quelle je ne m'attendais guère ; je suis fait officier de l'ordre de Léopold...

XXVI

Thérapie, le 21 novembre 55.

Je suis depuis quatre jours à Thérapia. Cette fois-ci je suis logé à l'hôtel. Je vais à la ambassade aux heures de repos pour causer avec l'ambassadeur. Le soir ne vient personne d'étranger, exceptée Lady Georges Paget, charmante jeune femme qui habite Thérapia pour être plus près de la Crimée et pour causer par télégraphe avec le général, son époux ; en attendant, le Lord ambassadeur en perd la tête au point d'en rendre Mylady jalouse comme une chatte anglaise ; il y a même des scènes cocasses.

La grande préoccupation politique actuelle c'est l'affaire Turr ; or, voici cette charmante histoire. J'ai connu ce jeune officier Transylvain chez le Général Clapca. Bel homme au possible, il a été admis, il y a deux mois, comme major dans le Turkish contingent et envoyé à Silistrie, pour des fournitures ; de là Ismaïl-Pacha a cru devoir l'envoyer à Bucarest pour la remonte des chevaux. Dès que le gl. Coronini a su sa présence en Valachie, a envoyé un officier et deux soldats qui l'ont arrêté et dépouillé de l'uniforme anglais et expédié à Arad sous prétexte qu'en 1848 il aurait déserté le drapeau autrichien et passé aux Hongrois. Colquhoun l'a réclamé, mais le Gl. Coronini a répondu qu'il briserait son épée plutôt que de le rendre. Le télégraphe joue toute la journée pour cette affaire, ce qui n'a pas empêché le pauvre diable d'être pendu. Cette nouvelle n'est pas encore officielle, mais j'ai tout lieu de croire qu'à l'heure qu'il est la sentence a été exécutée ; le lord est furieux...

XXVII

F 86.

Péra, le 29 novembre 1855.

Je t'écris deux mots pour te dire que je tâche de partir la semaine prochaine. Les Turcs veulent que je parte, l'Ambassadeur veut que je reste. Comment je me tirerai de là je ne

le sais pas moi-même. J'ai obtenu 99 décorations pour mes employés.

Ma décoration de Léopold est fort jolie ; je l'ai eue avant-hier ; il paraît que nous avons fait un grand effet sur les jeunes époux Brabant, car le Duc a écrit à [Blondel pour lui dire qu'il avait appris qu'à Vienne il y avait quelques mauvaises préventions contre moi et lui recommande de me demander si je veux qu'il fasse quelque chose pour les faire tomber.

... Ghica de Moldavie donne ou a donné sa démission ; Negry sera probablement nommé Caïmacam si non Prince.

... Dis aux sénateurs que j'ai enterré à tout jamais les tribus de 1850 et 1853 et que nous n'aurons plus à nous en occuper.

XXVIII.

F. 83.

Thérapia, le 5 décembre 1855.

... Je suis à même de te dire que je pars dans huit jours à Smyrne. Je trouverai l'Ajaccio probablement et comme l'Ambassadeur a autorisé Laurent (1) à me mener à Samos depuis Constantinople, je me croirai en droit de le prendre à Smyrne si je le trouve encore, par ce qu'il doit partir ce soir ; d'ailleurs toute la flotte anglaise retourne dans l'Archipel, car elle a quitté Const. hier et la plupart de ces bâtiments ont ordre de passer par Samos. Ainsi, tu vois, nous aurons à Samos nombreuse société. Maintenant, cela dit, passons à autre chose. Calimaqui va être nommé dans quelques jours ambassadeur à Vienne et aussitôt je serai investi du titre de Prince de Samos ; tout le monde est d'accord là dessus. Je désire beaucoup que ce titre me tombe sur la tête lorsque je serai parti afin d'épargner l'argent que me coûterait les visites et les félicitations. Je passe ici pour un véritable phénix. J'ai fait la conquête de Monsieur de Thouvenel (2), malgré la nouvelle bro-

(1) Faimosul căpitan Laurent, pe care l'a imortalizat Ghica în *Scrisorile lui*.

(2) Ambasadorul Franței la Constantinopol.

chure d'Héliad, signée Rouso, ou peut-être à cause de la brochure qui fait de moi l'homme le plus infame de la terre, mais en même temps l'homme le plus capable et le plus habile que la terre ait porté...

... J'ai l'oeil sur Zané, je dois lui écrire de venir à Samos; il passera deux mois avec moi pour le mettre au courant du mécanisme et ensuite nous quitterons Samos pour nous établir à Constantinople (1).

XIX — XXX.

Scrisoarea XXIX (Galata, le 20 déc., 1855) anunță că venirea sa e întârziată în urma stăruințelor lordului Stratford. Scrisoarea XXX nu cuprinde nimic însemnat.

* * *

Întrerupem aici publicarea acestor scrisori pentru a o continua în alt număr, începând cu anul 1856.

E. LOVINESCU

(1) Amintesc că în transcrierea acestor scrisori am făcut oarecari îndreptări de ortografie, nu m'am atins însă de loc de stil.

VEI FI A MEA, ORI NU VEI FI....

*Vei fi a mea, ori nu vei fi,
In veci de veci te voi iubi.
Eu sînt alesul tău d'întîi,
Tu cea din urmă să-mi rămîi.*

*Copil, copilule-adorat,
Măntreb cu grije : un păcat,
Sau un noroc, te urmăria,
Să te oprești în calea mea?
Și iar îmi zic : păcatul cui?
Când ești ca floarea crinului,
Când porți în ochi atât albastru,
Când părul tău e nimb de astru,
Când nu știu munții, nici pădure,
Nu știe șipot să murmure —
Mai clar și mai străbătător,
Ca glasul, tău fermecător!*

*Ingîndurat și trist și rău,
M'a biruit seninul tău.
Tu ești atîta de suavă,
Că-mi uit paharul cu otravă.
Il uit și nu-mi rămîne'n minte
De cât un singur strop amar,
Că darurilor tale sfinte,
Nu'ntorc, asemeni, nici un dar.*

*Sânt suflet rătăcit, strein.
Un gând prăpastiei vecin.
O zi noroasă. Un trimis,
Ducând indescifrabil scris.
Iar din trecut, câte-amintiri,
Atâtea și nenorociri*

*Când mor și ultimele șoaște,
Es singur în adânc de noaple.
Din taina zidurilor strâmte,
Mă pierd în ulițele frânte.
Acolo pasul, liniștit,
La poarta albă s'a oprit.
O, voi puterilor din stele,
Păziți-mi-o de ceasuri rele!
Misteriosul lumii Domn,
Păzește-i feciorescul somn!
Veniți din patru părți de fire,
Voi genii, dușman răspândiți,
Și într'o unică'nfrățire,
La căpătâiul ei, păziți!...*

ATREU.

CUGĂTĂRILE LUI MARCU AURELIU
«CĂTRĂ SINE INSUȘI».

CARTEA I.

1.

Dela bunicul meu Verus am învățat bunătatea și blândețea.

2.

Dela tata modestia și bărbăția pentru care eră vestit și toți îl pomenesc și azi

3.

Dela mama prietatea și facerea de bine. Nu numai de fapta rea să mă feresc, ci și de gândul cel rău din care se naște. Să trăesc simplu și să fug de viața luxoasă și goală a bogaților.

4.

Străbunicul meu m'a oprit a pierde timpul în școli publice. M'a sfătuit să ascult acasă dascăli buni, știind bine că pentru aceasta nu trebuie cruțat nimic în viață.

5.

Pedagogului meu datoresc, că nu mi-am pierdut timpul pariind la circuri ori la luptele de gladiatori. El m'a învățat mai bine răbdarea îndelungată și mulțumirea cu puțin. Să fac toate cu mâna mea. Să nu mă amestec în trebile altora. Să desprețuesc denunțările și delatorii.

6.

Dela Diognet am învățat să alung grijile deșarte. Să nu dau crezare zodierilor și vrăjitorilor cu descântecele, superstițiile și demonii lor. Să las altora creșterea și dresarea prepelițelor pentru lupte între dânsule. Să ascult cu drag vorba deschisă și răspicată. Să fac din filosofie steaua polară a vieții mele. După vorba lui am ascultat pe Bacchius, Tandasis și Marcian. De copil încă, el m'a învățat să compun dialoguri și să mă mulțumesc cu patul de scânduri așternut cu o simplă piele, ca un filosof grec.

7.

Dela Risticus am învățat să muncesc zi și noapte pentru a-mi formă și îndreptă caracterul. Să mă feresc de cărările sofistilor, evitând a scrie speculații goale ori a ține discursuri pentru aplausele gloatei. Să nu-mi dau aere de om strașnic ori învățat mare. Să alung retorica, poetica și săgețile din scrisul meu. Simplu în toate, eu îmi scriu azi scrisorile cum a scris el una mamei din Sinuessa. El m'a învățat să fiu ertător cu cei greșiți, îndată ce recunosc și să întorc la calea dreaptă. Să citesc numai cărți alese și să pătrund toate până la fund. Să i-au bine seamă înainte de a aproba o părere. Tot prin e am făcut cunoștința cu Învățăturile lui Epictet, pe care mi le-a împrumutat din biblioteca lui.

8.

Dela Apoloniu am învățat cugetarea liberă dar hotărîtă și neclintită. Să privesc veșnic numai la Rațiune și să nu-mi pierd cumpătul în dureri mari, la boale grele ori la pierderea unui copil. Rar om la care să poți vedea unită așa de bine gravitatea cu veselia. La lecții nu l-ai fi văzut nici odată posomorît; arată vădit că nu se mândrește de loc cu superioritatea sa; necum cu învățătura ori cu marele lui talent de predare. Tot el mi-a arătat cum să primesc binefacerile amicilor fără umilire dar și cu recunoștință.

9.

La Sextus am învățat bunăvoință și am văzut modelul unui părinte de familie. Dela dânsul am înțeles ce înseamnă a trăi conform naturii. Eră un om cu demnitate naturală, știind să ghicească bine dorințele amicilor, răbdător cu neștiutorii și proștii ce se amestecă în lucruri pe care nu le pricep. Știa să între în sufletul oricui, iar cine auzia odată vorba lui dulce ca mierea nu-l mai uită. Pricepea adânc, explică limpede și desvoltă frumos și cu legătură principiile îndreptătoare ale vieții. Niciodată pornit ori aprins; totuși în dosul acestei constanțe depline se ascunde cel mai cald suflet de om. Nu-i plăcea sgomotul în jurul numelui său, știa multe, dar nu se arătă.

10.

Dela Alexandru Gramaticul am învățat toleranța pentru vorbirea altora. Nu întrerupea muștrând pe nimenea pentru o greșeală de limbă. Rostiă din nou numai expresia justă, cu mult tact și fineță, făcându-se că răspunde, aprobă ori cerce-tează mai adânc lucrul de care eră vorba. Cu astfel de artificii îți îndreaptă greșelile fără să bagi de seamă.

11.

Fronton mi-a deschis ochii și mi-a arătat câtă invidie, câtă intrigă și prefăcătorie învăluie orice domnie și cât de puțină omenie afli în inimile aceloră pe care noi îi numim Patricieni.

13.

Dela Alexandru Platonicul am învățat a păstra un suflet deschis, ce nu știe a căuta pretexte pentru a fugi de datoriile către cei cu care trăim laolaltă.

13.

La Catul am învățat a țineă seamă de imputările prietenilor chiar când sunt fără bază, silindu-mă să le capăt intimitatea.

Să fiu mândru de dascălii mei ca Domitius de Athenodot. Să am dragoste mare pentru copii.

14.

Dela fratele meu Sever am luat iubirea de familie, de adevăr și de dreptate. Pe Thraseas, Helvidiu, Cato, Dion și Brutus printr'însul i-am cunoscut. El mi-a arătat ce este un stat în fața legilor căruia toți sunt egali și ce înseamnă o împărăție bazată pe dreptate, care pune libertatea cetățenilor mai presus de toate. El mi-a inspirat respect înalt și neclintit pentru filosofie, iubire de binefaceri și încredere în prieteni, cărora nu trebuie să le ascund nemulțumirea, lăsându-i să-mi nimerescă gândurile, ci să le spun eu singur toate.

15.

Fii stăpân pe tine și hotărât în toate, zicea Maximus. Nu te cumpăni niciodată și ține-ți cumpătul! Fii blând și demn! Împlineșteți datoriile cu toată inima! Și toți câți îl auziau, ziceau: iată omul la care fapta și vorba una sunt! Căci știau că vorba lui e ca gândul și fapta ca vorba. Nu l-ai fi văzut niciodată mirat, ori uimit, ori venind târziu, ori încurcat, ori abătut, ori cu fruntea încrețită, ori mănios, ori în toane rele. Făcând tuturor bine, ertând toate, cu mintea veșnic căutând adevărul, simțiai, când îl vedeai, că ai în față un caracter drept din naștere, ce numai are nevoie de formare ori îndreptare. Cine ar putea zice că sa simțit privit de sus în fața lui? Și iarăși cine ar fi putut să-i conteste vreodată iuduscutabila lui superioritate? Om deplin la fire și de-a mai mare dragul să-l vezi și să-l auzi.

(Va urma).

C. FEDELEȘ

EDUCAȚIA INTELECTUALĂ

Avântul frumos al secolului XIX-lea în direcția descoperirii adevărilor noi — a fost umbrat de o eroare explicabilă — și anume de graba de a utiliza cât mai neîntârziat chiar rezultatele cele mai puțin controlate ale științei.

Vremea noastră — epocă de reculegere și cercetare îngrijită — descoperă și ruinează rând pe rând tot ceea ce a fost clădit prea în grabă, temeliile slabe se surpă — spre părerea de rău a multora din cei grăbiți; mai încet și mai cu luare-aminte — se măsoară și se cumpănește bine orice piatră — și clădirea temeinică a vieții celei nouă se ridică — pe adevăruri definitive — îmbinate după legile lor nestrămutate, fără nerăbdare; munca și adevărul au înaintea lor — orizontul nesfârșit al timpului fără margini.

Nici o instituție însă nu ne este mai scumpă decât aceea ce îngroapă o speranță, ori o încredere prea mare.

Așa se explică, de ce multe din principiile vechi pedagogice cedează greu.

Educația intelectuală — considerată drep obiectul învățământului — în chip exclusiv, avea de scop până mai eri înmagazinarea unui număr de cunoștințe — uneori excesiv, și îndrumarea elevilor spre o specializare foarte timpurie.

În afară de aceste două caractere — (excesul de cunoștințe — și specializarea timpurie) — învățământul (agentul educației intelectuale) constă în neglijarea aproape completă a individualităților.

O metodă — mai mult sau mai puțin cugetată, pentru toți elevii a căror puteri sunt considerate dintr'un început și

prin ipoteză—egale, un scop unic și invariabil,—în sfârșit o pusderie de cunoștințe, de transmis în școală — minților tinere, iată înțelesul educației intelectuale până mai ieri.

Educația intelectuală rațional înțeleasă—nu este, înaintea de toate, dată numai pe seama școlii.

Urzeala intelectuală—primele noțiuni—și primele deprinderi intelectuale se câștigă începând din vârsta cea mai fragedă; și ca atare asemenea griji trebuie să facă obiectul preocupărilor familiei în primul rând.

Și apoi principiul fundamental al educației intelectuale, în legătură logică cu scopul educației, nu poate fi nici grămădirea de cunoștințe—nici specializarea prea timpurie.

Rezultatele unei asemenea concepții—sunt experimentate și analizate îndeajuns azi — pentru a mai fi admisibilă o stăruire în acest sens.

Viața ia din ce în ce mai mult pentru fiecare din noi, forma unei activități constante de adaptare la mediu — în înțelesul larg — științific — al cuvântului, prin luptă.

Stăruința într-o direcție anunită, și un ideal—sunt elemente necesare, în lupta pentru existență, succesului real.

Altul este însă factorul determinant.

Societatea nu este un câmp liber de exercitare liberă a fiecărui individ — ci din contră — un complex de orizonturi ce se întretaie și se acoperă,—un câmp de luptă unde fiecare este general și soldat în același timp, stăpân pe activitatea sa și determinat de a altora,—mândru de succese și răspunzător de învingeri.

Fiece îns reprezintă o forță, rezultantă a forțelor educației, — în concurență cu alte forțe—cu direcții, mobile și intensități diferite.—Personalitatea fiecăruia decide în această privință și condiționează succesul.

Ea prin urmare trebuie să fie grija de căpetenie a învățământului în special și întreaga lucrare a educației intelectuale, pe ea trebuie să o aibă totdeauna în vedere.

Puterea de inițiativă este cel dintâu atribut al personalității. Ea se arată în nevoia de activitate ce simte sufletul

nostru, nevoie de a utiliza puterile într-o direcție oarecare, —un impuls intelectual ce luminează voința —o îndreaptă spre un scop anumit. Puterea de inițiativă nu obosește. Odată — scopul atins, ea alege un altul, — de oarece esența ei este activitatea.

Ea este condiția de seamă a oricărui progres și desigur și condiția fericirii—de oarece ea este stimulul muncii.

Poporul englez datorește în mare parte, triumful său în atâtea domenii—acestui dar minunat. Lipsind acest impuls—cele mai frumoase idei rămân fără valoare, cea mai frumoasă aspirație rămâne vagă, cel mai înalt ideal—mormât de iluzii ce nu au trăit nici odată și nici nu puteau să trăiască.

Viețile sdrobite sunt de multe ori vieți netrăite, fantome încântătoare ce nu au nimic comun cu viața.

În germen fie ce suflet posedă inițiativa, germenul poate fi însă desvoltat sau înăbușit după cum este ori nu îngrijit.

Iată unul din rolurile educației intelectuale.

Spiritul de inițiativă nu ajunge, el e numai cauza.

Stabilisem că activitatea fie căruia se exercită într'un câmp de alte activități, de interese diferite, cu mobile necunoscute.

Orizonturile se întretaie și se acoperă—forțele se contrazic ori se adaugă—după legi anumite.

Poezia ne-a obicinuit să numim toate acestea—cu cuvântul trist de neprevăzut ori fatalitate: dar tocmai într'aceasta stă progresul timpului, în a nu mai admite dependența necesară a vieții noastre—de împrejurări misterioase ori de neînvinși.

Și în orice caz—știința micșorează mult rolul neprevăzutului. Sufletul omenesc are o însușire — de o importanță capitală—desemnată de obicei cu numele de spirit de observație, care ca și puterea de inițiativă se găsește în germen în orice suflet tânăr și ca atare este capabilă de desvoltare și direcționare.

Spiritul de observație este mijlocul de orientare în căm-

pul vieții; el reprezintă puterea de a distinge într'un tot, complex de activități nelămurite, unitatea; într'un fenomen unitar varietatea și în varietate ceea ce este fundamental și caracteristic.

Observatorul este înzestrat înaintea de toate cu o mare curiozitate care face din fenomenul cel mai neînsemnat—în aparență, un obiect de studiu, din cea mai încurcată situație—un orizont atrăgător ce merită cercetare.

Această curiozitate îndeamnă pe observator să nu considere nimic din ceea ce reprezintă o activitate în mișcarea vieții, adevăr mare, întemeiat pe convingerea și concepția unei explicări științifice a fenomenelor sociale.

Efectele cele mai neașteptate au cauze ascunse—spre a căror descoperiri—curiozitatea observatorului îndreaptă toate însușirile cu care este aliată,—spiritul de analiză în rândul dintăiui.

Aceasta—destramă cu atenție—fenomenul cel mai complex, găsește varietate de acțiuni ori cauze acolo unde aparența oferă o unitate multumitoare, pătrunde mai adânc—cu multă sfială și mai mare hotărâre încă și nu se oprește decât în fața unor cauze ireductibile și pe deplin explicatoare a fenomenului cercetat.

Spiritul de analiză nu respectă legendele, nici lucrurile general admise, pentru el nu există idoli pe care să nu-i desprețuiască și să tindă a le arăta netemeinicia.

Socrates în antichitate a dărâmat cu analiza lui rece și nemiloasă—întreg edificiul încântător ridicat de sofști—și care fără aceasta ar fi apăsât multă vreme cugetarea omenirii civilizate.

Curiositatea, unită cu spiritul de analiză—luminează drumul fiecăruia din noi, — sub vorbe ametoitoare — distinge adevărul, — fură secretul sufletelor ipocrite, aruncă valuri de lumină acolo unde omul obișnuit nu distinge nimic.

În câmpul limpezit—în atmosferă curată—idealul strălucește mai frumos, fantome de idei, ori fantome omenești—

lipsite de puterea adevărului, nu mai pot turbura pe observator—care acum înaintează cu energie deosebită—calcă cu siguranță pe locuri știute.

Câți oameni nu sunt întârziați ori abătuți din drumul lor—întocmai ca și călătorii pustiului, fiindcă se sperie de o lucire trecătoare, ori aleargă spre mirajuri; și aceasta numai din pricina — lipsei spiritului de analiză.

Școala obișnuiește—de cele mai multe ori,—elevii să renunțe la puterea lor de analiză — punându-i în fața unor convingeri neexplicate, une ori în fața idolilor necercetați și necunoscuți.

Nimic aproape din ceea ce învață școala—nu este îngăduit să fie discutat—în numele disciplinei ori din cauza timpului prea scurt — elevul se obișnuiește a privi cultura ca o taină mai mult alături de misterul vieții — pe care îl presimte, de care se teme și pentru a cărui cunoaștere—nimeni nu îl înarmează.

Majoritatea profesorilor par niște inițiați oficiind cu anume pompă unor zei puternici și care propovăduiesc adevăruri nediscutabile și eterne.

Acesta este mijlocul sigur de a stinge germenul de analiză—ce îl posedă un suflet tânăr.

Greșeala aceasta fundamentală începe să dispară și rămâne semnul trecutului. Indreptarea vine iute și serioasă. Rolul educației intelectuale este tocmai să pună în valoare și să desvolte toate puterile prin urmare și spiritul de analiză. Și apoi, corolarul necesar al spiritului de analiză este spiritul de sinteză adică darul de a combina datele experienței sufletești, după legile lor cunoscute ori necunoscute — în scopul zămislirii unei produceri nouă, a unei idei, — unui sistem, ori numai determinarea unei activități — după datele analizei.

Sufletele indreptate mai ales în direcția analizei pot ajunge să descopere și să simplifice fenomene din cele mai complexe: analiza sufletească — în deosebi poate surprinde substratul și țesătura celor mai ascunse și mai

subtile gânduri, — explicând astfel origina multor fapte din sfera enigmelor.

A întârziă însă în analiza lucrurilor prea mult, — este desigur un mijloc de adâncire periculos — dacă sinteza nu intervine la momentul potrivit, cu menirea de a folosi și de a pune în valoare — într'o formă nouă — relațiile analizei. Analiza și sinteza — trebuie să meargă mână în mână — cea dintâiu — deslușind, alegând și ordonând firile, — cea de-a doua urzind și țesând pânza trainică a fiecărei clipe sufletești trăită cuminte și cu înțeles.

Apoi — observatorul, — suflet înzestrat cu aceste însușiri așa de fine și de folositoare innaintează cu mai mult curaj în viață; ochiul lui distinge seninul dincolo de norii deși ce desnădăjduiesc pe omul obicinuit, neprevăzutul îl atrage și viața capătă un farmec chiar numai pentru acest motiv.

El găsește fericirea în această acțiune de limpezire: o minte, o acțiune omenească, un fenomen social îl interesează într'un grad superior.

A înțelege viața, este a o trăi, mai intens și mai mulțumitor decât a profita de darurile ei caprițioase și amăgitoare.

* * *

Intreaga experiență a vieții, strânsă de spiritul de observație, este însă expusă unei deteriorări, opera timpului, care-i scade valoarea.

În adâncurile sufletești fenomenele sunt supuse unei alegeri: cele de seamă rămân în vedere, cele de puțină însemnătate se pierd în adâncuri. Afară de aceasta, conștiința nu luminează decât un număr mărginit din aceste fenomene sufletești și încă în fiece clipă altele.

Bogăția de observație riscă deci să rămână neutilizată, bunuri retrase din curs.

Personalitatea mai are însă o însușire fundamentală — care servește tocmai să pună în valoare fondul nostru intelectual, și anume spontaneitatea.

Intr'o minte organizată, spiritul de sinteză așează în ti-pare noi — cunoștințe determinate în proporțiile necesare și viața cea nouă nu așteaptă de cât scânteia care să pro-voace fuziunea elementelor.

Scânteia, la lumina și sub influența căreia spiritul nostru înbină și transformă datele experienței sufletești — în sco-pul unei produceri nouă, este tocmai spontaneitatea: Fără ea gânduri și cunoștințe de valoare ar rămâne în umbră, nefolosite, fără această însușire, personalitatea ar avea mai mult o viață pasivă, și nu ar fi capabilă de activitate intensă.

Din citiri personale, din lecțiile de istorie, din stampe, pen-tru a lua un exemplu, toate privitoare la viața lui Francisc I regele Franței, spontaneitatea topind la un loc toate datele necesare, zămislește figura ori caracterul regelui cu atâta putere și adevăr încât se simte palpitarea vieții.

Spontaneitatea reprezintă avântul intelectual, reflexul cioc-nirei gândurilor și simțirilor noastre de valoare ; într'un cu-vânt ei i se datorește orice creație însemnată cu pecetea sincerității și gândirii libere.

* * *

Obiect de preocupare continuă și atentă — din copilărie — până târziu în viață, educația intelectuală, rațional înțeleasă, constă așa dar, în exercitarea înțeleaptă a însușirilor inte-lectuale ; în scopul creșterii și rafinării lor și în direcția idealului educației.

I. D. ȘTEFĂNESCU.

O DORINȚĂ NEINPLINITĂ

A LUI IOAN MAIORESCU

«CENUȘA MEA SĂ SE ODIHNEASCĂ ÎN CRAIOVA»

— Când, acum doi ani, în 1909, s'a luat inițiativa ridicării unui monument, în Craiova, lui Ioan Maiorescu, dacă ar fi întrebat cineva, pe inițiatori, în ce an s'a născut I. Maiorescu, în momentul acela, niciunul dintre ei n'ar fi știut să răspundă. Și cu toate acestea, ce minunată potrivire a lucrurilor. Subscripția, deschisă, a întrecut toate așteptările, și, tocmai, în anul aniversarei a o sută de ani dela nașterea lui, aici, în Craiova, i s'a putut ridica dacă nu un grandios monument, totuși, un monument modest și frumos, precum modestă și frumoasă i-a fost activitatea și viața sa. Și fără să vrei, te întrebi; nu care cumva Natura își are, și în privința aceasta, tainile ei? Să fie numai o simplă întâmplare ca atâtea alte întâmplări, sau, mai mult decât o întâmplare, vreo tainică potrivire a soartei. Cine știe? Poate, desigur, să fie și una, poate să fie și alta, faptele așa s'au petrecut; și, fără a cădea în misticism, credem că, potrivirea aceasta armonioasă, se datorește, mai mult decât unei simple împrejurări banale, unei dreptăți superioare dreptății oamnnilor, dreptății faptelor.

Iată, însă, că o nouă împrejurare norocoasă ne scoate la iveală un fel de *pium desiderium* al celui vrednic de amintire: dorința lui de a fi îngropat în Craiova. Lucrul acesta, necunoscut până azi, se află într'o scrisoare adresată Marelui Vornic Gheorghe Otetelișanu, binefăcătorul

și unul din prețuitorii lui Ioan Maiorescu. Cu aceeași amabilitate, d-l general P. V. Năsturel, care are la îndemână hârtiile și documentele Otetelișenilor, ne-a pus la dispoziție și această scrisoare pe care o comunicăm și noi, ca un omagiu adus celui dispărut, a cărui dorință, dacă nu s'a îndeplinit în felul cum ș'o exprimase, s'a îndeplinit sub forma unui monument.

Cum ceeace el a dorit nu-i cu neputință, rămâne ca fiul său mult iubit, d-l Titu Maiorescu, să i-o îndeplinească cu prilejul desvelirii monumentului.

Oricum însă, și fără să i se transporte „cenușa” la Craiova, spiritul său poate să fie mulțumit, căci în Craiova i s'a pus chipul în bronzul nemuritor ca și sufletul său.

VASILE MIHĂILESCU

Iași, 28 Decembre 1892

Domnule Vornic,

Este mai bine o jumătate de an, decând sint profesor al Academiei de aici, însă la Seminaru, de Logică, Botanică și Istorie: pentru-că, aici, în Seminaru, sint supt aceiași direcție cu școalele: — și, în acest răstimp destul de mare, nu ți-am scris nimica, măcar că nimeni nu m'aū ajutat atit de mult ca Domnia ta. Intirzierea aceasta nu este din nrecunoștința mea, — ci din împrejurările [ce aū fost la Domnia voastră, până acum; căci decând aflându-mă la Brașov, am înțeles de la lancu Manu, — că guvernul fostuluī Domn au luat știri (mincinoase) că Bibești ar vrea să răspindească nemulțumirea mai cu seamă în Craiova, spre revoluție, și că eu, fiind organul lor, cu știrea lor, am adus adresa dela București, și am cetit-o, din casă în casă, și am imprăștiat-o, ca să întărit pe oameni, și că vrind să facă o pildă, pe deoparte, aū poruncit Fălcoianuluī, lui Cerkez, și altora, ca să ieie toate măsurile spre a întâmpina ori-ce miș-

care; pe de alta, pe mine m'aŭ depărtat, precum și ce, din Gorjiu; pe unii i-aŭ pus supt pază, i-ar pe alții în asemenea mișelești prepusuri.

De aici poți Dumniata înțelege, ce aŭ fost acea spaimă, ce s'aŭ împrăștiat în Craiova, simbătă sara la 7 Martie 1842 și duminică la 8 Martie, că este să isbucnească un complot.

Atunci aŭ venit și hărțile de scoaterea mea. Aceste le știu chiar din gura Manului; și aceasta este pricina cea adevărată a întâmplărei, ce aŭ urmat cu mine; i-ar nu scrisoarea pe care primind-o Naie Poenarul aŭ dat-o lui Cerchez, și acesta Fălcoianului, și, pe urmă, aŭ mers la Manu. Această scrisoare aŭ fost în mâinile lui Vodă, cu mult înainte de Crăciun, precum mi-aŭ spus tot Manu; dar, fiindcă ea era în lada lui Vodă, nu putea să-mă facă nici un rău: căci am zis în ea, că opoziția nu cred să se apuce de Vodă, căci s'aŭ încredințat toți, că Măria-Sa vra binele și dreptatea. Știi bine că eu am fost vrăjmașul opoziției totdeauna; de aceea am zis în scrisoarea aceea, că opoziția nu-și va găsi omul în Domnul Poenar, și m'am mirat cînd am auzit că Dumnealui s'aŭ supărat pentru aceasta, măcar că cuvintele acestea i le-am zis și într-o scrisoare către Dumnealui, socotind că-î sînt spre laudă, până ce am văzut adresa și dreptele porniri ale adunărei.

Aceste Domnule Vornic ți le-am scris, ca să știi toată cauza întâmplărei mele, fiindcă știu că m'ai iubit. Acum nu mă mai tem a-ți scrie și, din vreme în vreme, îți voi scrie.

Noi aici am primit știrea, încă miercuri la 23 Decembrie dimineața, la 7, că, marele logofăt, Gheorghe Bibescu s'aŭ ales Domn. Nu știți cît m'am bucurat de mult; Dumneavoastră sintetizi fericiți.

Eu am aici tot acea leafă, ce o am avut în Craiova; adevărat banii am numai 4800 pe an; dar apoi am toate trebuincioasele, casă cu 4 odăi, lemne, luminare și cele

pentru hrană toate, și așa imi vine mai bine încă decit în Craiova. Cu toate aceste, imi vine foarte greu a mă despărți de o țară în care am fost hotărit să mă îngrop ; inima nu se poate deslipi, și aș dori ca, cel puțin, cenușa mea să se odihnească în Craiova.

Cînd am auzit că Gheorghe Bibescu, s'aû făcut Domn, m'am căit că n'am ascultat pe Mitropolitul și pe Mihăiță Filipescu, cari mi-aû zis : Mitropolitul, prin scrisoare, iar Filipescu, prin graiû, la Braşov, ca să nu vin la Iaşi. Dar ce eram să fac? Neaverea, și poftirea prietenilor de aici m'aû făcut să-mi caut norocul aici. Oamenii mă iubesc, și aici și mă preţuiesc ; dar eu nu pociu uita pe Craiova, mai cu seamă acum, cînd i se deschide un viitor așa de frumos.

Domnului, Paharnic, lui Letin, Domnului Copcea și la toți ai Dumneavoastră trimet închinăciunile mele.

Al D-tale tot deauna recunoscător.

I. MAIORESCU

Profesor Academiei Mihăilene

INSEMNĂRI

PRIVITOARE LA ISTORIA CULTUREI NOASTRE

Aniversarea a 20-a a ligei pentru «Unitatea culturală a Românilor»

Se împlinesc la 24 Ianuarie 20 de ani, de când, printr-o conferință ținută în aula Universității, s'a inaugurat activitatea ligei. Eșită dintr-o mișcare a tineretului universitar, ea a îmbrățișat de atunci sfere din ce în ce mai largi.

Valurile prin care a trecut această instituție sânt cunoscute. În primul moment a fost între toți Români o însuflețire obștească. Memoriul trimis de universitarii din București tineretului din alte universități a fost primit de presa strecină cu cea mai mare căldură. Când cu procesul memorandumului, Clujul a avut o săptămână de notorietate europeană. A venit apoi o vertiginoasă cădere. Istoria s'a scris și se scrie. Faptele sunt fapte. Dela greșelele făcute cu ocazia tratatului din Berlin și până azi, nici o greșală mai mare nu apasă sufletul celor ce se gândesc la viitor, ca greșelile săvârșite atunci în chestia națională și repetate apoi până azi. Cei ce trăesc din cluburi și pentru club, au uitat și se fac și acum că nu văd,—ca și cum n'ar fi nimic; oamenii cu știință și conștiință n'au uitat însă și va veni o zi de mare judecată, când o grea osândă va cădea pe unele capete.

Până atunci, o constatare se impune: liga a fost ocazia să se arate lipsa de conducere serioasă în ce privește cultura neamului nostru. Am realizat, e drept, unitatea, dar, din nefericire, în rău. Unele împărecheri din regat au trecut și dincolo de munți. Ziarele din țara lui Bariț au chemat gazetari din presa lui Cazzavilan. Români de peste munți (adecă *unii*, care erau indicați de unele împrejurări) au discutat pe față dacă unele guverne din București trebuie să se schimbe sau nu, ca și cum pasiunile din cluburile bucureștene ar fi trebuit să ajungă normative pentru frații noștri de dincolo de munți. Până și colaborarea la o revistă sau alta a început a fi motivată fâțiș politicește!!

Interese vulgare de partid s'au pus astfel în curmezișul drumului spre

unitatea ideală visată acum 20 de ani. Urmarea se vede: e zizania care sfâșie acum viața politică de peste munți. Și răul se pare că merge progresând. Odinioară se vorbea numai de samsari, azi samsarii se arată ei singuri pe față. Mediocrități fără nici un fel de autoritate (nici a talentului, nici a științei, nici a moralității personale) inveninează rana ca și cum politica istorică a poporului nostru ar fi pentru ei o experiență în *anima villi*.

Douăzeci de ani au trecut deci aproape pierduți. Nu trebuie să pierdem însă și nădejdea. În masa neamului nostru, câțiva politicieni vulgari ai cluburilor sunt ca o mână de gunoaie aruncate în mare. Valul ține câțva timp gunoaiele la suprafață, dar la urmă le aruncă pe mal. Generația mai culă, care se ridică, dacă e în adevăr pregătită spre cercetarea adevărului în știință, va găsi adevărul și în ce privește îndrumarea istorică a poporului nostru, începând cu arta și literatura spre a sfârși cu mișcările politice.

Revista de față care nu se hrănește din calomnie, ca atâtea alte publicații,—ba nici nu răspunde calomniilor—își va face o datorie de a respecta și de aci înainte gândul din care a eșit întemeierea ligei «pentru unitatea culturală a tuturor Românilor» și dorește ca Liga, sub conducerea mai vieaie de azi, să se țină în drumul cinstit pe care pörnise acum douăzeci de ani.

Jubileul «României june» trebuie să fie de asemenea menționat. Din punct de vedere universitar, aniversarea acestora a fost o serbare frumoasă. Din punctul de vedere al unității culturale a tuturor Românilor, festivitatea a fost o mare ocazie *pierdută*. Afară de rectorul Universității din Iași, n'a luat parte nimeni dela Universitatea din București și Iași: nici profesori, nici studenți.

Cu mai multă băgare de seamă, am fi avut în Viena, simpatică tuturor Românilor, o serbare în adevăr a tuturor Românilor. Dar pentru aceasta trebuie — unitate culturală.

M.

FAPTE, RECENZII, REVISTE

1. FAPTE.

LITERATURĂ. Anul trecut sau acesta se împlinesc 200 de ani dela înființarea tipografiei și tipărirea cărților în limba georgiană în Tiflis (Caucazia), fapt în a cărui îndeplinire și noi Români avem o părțică. Eră vorba ca să se serbeze această aniversare într'un mod deosebit și să se publice și un repertor de toate publicațiile tipărite în tipografiile din Tiflis în limba georgiană. Nu știu dacă serbarea a avut sau va mai avea loc, căci în Rusia serbările culturale sunt tot așa de prigonite ca și întrunirile politice. D-ra M. Wardrop, (1) o cunosătoare a limbei și literaturii georgiane, care mi-a vorbit despre aceasta, mi-a comunicat și următoarele:

1) Cărți georgiane au fost tipărite — după cum se știe — și în Iași. Prof. Zardareli de limba și literatura georgiană la Universitatea din St. Petersburg a dorit și n'a renunțat la ideea de a veni să cerceteze arhivele și bibliotecile noastre pentru a da de urma acestor cărți și a altor documente georgiane.

2) Un manuscris în limba georgiană s'ar afla la Sf. Spiridon în (bibliotecă ?).

3) În istoria literaturii georgiane se spune despre un poet georgian, prințul Bessarian Iobian Gaba-Șerli, că a murit la 24 Ianuarie 1791 în Iași unde fusese trimis ca ambasador la Potemkin în drumul acestuia spre Bulgaria în războiul ruso-turc.

Mormântul lui Gaba-Șerli cu un monument și inscripție în limba bulgară (slavonă ?) este într'o biserică bulgară (?).

N'ar fi rău să se intereseze cineva de legăturile noastre cu Georgiani. Literatura lor este mai veche ca a noastră; cotropită și înăbușită câțva timp de literatura și limba rusă (toată lumea cultă vorbește acolo rusește ca și în Basarabia) a renăscut însă de vreo 20 de ani. Isto-

(1) D-ra Margi Wardrop, sora consulului englez O. Wardrop a petrecut cu fratele său mulți ani în Tiflis. A murit în Decembrie 1910 la București, unde d-l Wardrop eră consulul mării Britanii.

ria caucazienilor este foarte interesantă; în englezește a fost scrisă de d-l O. Wardrop și alții.

În mișcarea de renaștere a literaturii georgiene D-ra Wardrop a avut o influență covârșitoare: ea învățase limba georgiană înainte de a se duce la Tiflis unde fratele ei era consul.

Acest fapt a măgulit pe puținii scriitori naționali georgiani și a determinat pe doamnele georgiene să constituie o ligă pentru reluarea în vorbire a limbii georgiene, părăsită din snobism de câteva decenii. D-l și D-ra Wardrop au tradus mai multe poeme georgiene în englezește.

Dacă-mi voi putea procura repertoriul de publicațiuni georgiene îl voi aduce tot aci la cunoștința celor cari se interesează G. M. M.

MEDICINĂ. *Vindecarea cancerului la animale.* Anul 1911 s'a încheiat cu una din cele mai însemnate descoperiri biologice din ultimul deceniu, menită pe de o parte să lărgască domeniul de cercetare al *chimio-terapiei*—științificește stabilită cu un an mai înainte de Erlich; pe de alta să ne dea speranțe nouă în vindecarea teribilei boale — cancerul.— Este vorba de cercetările dela Institutul de boli infecțioase din Berlin întreprinse de D-nii A. Wasserman, F. Kayser și M. Wassermann și publicate în Deut. Medicinische Wochenschrift din 21 Dec. 1911.

Chimio-terapia, adică tratamentul boalelor printr'un corp chimic, injectat în sânge, în opoziție cu vaccino-terapia, cu sero-terapia ș. a. ne arată că este foarte posibil ca un preparat sintetic, injectat în sânge să aibă acțiune asupra unor paraziți, care dau boala, să-i distrugă, să vindece organismul, față de care e cât se poate de puțin nociv. Astfel de preparate chimice, întrebuițate în tratament, se zice că sunt *parazitotrope* și nici de cum *organotrope*. Astfel este preparatul lui Erlich-Hata contra sifilisului. Problema însă pusă de autorii citați era «să găsească un produs chimic, care injectat în sânge să ajungă la celule canceroase și să le distrugă». Deci un medicament cu *acțiune electivă asupra cancerului* — *cancerotrop* — și să nu fie vătămător pentru celulele normale, — să nu fie *celulotrop*. Plecând dela câteva date anterioare ei au ajuns să stabilească faptul capital că sărurile de *seleniu* și *teluriu* — (seleniatul și teluratul de sodiu) — au o acțiune electivă asupra celulelor cu o vitalitate exagerată—asupra celulelor canceroase. S'au izbit însă de greutatea că aceste corpuri injectate în sânge la șoareci canceroși nu difuzau, așa că trebuia injectată o cantitate foarte mare, care devenia toxică și omorâ animalul fără să ajungă la cancer. Și această piedică a fost înlăturată de oarece cunoscându-se unele corpuri ca eofina, erytrozina, fluorescina etc. foarte difuzibile, după numeroase încercări s'a obținut un preparat de *eozină-seleniu* în care eozina servește ca vehicul și cu aceasta s'a experimentat pe șoarecii canceroși. După 1—2 injecții la una sau două zile interval cancerul începe să se

topească și încet-încet se resoarbe așa că după 7—8 injecții nu mai rămânea nici urmă, animalele erau complet vindecate. Uneori topirea era așa de repede în cât, resorbția tumorei făcându-se prea repede, animalele sucombă.

Deci problema pusă de autori a fost în întregime rezolvată. Fără să ieă în considerare până la ce punct cancerul animalelor poate fi analog cu al omului: fără să se gândească dacă această descoperire va avea imediat aplicare și la o n ei au căutat deocamdată să demonstreze și să stabilească științificește un fapt: că în adevăr «se poate distruge chimicește într'un mod electiv cancerul pe cale sangvină și aceasta cu o regularitate, cu o siguranță și cu o exactitate, care înlătură cu desăvârșire orice intervenție a întâmplării».

De sigur că însemnătatea acestui fapt oricât de mare ar fi ea, va rămâne numai de domeniul experienței, până când vor veni cercetări ulterioare, care să arate întrucât datele de mai sus pot să răspundă scopului tuturor cercetărilor de acest fel, adică de a se aplica omenirii suferinde.

I. I. N.

PEDAGOGIE. *Congresul de pedagogie din Bruxelles.* La Revue psychologique, o publicație trimestrială, apărută la Bruxelles în numărul de pe Septembrie cuprinde cuvântările ținute cu prilejul deschiderii întâiului congres internațional de pedagogie. Scopul acestui congres, ne spune d-l Jacquemain, este «de a se ocupa de copil în mod fizic, intelectual și moral, de a-l urmări dela vârsta cea mai fragedă, aproape de leagăn, de a asista la întâii săi pași, la voința sa de a trăi, la evoluția sufletului său, și a-l îndruma până în clipa în care va fi destoinic, dacă nu de a-și urmări singur calea vieții, măcar de a-l pregăti să înceapă cu încredere, cu seninătate, cu bărbăție, lupta, adesea așa de aspră, așa de grea, a vieții».

Spre ajungerea țintei urmărite, «higieniști ai școalei, psihologi și pedagogi, și-au dat mâna». Iar unul dintre vorbitori, d-l Decroly, președintele congresului, făcând istoricul originii congresului acesta pedagogic, încheie cu următoarele rânduri dintr'o scrisoare a d-lui P. Tempels, care luase parte în 1880, la un prim congres al învățământului.

«Am comparat programul d-voastră cu cel al întâiului nostru congres al învățământului. Compararea arată drumul străbătut. Noi eram la generalități, aspirații. Acum, sunteți la știința metodică, la arta de a produce.»

«D-voastră faceți să se întrevadă timpul în care omul, după ce și-a însușit forțele naturei în celelalte domenii, se va gândi în sfârșit să înțeleagă și să sporească puterile pe care le are în el însuși». Cuvinte, ce vădese și caracterizează îndrumarea pe care o au în vedere cei ce alcătuiesc acest întâiu congres de pedagogie.

Fără de voie vine în minte întrebarea: dacă e atât de făcut încă, de sigur că puțin s'a înfăptuit până acum. Și o spun aceasta reprezentanți ai țărilor de cultură înaintată. Ce mai e de zis oare, în fața unor asemenea constatări, — atunci când se tot pomenește, la noi, și de o activitate extra-școlară — pe lângă cea școlară proprie? Poate s'ar cuveni să dăm cuvântului «extra-școlar» următorul înțeles: Învățătoarele, de orice grad, fii educator, ori unde ajunge cercul activității tale.

E. C.

STATISTICI. Elveția numără în 1909:

a) 1.135 clase, cu 50.243 copii și 1.505 conducătoare de grădini de copii (câte 33 copii în mijlociu de fiecare conducătoare) pentru școlile froebeliane și grădini de copii, cea mai mare parte organizate după principii froebeliane.

b) Școala primară e reprezentată prin 4.984 școli cu un total de 13.267 clase sau diviziuni, în care predau 12.023 învățători și învățătoare la 529.590 elevi și eleve (câte 43 copii de învățător).

c) Școli primare complementare și cursuri pregătitoare (mai ales pentru serviciul militar). Există 2.519 școli complementare (dintre care 222 facultative) cu 43.675 auditori, dintre care 38.136 în mod obligator iar ca școli pregătitoare există peste 200 obligatorii și ceva mai puține facultative, frecventate la un loc de vreo 10 mii de auditori.

d) Școli normale de învățători și învățătoare existau 50, dintre cari 14 particulare, frecventate de 3.565 elevi sau eleve.

e) Școli secundare elementare (un fel de școli primare superioare) în număr de 642 cu 1.975 profesori ori profesoare și frecventate de 54.474 școlari, dintre care aproape 30 mii băieți.

f) Învățământul comercial și administrativ se predă în 32 școli frecventate de 4.333 elevi ori eleve.

g) Învățământul tehnic superior se predă în 6 școli tehnice speciale cu 191 profesori și 2.256 elevi sau eleve.

h) Învățământul secundar superior se predă în 43 gimnazii, licee ori colegii, care duc la studii superioare și în 23 școli ce nu duc la studii superioare. Ele sunt frecventate de 13.882 elevi și de 1.874 eleve.

i) Școlile de agricultură sunt puține și frecventate numai de către 1.161 elevi.

j) Elveția posedă 6 universități, o Academie și un Politehnicum, frecventate de către 11.107 studenți reguțați și auditori (2.858), dintre care 2.635 sunt studenți. De remarcat că numărul studenților reguțați străini este de 4.341 față de 3.908 elvețieni.

k) Elveția mai posedă 63 școli speciale reformate, frecventate cam de 3.000 elevi și eleve cu un total de 120 profesori și profesoare.

l) Stabilimentele și azilurile de orbi și de surdo-muți sunt în număr de 18 cu vreo 775 pacienți și cu 65 profesori și profesoare.

m) Are 34 stabilimente ce cuprind vreo 800 copii mărginiți sub conducerea a 77 profesori și mai ales profesoare.

Sacrificiile materiale, ce face Elveția pentru întreg învățământul său a fost pe 1909 de 86.5 milioane franci la o populație de $3\frac{1}{2}$ milioane locuitori. Cheltuielile acestea sunt suportate parte de comune parte de Stat (cantoane și confederație) în proporțiile următoare: 39 milioane Statul și 40.6 milioane comunele, la care se mai adaugă aproape 6 milioane pentru construcțiuni, îmbunătățiri și material didactic, suportat în cea mai mare parte de Stat.

Școala primară are un buget de 54.2 milioane, școala secundară inferioară 7.7 milioane, școala complementară și profesională 6.3 milioane, școala secundară superioară și normală 6.3 milioane și Universitatea de 6.1 milioane.

D. C.

2. RECENSII.

A. VLAHUȚĂ, *La gura sobei*, Buc. 1912. Un volum de proză. În cei din urmă ani, d-l Vlahuță a scris pentru un ziar cotidian o sumă de schițe. Unele, cele despre Caragiale, Delavrancea, Eminescu, Carlyle vor interesa istoria literaturii noastre. Toate vor interesa istoria culturii noastre.

Poetul, ca poet, e cunoscut de mult. Aici, scriitorul se arată sub altă față: o oglindă curată, arătând numai lucruri curate. «La gura sobei», adică pe pragul bătrâneței, scriitorul face filosofia vieții. Sub impresia puternicului Carlyle judecă oamenii și lucrurile cu seninătate, liniștea și sinceritatea celui ce dă dela sine, fără să aștepte nimic dela alții.

Aprecieri asupra stilului și cuprinsului sunt de prisos. Despre această carte, pe care tineretul trebuie să o citească de aproape, se poate zice ceea ce autorul însuși a zis despre lucrarea d-lui Antoniadu despre Carlyle: e nu numai o carte bună, dar și o faptă bună.

s.

Ἐκθέσις παλαιᾶς καὶ νεωτέρας καὶ τεχνικῆς ἐν ἱερῶν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων (Expunerea cercetărilor paleografice și artistice în mănăstirile Meteora) de Nikos A. Beis, Atena, 1910, 8°, 68 pag., — e un interesant rapor, cetit de autor într-una din ședințele Societății Bizantine din Atena și referitor la rezultatele cercetărilor științifice pe care le-a întreprins, sub patronajul acestei societăți, în anii 1908 și 1909, în mănăstirile Meteora, de lângă Tricala (Tesalia).

Raportul ne interesează și pe noi, prin semnalarea unor știri privitoare la țările române.

Se știe cât datoresc mănăstirile din Orient evlaviei Domnilor noștri. Între cele mai covârșite de binefacerile acestora, locul întâiu îl țin desigur mănăstirile din Athos și cele cunoscute supt numele general de Meteora, în Tesalia. Ele păstrează prin urmare multe mărturii scrise—

acte, documente, hrisoave — a le vremii în care aveau neconținute legături cu Principatele noastre. Actele și hrisoavele grecești din Athos se puteau cunoaște, în mare parte, din catalogul manuscriselor grecești ale mănăstirilor aghioritice, alcătuit de Sp. Lambros. Bibliotecile din Meteora erau însă până astăzi aproape necunoscute. Toți cercetătorii acestor mănăstiri s'au întors de acolo cu convingerea că nu se mai păstrează nimic interesant în Archivele vechilor mănăstiri. Mai cu seamă în urma întâmplărilor dela 1832, când o misiune științifică a fost trimisă de guvernul elenic, în aceste mănăstiri, pentru a aduce la Atena tot ce se află mai de seamă în bibliotecile lor — misiune care nu și-a atins mai deloc scopul —, s'a crezut că în Meteora nu se mai păstrează nimic care ar putea interesa știința.

Dar iată că acum explorarea d-lui Beis face o adevărată relevație în această privință. Cu o răbdare și o stăruință care meritau a se încunună de cele mai bune rezultate, tânărul bizantinist izbutește a descoperi tot ce ascundeau aceste nestrăbătute archive, ce durează din veacul al XIV-lea. El descopere cripte, închise de veacuri, necunoscute înșiși călugărilor și pline de vechi urme ale trecutului. 1124 de manuscrise, între care se cuprind și exemplare de autori clasici, au fost de aproape cercetate de autor, care a pregătit un catalog al lor foarte amănunțit, ce se află sub presă.

E de ajuns a releva cel mai vechiu codice datat din tot Orientul (e din anul 861—2) și un exemplar al Poeticei lui Aristotel, a cărui colajune cu textul cunoscut a și tipărit-o d. Beis ('Αντιβολή τοῦ περὶ Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς κώδικα τοῦ Μεταώρου, Atena, 1911), pentru a se vedea însemnătatea explorației făcute la Meteora.

În ce ne privește, ni se descopere existența în acele mănăstiri a cinci codice scrise complet românește, între care una vine din mănăstirea Bucovăț, fost mitoc al mănăstirii Sf. Varlaam din Meteora. Sunt apoi acte grecești privitoare la mănăstirea Butoiu din Dâmbovița, tipărite de noi în traducere, în «Neamul Românesc Literar» pe anul trecut, câteva scrisori de Patriarhi către fețe bisericesti din Principate, din veacurile al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, care se vor cunoaște poate mai de aproape, din catalogul ce așteptăm să apară.

Dacă cercetările d-lui Beis aduc o prețioasă contribuție la istoria, literatura și arta bizantină, ele ne fac și nouă un serviciu particular, prin descoperirea unor lucruri ce vor putea fi odată examinate mai de aproape și pentru care îi suntem mulțumitori.

Decembrie, 1911. München.

N. BĂNESCU.

FL. ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ. *Experimentelle Untersuchungen für Gefühlsbetonung der Farben*, Leipzig 1911. Lucrarea a fost tipărită în «Psychologische Studien» conduse de filosoful Wundt. D-l Ștefănescu

își pune această întrebare: Lucrează culorile asupra sentimentelor noastre ca simple senzații de calitate sau din pricina reprezentărilor ce se leagă de obicei cu ele? Și care e înrăurirea lor, ce sentiment specific deșteaptă o culoare sau alta și prin urmare ce răsunet pot avea ele, în latura estetică? Autorul în deosebire de cei ce căutau să vadă efectul culorilor și combinațiilor de culori din tablouri, statui etc. introduce o metodă de analiză experimentală proprie. Rezultatele la care ajunge sunt formulate în 5 proporțiuni asupra cărora vom reveni. Lucrearea compatriotului nostru e o dovadă că studiile filozofice au între Români partizani de o reală însemnătate.

s.

F. RAUH. *Etudes de Morale*. 1 vol. in-8 din «Bibliothèque de philosophie contemporaine» XXV+505 pag. 10 frs. Paris, 1911. (*Félix Alcan*, editor).

Rauh, profesor la Școala normală superioară din Paris până la 1904 și apoi la Sorbona, în plină maturitate a vârstei și talentului a închis ochii. Pierdere îndoit de mare, căci Rauh nu era numai un excelent profesor de filozofie, dar și un filozof. Din fericire, câțiva dintre elevii săi, care aveau un adevărat cult pentru dânsul, și-au întrunit însemnările luate dela cursul lui și folosindu-se de notele lăsate de Rauh au compus cartea, de care mă ocup, îmbogățind astfel filozofia franceză cu o comoară de idei, adesea profunde, totdeauna subtile și fecunde.

Rauh definește morala: totalitatea valorilor incommensurabile primite. de omenire. Aceste valori nu pot fi reduse la alte realități, de orice ordin ar fi, metafizic sau fizic: prin urmare morala este autonomă. Ele nu pot fi stabilite *a priori*, pe cale deductivă: prin urmare morala trebuie să fie pozitivă. Determinarea valorilor morale nu este obiectul nici al unei științe propriu zise, ci al unei tehnici. În *L'Experience morale*, Rauh a arătat în ce constă această tehnică. În studiul de față găsim aplicările ei la două chestiuni capitale: patria și dreptatea (cursul din anii 1905—1906 și 1903—1904).

După părerea lui Rauh, nu putem afirma că cunoaștem întotdeauna exact natura realității morale; dar această realitate trebuie să fie elaborată în orice caz de conștiința imparțială, impersonală. Nu urmează însă că elementele permanente ale acestei realități ar avea mai multă însemnătate: când lucrăm, trebuie să ne punem din punctul de vedere al duratei și în special din punctul de vedere al prezentului. Într'un cuvânt, morala are de obiect o realitate deosebită și ireductibilă, independentă în sine de conștiință, dar elaborată în sufletul omului cinstit de către o conștiință autonomă și impersonală, care o consideră din punctul de vedere al prezentului.

Nimic nu displace mai mult lui Rauh decât să audă vorbindu-se de reguli de viață absolute și universale. Pentru dânsul nu există moralitate în afară de individ, care să se impună individului — după cum

susține d. Durkheim cu școala sa sociologică. Nu există precept moral în fața căruia să se închine conștiința individului. Fiecăruia îi este dat să caute principiile după care să se conducă, să recunoască care sunt credințele sale morale — nu însă printr'o simplă introspecție, ci printr'un fel de anchetă, printr'o cercetare specială, pe care Rauh o numește *experiență morală*. Ideia morală nu trebuie considerată ca o simplă dată a conștiinței, pe care s'o acceptăm cu religiozitate, ea trebuie să fie o creațiune a conștiinței noastre proprii sau cel puțin să fie verificată de noi. După cum savantul consideră o ipoteză, tot așa omul cinstit primește o idee morală ca nesigură și nelegitimă cât timp n'a confruntat-o, în urmările ei, cu toate împrejurările care pot s'o determine, s'o limiteze sau s'o contrazică.

Ca să dovedească cum că activitatea morală își are rațiunea în ea însăși iar nu în niște principii superioare; ca să arate că datoriile morale nu pot fi deduse din asemenea principii, Rauh a consacrat cursul său din 1904—1905 criticii deosebitelor sisteme care-și închipuiesc regulile purtării ca niște simple urmări.

Al patrulea curs cuprins în volumul, despre care e vorba, a fost profعات în 1906—1907 și se referă la câteva chestiuni de filozofie morală. Rauh studiază relațiunile certitudinii morale cu celelalte specii de certitudini precum și relațiunile realității morale cu celelalte feluri de realități.

G. A.

G. BALȘ. *O vizită la câteva biserici din Serbia*, București 1911.—Autorul aruncă o privire asupra felului cum a evoluat stilul bisericilor din Serbia, după împrejurările politice. Întâi bizantin, apoi roman în vremea când Byzanțul e cucerit de cruciați, apoi iarăși bizantin; în sfârșit, după cucerirea turcească, în plină decadentă. Arată cum arta bizantină evoluează, ca și sora ei din Apus, și respinge afirmarea că ar fi fost imobilizată. După ce descrie o sumă de biserici, autorul face interesante aproprieri cu biserica lui Mircea dela Cozia și bănuiește că dacă s'ar fi păstrat forma primitivă dela Vodița, Tismana și Cotmana, am vedea asemănări și mai mari cu bisericile din Serbia. De bună seamă, vieța călugărească (Sf. Nicodim) fiind sub influența celei din Serbia, și stilul bisericilor trebuie pus în de aproape legătură.

Lucrarea e frumos ilustrată și merită să figureze în toate bibliotecile iubitorilor de arta română.

s.

H. STAHL. *Dela manevre și alte schițe vesele*, Vălenii-de-Munte 1912. Vesele, — acesta e calificativul nimerit. Autorul povestește cu o repezițiune de stenograf. Interesează și duce [pe cetitor până la capăt. Cea dântăiu bucată «Govrig» e o pictură de manevră plină de adevăr. Orizonturile largi ale Dobrogei, deziluzia drumurilor ce parcă sfârșesc în fiecare culme de deal și nu mai sfârșesc, elementul exotic al strei-

nilor... Și o sumă de note particulare dovedesc că scriitorul știe să vadă. Potopul din lagăr e cât se poate de isbutit. În dosul pânzei cinematografice pândeste mereu sufletul povestitorului care proiectează peste întreaga scenă un sentiment de firească duioșie. Cu tot numele, d-l Stahl e un român în ce vede și descrie.

Impresia generală a volumului e: literatură nefăcută, deci bună.

T. U.

MARIU THEODORIAN CARADA. *Revizuirea Constituției*, București, 1911. O broșură care ar trebui citită de toți cei ce vorbesc de modificarea constituției noastre.

Autorul mărturisește că constituția dela 1866 a fost lucrată în timp de 24 de ore de C. A. Rosetti și Eugeniu Carada. Innumără toate defectele ei și crede că ar trebui modificată. Mai întâi trebuie să sfârșim cu regimul parlamentar, să introducem pe cel reprezentativ. În Statele Unite președintele numește miniștri și treaba merge bine. Îndată ce regele ar numi miniștri, guvernul n'ar avea interes să corupă pe alegători, căci îi pasă puțin de parlament. Prețul deputaților ar scădea obiectivitatea în discuția legilor ar crește.

Autorul obsearcă, cu drept cuvânt că noi avem sufragiul universal, numai atât că e împărțit în *colegii*. Propune un Senat în care unii membrii să fie numiți de Suveran, episcopii, introduși de muscali în parlament, să fie lăsați afară spre a fi ocrotiți de apăsarea politică, etc.

Propune să revenim la vederile lui I. Brătianu de a pedepsi pe ziariștii calomniatori și de a da atacul contra persoanelor private în judecata instanțelor ordinare. Arată că opoziția lui C. A. Rosetti a făcut să cază acest principiu și astfel am ajuns la anarhia de azi.

Fiindcă nu speră să vadă aceste reforme împlinite de liberali, unde elementele radical-socialiste s'au încuibat, autorul crede că scăparea e în unirea oamenilor de ordine ca să ferească țara de agitația stearpă și de naivitatea că colegiul unic ne-ar aduce fericirea.

T. U.

N. IORGA. *Scrisori Domnești*, Vălenii-de-Munte, 1912. Într'un volum de 214 pagini, însoțit de o lămuritoare și luminătoare prefață, d-l Iorga ne dă un mare număr de scrisori domnești, începând cu Alexandru-Aldea, cel dintâi domn care s'a închinat, în persoană, Sultanului, sărutându-i poala hainei, și terminând cu Alexandru Ioan I, ultimul domn român, care s'a dus și el la Poartă, primit însă altfel, nu ca Aldea, fiul lui Mircea Bătrânul, care luase, totuși, numele lui Alexandru, domnul Moldovei.

Țăranii, în vremile trecute, cași astăzi, n'au jucat nici un rol politic. Ei au muncit numai pământul și l-au apărut. Țara se rezemă în boieri și în Domn. Când domnii au fost personalități puternice, boierii, deși viteji, însă, neastâmpărați, au fost stăpâniți, și țara a mers bine. Când,

dimpotrivă, domnii au fost mediocrități și figuri șterse, certurile și luptele pentru domnie au primejduit mai mult țările decât cei mai aprigi dușmani.

Domnii, fiind factorii hotărâtori, în politica țărilor, scrisorile sau instrucțiunile date de ei boierilor, sunt nu se poate mai interesante, nu numai ca fel de a gândi și de a simți, ci, și prin ideile politice pe care multe din ele le înfățișează. Notele despre domnii dela cari pornesc scrisorile explică și conținutul lor, arătând împrejurările în care au fost scrise. Legat, prin originile sale, mai mult de civilizația Apusului, așezat însă în Răsărit, și înconjurat și atacat de atâția dușmani, istoria Țărilor Române e, după cum bine s'a spus: «o lungă luptă pentru existență», în trecut cași astăzi. Înainte de a ne gândi să jucăm roluri mari în istorie, a trebuit să ne apărăm țara și avem chiar dreptul nostru de a fi. Politica domnilor noștri, munteni cași moldoveni, e când războinică, când oportunistă, iar când împrejurările istorice ne-au îngenunchiat, rezignată, nu însă o rezignare fără nădejde.

Am atacat când ne-am simțit tari, și am atacat cu izbândă și glorie chiar; ne-am apărat vitejește când am fost atacați, și chiar când am fost învinși am impus respect dușmanului.

«Noi n'am dat lumii prilejurile, strălucite, dar cu așa de triste urmări, spune d-l Iorga, ale unui Mohács, ale unei Pavia, ale unei Pultava, în care Unguri, Francezi, Suedezi s'au repezit spre o biruință înșelătoare, dincolo de perdeaua strălucită a căreia se ascunde moartea robia, dezastrul. Poate de aceea, fiind mai puțini decât atâtea popoare și la un loc așa de plin de primejdii, ne-am și putut păstra. Cei mai mari și mai puternici domni ai noștri n'au un singur cuvânt de provocare, de trufie, de siguranță, în mijloacele și în chemarea lor. Li opria și umilința impusă de creștinismul răsăritean, dar și firea neamului lor, întrupată în acea tradiție care în fiecare veac se făcea mai puternică. Ei caută ce poate fi mai nenorocit în viitor, socot forțele lor cât mai puțin și cât mai mult pe ale vrăjmașului. Și astfel nimic nu-i poate uimi, nu-i poate îmbăta de bucurie, nici amorți de durere: fiecare biruință a fost bine pregătită, fiecare înfrângere plănuită și ușurată prin această prevedere chiar.

Cel dintâi element al datinei noastre politice face originalitatea Românilor în istoria universală, cel de al doilea valoarea lor politică permanentă.

Iată acum în ce cuvinte vestește Ștefan cel Mare, Creștinătății, frumoasa lui biruință asupra Păgânilor. «Când am văzut noi așa o oaste mare (120.000 de oameni la număr), ne-am ridicat vitejește, în timpul nostru și cu armele noastre, și le-am stat împotrivă și, cu ajutorul lui Dumnezeu celui a-tot-puternic, am învins strașnic pe acei dușmani ai noștri și ai Creștinătății întregi, și i-am sfărâmat, și i-am călcat în picioare... Suceava, Ianuarie 25, 1475».

Iar înfrângerea dela Războeni o povestește astfel: «Eu, cu Curtea mea, am făcut ce mi-a fost cu putință, și s'a întâmplat ca mai sus, — care lucru socot că a fost voința lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pe mine, păcătosul; și lăudat să fie numele lui!»

Tot fără îngâmfare, așa cum obișnuiau Ungurii și Polonii, și chiar fără mândrie, povestește Mihai Viteazul Împăratului lupta dela Șelimer, în urmă căreia se cuceria pentru întâia oară în Istorie Ardealul *întreg*, nu părți așa cum le avusese Vladislav, Mircea, Ștefan și Rareș: «Căci gărdinariul (asă scria Mihai cuvântul: cardinal) Báthory mi-a ieșit înainte la pădurile Sibiului în câmp cu toate rândurile țării, mai ales cu oaste de strânsură și țărănească, neavând oaste cu plată.

. . . și acela, despoiat de toată tabăra lui, a fost pus pe fugă de mine, cu toată oastea lui, nu fără mare durere a sufletului meu pentru risipa sângelui vărsat dela câteva mii de creștini, căzuți de amândouă părțile. Astfel la 1-iu Noembre, în ziua tuturor Sfinților, [am luat în stăpânire ca biruitor Belgradul, Scaunul Craiilor Ardealului».

Am reprodus câteva pasagii, atât din prefață cât și din scrisori, ca să se vadă mai bine conținutul cărții, vrednică de a fi citită nu numai de specialiști, ci și de toți aceia pe cari îi interesează trecutul măreț uneori, mai în totdeauna sbuciumat al poporului nostru.

V. MIHĂILESCU.

RADU R. ROSETTI, *Razna*, București, 1911, Note de călătorie în Grecia. Ținutul clasicei Elada e de obiceiu prilej de descrieri lirice. Notele de față sunt scrise de un cunoscător al părții ridicole din viața Grecilor moderni. Dela Edmond About care, cu un strașnic umor a luat «la vale» pe Grecii ce trag cu pușca, luând în țintă statuetele și monumentele artistice, genul descrierilor ironice despre Greci a fost cultivat îndeșul. Compatriotul nostru se folosește de experiența sa despre Grecii din România pentru a da o culoare foarte naturală observațiilor și descrierilor sale. Amănuntele despre murdăria și sărăcia patriei lui Socrate (un președinte de tribunal, plătit cu 250 de lei; un ofițer cu 80 de lei, introducerea francilor de hârtie etc.) înlemnesc pe cititor. Scrise pentru *ziar*, aceste note ușurele și spirituale vor fi o plăcută lectură pentru toți cei ce vor să aibă o idee cu n se face călătoria spre țara din care ne-a venit atâți emigrați ai sărăciei.

M.

3. REVISTE.

LA REVUE. No. 2. Ianuarie, 1912. *Mișcarea socială din China*. Care să fie pricina sfâșierilor interne ce sgudue temelia vastului imperiu dela răsăritul cel mai îndepărtat al pământului? Cititorii gazetelor europene deprinși să vadă tot ce este în țara înconjurată cu vestitele ziduri ca o rugină a trecutului, turnat în tiparele de veacuri, vor fi cetit cu mirare

știrea că spiritul revoluționar amenință în țara mandarinilor cu înfăptuirea unei republice. Statul cel mai greoiu pe calea progresului să capete forma de guvern cea mai îndrăzneță și China să fie republică, pare într'adevăr un non-sens, o contradicție fățișă, chiar pentru o epocă așa de bogată în surprinderi, ca aceea în care trăim.

... Și totuș în realitate nu e vorba de nici o inovație, nici de introducerea vfeunei stări de lucruri care n'a mai fost ci tocmai de restabilirea vechii stări ce a existat înaintea actualei dinastii mandciuriane, aceasta o arată Contele de Pouvoirville într'un articol din «La Revue»; e o revoluție reacționară.

În China a fost totdeauna republică zice autorul. Înăluntru fiecarei provincii guvernate de vice-rege și controlate de trimiși împărătești, fiecare sat sau reunire de sate, locuite de familii de aceeași origine, — «Ho» sau tribul primitiv—aveau dreptul de autoguvernare și administrare. În adunările din pagoda confucistă căpeteniile mai bătrâne, la sfat, stabiliau, după recoltă, cantitatea impozitului de vărsat în haznaua împărătească, numărul tinerilor ce aveau să formeze poliția și miliția provinciei, având dreptul să judece și să osândească pe vinovați în cea din urmă instanță.

Toate dinastiile chineze au veghiat la păstrarea acestor principii de libertate, numai dinastia mandciuriană de azi a trecut peste ele.

De sigur ori cât de mare ar fi fost nemulțumirea, într'un stat cu o populație de patru sute de milioane de suflete, trebuia și un concurs de împrejurări prielnice, ca să se poată naște revoluția.

Disgrația lui Yuan-Shi-Kai, exilul acestui organizator al armatei chinezești într'o provincie care simpatiză cu el și care s'a ridicat pentru el, precum și greșala de a trimete ca să potolească revolta acelei provincii tocmai trupele care îi fusesă mai devotate, toate acestea sunt numai împrejurările cari au favorizat lățirea revoluției.

Cauza, adevăratul izvor al revoluției e deșteptarea instinctului de conservare al poporului chinez pentru redobândirea vechilor libertăți,—istoria atâtor popoare din Europa, care se repetă și în China. Sau cu alt cuvânt ideea de libertate. Căci și în China revoluțiile se fac tot pe idei.

v.

REVUE DE MÉTAPHYSIQUE ET DE MORALE, Ianuarie 1912. Colaboratorul nostru, d-l M. Djuvara publică în acest număr un important articol «la théorie électromagnétique». În—congresul internațional de filosofie dela Bologna, P. Langevin a expus unele consecințe ce ar putea rezulta pentru conceperea filosofică a spațiului și a timpului din noile teorii fizice și în deosebi din legile și ecvațiunile stabilite pentru reprezentarea fenomenelor electromagnetice. Referentul crede că în urma acestor teorii s'ar putea să nu mai concepem spațiul și timpul

ca elemente *à priori* ale cunoștinței, ci ca niște concepte empirice și variabile după evoluția fizice.

D-l Djuvara observă: e contradictoriu să presupui că fizica ar putea pretinde să schimbe noțiunea spațiului și timpului întemeindu-se pe observări și deducții, care presupun tocmai aceste noțiuni. Urmează apoi o foarte interesantă analiză a chestiunii, încheindu-se cu această concluzie: «Orice încercare a unei științe experimentale de a schimba noțiunile noastre despre spațiu și timp sunt hotărît zadarnice. Părerile emise la congresul din Bologna sunt un amestec neadmisibil de subiectiv și obiectiv și o confuzie regretabilă între domeniul științei și al filosofiei».

Atragem atenția tuturor iubitorilor de filosofie asupra acestui articol de o deosebită însemnătate mai ales pentru partizanii filosofiei lui Kant.

M.

REVUE SCIENTIFIQUE, Ianuarie, 1912. *Origina loessului* — un fel de pământ argilos bogat în calcar — este foarte discutată. Unii îl consideră ca un element glacial din epoca marilor ghețari; alții cred că n'ar fi altceva decât praful ridicat de vânturi din jurul locurilor secate și oprit de vegetația stepelor vecine.

Această din urmă explicație, datorită lui Richthofen, este contrazisă de constatările faunistice făcute de curând în Franța (Germain).

Fauna loessului cuprinde elemente forestiere, trăite într'un mediu rece și mai ales umed; deci este exclusă ipoteza lui Richthofen. Examinarea straturilor confirmă acest lucru. Speciile fluviatile lipsesc aproape cu totul; din contră cele terestre sunt foarte abundente. Specia *Helix* de talie mare lipsește complet ca și speciile meridionale. În schimb loessul posedă o bogată faună circumpolară boreală care s'a întins atât asupra Americii și Europei cât și asupra Nordului Asiei.

A. P.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ.

O LAMURIRE . . . INTRODUCTIVĂ.

Gândindu-se cineva la enormele progrese făcute de științele exacte și auzind pomenindu-i-se de aeroplane, baloane cu cârmă, tunuri cu repetiție, chiurase nedestructibile și torpile căror nimic nu le poate rezistă, de faptele adunate de fizica astrală de minunile transformării energiei și materiei, de reîntărirea și reîmprospătarea ideilor transformiste în lumea organică și de generalizarea concepțiilor evoluționiste asupra lumii neorganice, ar putea exclamă: «vremea noastră este epoca scientificismului!»

Această constatare a devenit, în adevăr, banală și ar putea atrage pe cineva mai entuziast să cânte victoria scientificismului asupra vechilor concepții metafizice, dacă, aplicând urechea la șoaapte, ce devin tot mai îndrăznețe, n'ar auzi susținându-se, «epoca noastră, e epoca metafizicei *științifice*»..

Sunt, precum se știe, azi în luptă două curente, cari numai în aparență parcă urmăresc acelaș scop: un curent pur științific, care urmărește cunoașterea adevărului prin metode pur obiective; altul, pretins tot științific, care, pornind dela entități metafizice și întrebuițând metode subiective, țintește la stabilirea de principii imuabile și la cunoașterea tainelor vieții.

Nu despre fazele acestei lupte mă voiu ocupa colaborând la veteranele *Convorbiri*, ci contribuția mea va fi mult mai modestă, mai potrivită după opinia mea împrejurărilor dela noi.

De obicei articolele de revistă n'au prefață, nu se lămurește pentru ce au cutare factură. Dacă mă abat dela acest obicei, aceasta se datorește aprecierilor pe cari le-am surprins,

ici coale, asupra articolelor și cronicelor ce am publicat până acum în *Viața românească*, aprecieri care denotă o stare de spirit ce merită a fi luată în considerație.

Se poate afirma, cu temeinicie, că marea mulțime a cetitorilor se interesează de științele exacte; dar, păreri asupra subiectelor alese și asupra modului de tratare, vorbesc de cuprins nu de formă, de stil, sunt diferite.

Pentru unii cetitori, din nenorocire cam mulți, tot ce se publică din chestiunile științifice e vechi sau învechit, lucrur răsuflate și cunoscute de toată lumea. Pentru asemeni cetitori a desbata o chestie științifică înseamnă a descoperi ceva nou și captivant, ceva cum nu s'a mai auzit, nici pomenit.

Dacă n'aș ști că această categorie de cetitori nu se prea ocupă cu cetitul, i-aș recomandă una din revistele: *Revue du mois*, *Revue des Idées*, *Scientia*, *Umschau*, etc. reviste care publică câte 2—3 articole, chiar în acelaș an despre lucruri știute (?) ca: omul cvaternar, epoca ghețarilor, noțiunea de facies în geologie, despre electroni, ioni, despre reptilele mezozoice, etc. etc. Ori cum eu nu voi avea pretenția să scriu pentru asemeni cetitori, pe cari nimeni afară doar de ei n'ar reuși să-i mulțumească.

Alți cetitori, mai puțin pretențioși, nu primesc cu plăcere lămuririle introductive, faptele mai general cunoscute dar adesea ori necesare unei depline înțelegeri, nici evitarea unor amănunte puțin folositoare subiectului. Pentru aceștia—un mic număr—nu în reviste generale, ci în cele speciale trebuie să caute știința.

Sunt însă alți cetitori, cei mai mulți; cari doresc să afle descoperirile științifice mai recente, sau să cunoască starea actuală a unei probleme mai din vechiu cunoscute. Pentru aceștia studiile științifice de «punere la punct» a unei chestiuni, sunt un obiect de atențiune deosebită.

Această atențiune este îndreptățită. Știința modernă nu se mulțumește să scoată concluziuni logice din premise și principii stabilite de o minte genială, nici nu se mărginește să acumuleze fapte peste fapte și să stea închisă într'o cetățue înconjurată cu zidurile unor formule neînțelese și să vorbească o

limbă păsărească, ci, adunând fapte prin observări și experiențe, își întinde domeniul și în sfera generalizărilor, a «filosofiei științifice», stabilind metode prin care se poate păși sigur către aflarea adevărului. Nu adevărului absolut, căci nu de acesta poate fi vorba, ci de adevăruri cari să corespundă faptelor observate și interpretărilor logice ce conduc către noi descoperiri.

Pentru a trata o chestiune din aceste puncte de vedere, nu e nevoie totdeauna de fapte noi, neașteptate, extraordinare; ci mai mult de fixarea unor fapte în cadrul cunoștințelor actuale.

În această direcție se pare că lucrul e foarte ușor; în realitate sunt o mulțime de dificultăți de învins. Înainte de toate trebuie să spun că fac abstracție de condițiunile speciale: talentul scriitorului, vastitatea cunoștințelor lui, etc., precum și dificultățile tehnice ale editurii. Țin seamă numai de dificultăți inerente culturii științifice actuale, mai ales dela noi.

O primă dificultate. Există chiar în lumea învățaților o mulțime de prejudecăți: unele metafizice, altele pseudo-științifice și aceste falsifică, prin interpretări subiective, aplicarea logică a unor fenomene constatate de studii făcute prin metode bune și în mod cu totul obiectiv.

Altă dificultate. Materialul științific adunat până acum, mai ales în domeniul științelor biologice, e prea vast și cam dispartat și nu todeauna controlat cu toată atenția. Chiar în chestiuni curente se întâlnesc fapte ce au fost primite dela învățații vechi și domnesc și astăzi, în manualele de școală și chiar în tratate, drept adevăruri necontestate, pe când ele sunt în realitate niște legende.

Pentru a pune la punct problemele mari științifice ale acestui început de secol, s'au înființat în toate țările mari din Occident biblioteci de «inițiere științifică», de «actualități științifice», de «filosofie științifică», etc, etc, având toate acelaș scop: de a răspândi în masse fapte de domeniu științific, metode de cercetare și de raționament științific, precum și consecințele adevărilor stabilite până acum.

La noi asemeni biblioteci nu găsesc prea mulți cetitori și încercările făcute, pentru a răspândi câteva publicații cu conținut științific, au rămas fără efecte, ceea ce dovedește lipsa unei pregătiri suficiente, care să fi dezvoltat interesul pentru asemenea lucrări,

Preparația aceasta se face astăzi prin reviste, unde se dă știința cu dramul, în doze mici, spre a nu fi toxică pentru cetitorii puțin obișnuiți cu asemenea literatură, cele mai adese ori greoaie.

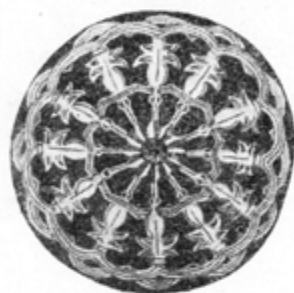
Dacă urmărirea unei chestiuni științifice cere oare care sforțare intelectuală mai deosebită, nu se poate însă tăgădui, că mai pentru toate chestiunile se pot găsi mijloace lesnicioase de expunere, spre a introduce pe cetitor într'un subiect pe care-l cunoaște puțin. Azi nu s'ar putea răspunde, decât doar pentru științele matematice, cum s'a răspuns regelui Ptolomeu. Când regele Ptolomeu voi să se orienteze în geometrie prin metode ușoare, învățații greci i-au răspuns: «nu există o cale regală pentru geometrie».

Cum publicul cetitor dela noi este de toate clasele, de toate vârstele și de toată gama cunoștințelor, mi se pare că, pentru a expune o idee generală sau pentru a lămuri o ipoteză, e necesar să se dea toate deslușirile în raport cu subiectul, chiar când acelea vor fi cunoștințe elementare pentru o cultură mijlocie.

Că un asemenea mod de tratare nu poate fi pe placul tuturor, este evident. Eu îl voiu folosi și în articolele ce voiu publică în *Convorbiri*, cu dorința de a provoca persoane mai competente și mai dotate, să contribue, cu ceva mai ales, la îndeplinirea datoriei pe care o au oamenii de știință de a răspândi cunoștințe și mai cu seamă de a infiltra metode științifice de apreciere a chestiunilor curente, la ordinea zilei.

Galați.

T. A. BĂDĂRĂU.

CRONICA ARTISTICĂ

INFLUENȚE SÂRBEȘTI ÎN ARCHITECTURA DIN ROMANIA

Societatea «*Arta românească*», deși susținută de un număr tot mai mic de membri, își urmărește fără șovăire programul pe baza căruia s'a constituit. Numărul publicațiilor ei sporește în ciuda celor blazați, a căror interes, chiar pentru arta țării, nu poate fi de lungă durată.

Ultima—a cincea—din publicațiile societății a apărut acum de curând și e datorită d-lui G. Balș. Sub titlul modest «*o vizită la câteva biserici din Serbia*», ea ne dă o foarte interesantă monografie, ilustrată cu 70 reproduceri a principalelor monumente din Serbia veche. E cu atât mai bine venită lucrarea sa, cu cât ne înlesnește cunoașterea unor biserici despre a căror evoluție generală până aci nu aveam știri mai precise. Chiar în manualul lui Ch. Diehl, la capitolul relativ la estinderea bizantinismului în aceste părți, nu găsim decât prea puțin; lucrările lui Kanitz sunt prea generale, pe când publicațiile specialiștilor sârbi și ruși nu sunt accesibile ca text. Uti-

lizând, pe cât posibil, întreaga literatură, autorul român ne dă o repede dar foarte precisă ochire asupra evoluării monăstirilor din Serbia. Textul, de o impunătoare sobrietate și mare claritate, este susținut prin numeroasele fotografii, ce autorul a luat în decursul călătoriei sale. Cu ajutorul de curând apărutei «Geschichte der Serben» a lui Jireček se va putea desvoltă cadrul istoric al diferitelor vremuri de când datează aceste monăstiri din regatul vecin, a cărui epocă străveche de adevărată splendoare și importanță culturală este astăzi prea ușor uitată.

D-l Balș nu s'a preocupat decât de formele arhitecturii bisericesti. La început ele au fost curat bizantine, iar în veacul al 13-lea se suprapun influențele occidentale ale stilului romanic (1) de pe coasta mării Adriatice, cu care Serbia eră în strânsă legătură. Aceștia însă îi urmează apoi o revenire a influenței din Bizanț, explicabilă atât prin preponderanța politică a Orientului cât și prin legăturile de înrudire ale crailor sârbi cu curtea împărătească din Constantinopol. Deabia pe la începutul veacului al 15-lea se statornicește, din diferitele influențe, un stil național sârbesc dela care nu avem multe monumente, de oarece odată cu supremația turcească în Serbia încetează orice cultură.

Din fiecare din aceste grupuri ni se dau planurile și numeroase reproduceri ale principalelor monăstiri, însoțite de descrierea particularităților arhitectonice și artistice.

Dela început se impune asemănarea, în trăsuri generale, a bisericilor sârbești cu unele dela noi din țară. Cu punerea în evidență a acestor similitudini și documentarea lor se încheie și lucrarea d-lui Balș.

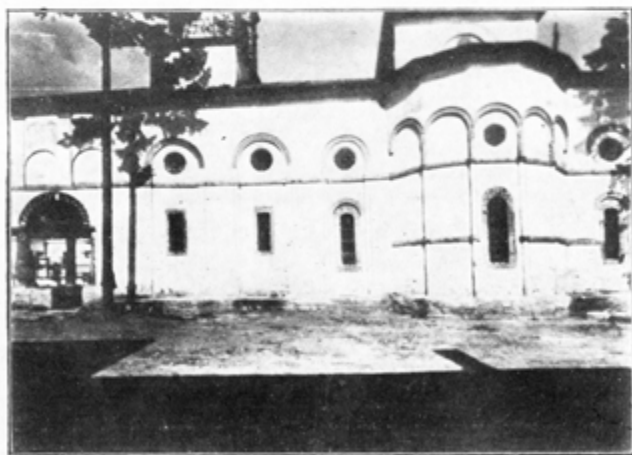
Din punct de vedere al istoriei artei noastre, acest capitol

(1) Termenul «roman», întrebuițat și de autor, pentru a caracteriza stilul occidental din secolul al 10-13-lea trebuie, cred, pentru mai multă claritate, definitiv înlocuit prin «romanico». Prin stil «roman» s'ar înțelege acel al Romanilor, iar prin «romanico» cel medieval, înrudit cu cel antic. În limba română nici n'ar fi o inovație introducerea calificativului «romanico», aplicat în genere limbilor derivate din cea latină.

Mircea cel bătrân ca ctitor al Coziei.

Pictură murală din biserica cea mare.

Fațada dinspre S. a bisericii M-rei Cozia.

ultim, care este motivul întregii lucrări de alt fel, prezintă cel mai înalt interes. Ne documentează una din influențele streine cari s'au încrucișat pe pământul țării, la începutul culturii noastre. Pentru mine personal, dovezile aduse aci îmi dau satisfacție de a vedea confirmată pe deplin teza ce, cu mai mulți ani în urmă, am emis în această privință. Cu prilejul criticii unei monografii bombastice asupra Coziei, arătăm (1) lipsa de

MEHASTIREA COZIA

DUPA UN DESEN VECHI.

Tyfa 19 Sep. 1907

cunoștințe și greșeala nepermisă a autorului, de a nu fi menționat «influențele arhitecturii din Serbia, ce predomină totuși în acest monument». Reluarea și generalizarea teoriei influențelor streine asupra arhitecturii noastre născând mi-a atras chiar ocară strașnică, căci nu o pot numi critică, a unor pedanți —nomina odiosa—cu totul nepregătiți pentru aprecierea unor

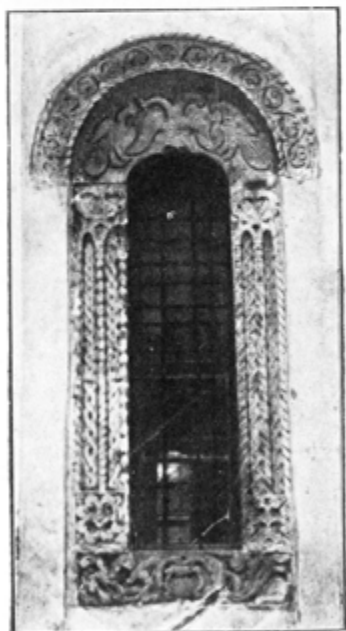
(1) Convorbiri literare Ian. 1907 pag. 84. și «Arta în România, I.

asemenea cestiu. Cu mulțumire așa dar găsec în lucrarea d-lui Balș documentarea pe larg a uneia din părerile emise odinioară, în urma călătoriei ce făcusem în Serbia și a publicațiilor ce consultasem. În scop de a reveni cu argumente mai precise, obținusem chiar dela d-l architect Busuioc copiile planului biserici vechi, după pictura ctitoricească, precum și releveul bisericii actuale. Din ele dau o parte numai azi aci. E de regretat că d-l Balș nu a dat o extensiune mai mare acestui capitol ultim, punând alături de prototipurile sârbești ce menționează și reproduceri după Cozia. Proba este totuși evidentă, pentru ori cine știe să compare două planuri și să facă abstracție de prefacerile posterioare ce a îndurat zidul vechiu al monăstirei, ruinat mai rău de bunele intențiuni ale strămoșilor decât de «ale valurilor mândre generații spumegate» a bătrânului Olt, în care se oglindește splendida monăstire.

După cum ne arată d-l Balș, biserica Coziei are planul aproape identic cu cel dela Krușevaț și Kalenici; iar ornamentarea exterioară se aseamănă cu a bisericilor dela Ravanița, Liubostinia și Rudenița. După identitatea amănuntelor tehnice d-l Balș ajunge la concluzia că «biserica dela Cozia este, nu copiată după cele sârbești, dar că trebuie să fi fost construită chiar de meșteri sârbi».

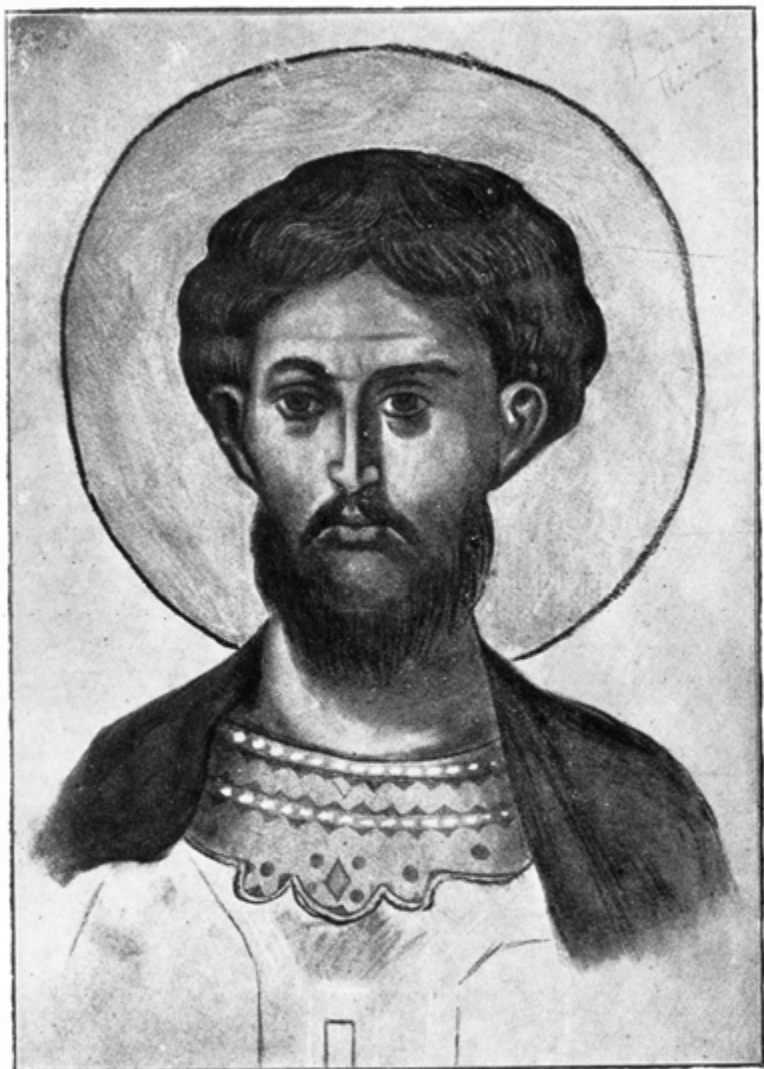
Asemenea împrumuturi, căci cazul ne e izolat în istoria noastră, după cum am mai arătat aiurea, se explică în mod foarte firesc prin lipsa unei arhitecturi proprii țărilor noastre, și prin legături strânse ale ctitorilor voievozi cu vecinii. În cazul de față, Mircea, autorul Coziei, pe temeiul strânselor sale relațiuni cu curtea sârbească, eră natural ca să fi adus din Serbia meșteri, cari i-au clădit biserica după modelul din țara lor.

Cât de predominantă era influența bizantină—sârbească la Curtea Voievodului nostru reiese și din costumele său, după cum se vede și în alăturata copie după pictura din absida bisericii celei mari. Deși prefăcută în urmă, pictura a păstrat însă destul de sincer caracterul originalului, după cum dovedesc stilul jefțului și planul bisericii, care e cu totul altul decât cel actual. Costumele lui Mircea și al fiului său Mihai

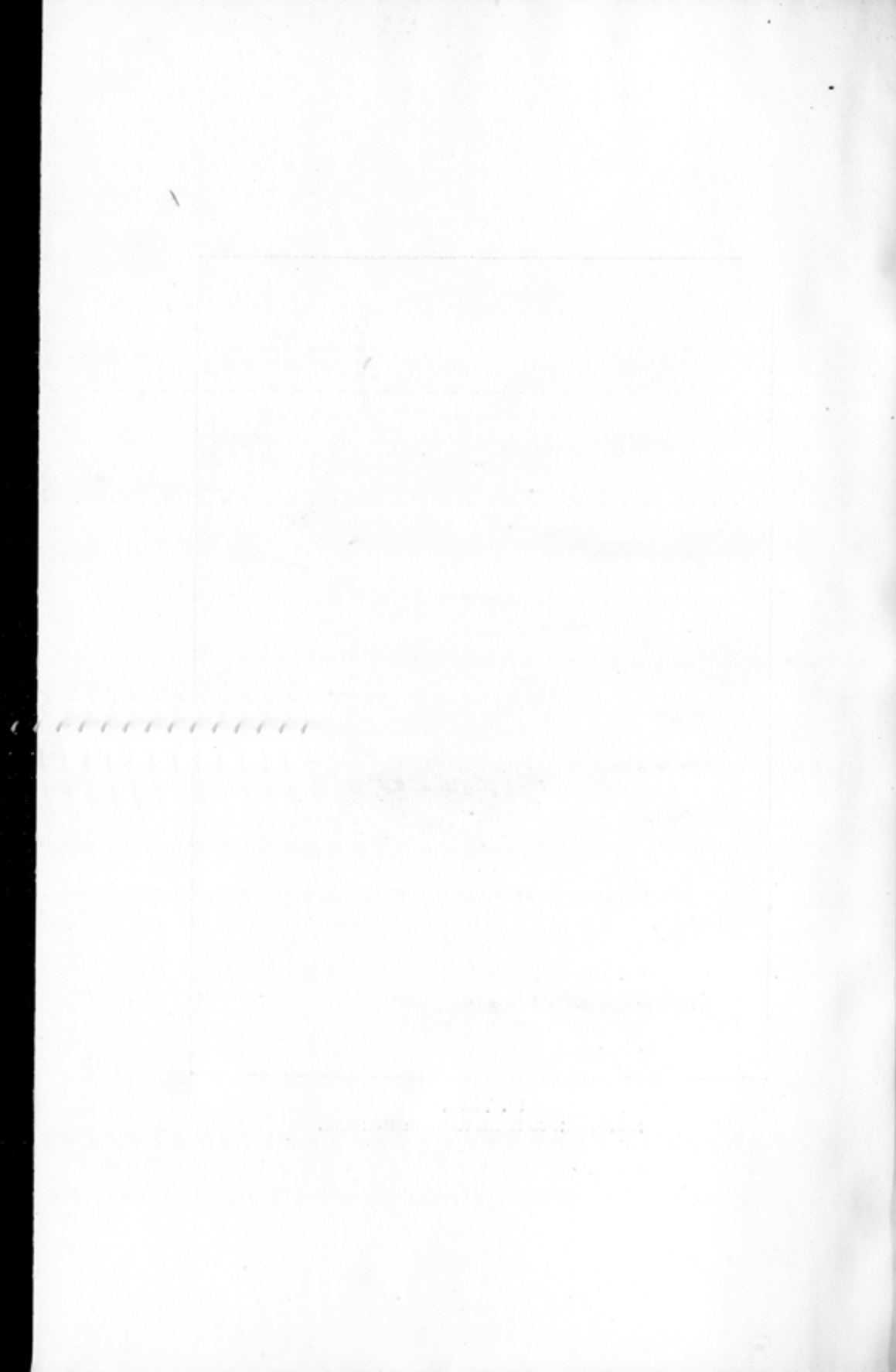
Detalii sculpturale ale fațadei bisericii M-rei Cozia.

Sf. Tiron.

Pictură murală din biserica cea mare a M-rei Cozia.

sunt cu totul bizantine : Voevodul are chiar brodați în aur pe genunchi, pe brocatul roșu, vulturii bicefali împărătești. Planul bisericii, ce Mircea ține în mână, arată cât de radicale au fost prefacerile.

Pentru o mai lesne comparare a planului primitiv al bisericii Coziei cu prototipurile sârbești publicate de d. Balș redau aci desenul d-lui architect Busuioc, făcut în 1904. Iar pentru ca să se poată urmări și mai bine atât asemănările cu originalele sârbești, cât și nepotrivirea adausurilor brâncovenesti, reproduc două din chenarele ferestrelor. In partea lor superioară se regăsesc sculpturile sever stilizate ale veacului al 14-lea. Au ornamentația bogată a amestecului de împletituri și motive florale sau animale luate din Orient și cu reminiscențe romanice, cași la prototipurile din Serbia; partea inferioară, care s'a adăogat întrerupându-se brusc brâul, se deosebește prin stângaceă reproducere și nepricepută înțelegere a motivelor vechi săpate azi cu totul grosolan. Partea inferioară a chenarului încheind fereastra e adesea cioplită într'un stil cu totul diferit de cel primitiv. Te minunezi cum asemenea enorme diferențe au putut scăpa autorului broșurei asupra Coziei, care nu găsește decât ditirambi pentru întreaga lucrare. Exagerările patriotice au mers așa de departe încât picturile, din cari reproduc aci un exemplu din cele mai bune, Sf. Tiron, s'au găsit superioare chiar lui Leonardo ! Pentru a arăta că numai în plan și liniamente generale, dar că și în amănunte s'a împrumutat din Serbia, redau aci două din roatele sculptate ce înlocuiesc ferestrele în arcadele oarbe ale catului superior al fațadei. Toate aceste sculpturi, cași chenarele, se deosebesc, fără a se repeta. Resturi ale bogăției ornamentale de odinioară nu se mai regăsesc decât la absida; aci se mai păstrează și colonetele torse ale arcadelor precum și în parte, deși întrerupt la ferestre, brâul dublu care împarte biserica în trei caturi imaginare, caracteristică ce nu regăsim decât la grupul din Krușevaț-Ravanița. La naosul bisericii refăcut, toate aceste particularități au dispăut.

Cu toate constatările originii străine a arhitecturii dela Cozia—evidentă în urma lucrării d-lui Balș, sper, chiar pentru cei

mai recalcitranți partizani ai unei arte naționale proprii,—fundatia lui Mircea nu pierde nimic din însemnătatea ei în istoria artei din România. Ea reprezintă unul din inelele de seamă ale evoluției arhitecturii din țară care, după cum am arătat, nu-și căpătă o fisionomie proprie decât cu vre-o patru veacuri mai în urmă.

Monăstirea Coziei însă, oricare ar fi arhitectura ei, păstrează caracterul unuia din cele mai scumpe monumente ale poporului nostru, căci aci, sub o lespede ștearsă, se află osemintele Marelui nostru Voevod Mircea cel Bătrân.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

CRONICA ECONOMICA

REORGANIZAREA MESERIILOR

Viața noastră industrială este încă departe de a fi încheiată în formele epocii capitaliste, în care trăim. Se sbate încă industria casnică a trecutului patriarhal, în luptă cu industria la domiciliu a prezentului capitalist; se războiesc meseriile medievale cu industria la domiciliu și fabricile moderne — și'n acest războiu... pe tăcutele, nici unii, nici ceilalți nu ies învinși sau învingători pe toată linia... Hotărât, că viața noastră industrială este într'o fază de prefecere, în care formele ei nu sunt deplin definite. Ca și ele, confuză este și politica noastră industrială, care încurajează în același timp industria casnică, fără să poată opri ci cel mult încetini procesul absorbirii ei în organizarea comercială a industriei la domiciliu; încurajează meseriile, organizându-le în corporații și dându-le privilegii la licitațiile publice, fără a le împiedica, ci cel mult încetini decăderea; în sfârșit, încurajează fabricile, acordându-le o mie și una avantagii.

Politica aceasta industrială oglindește starea de prefecere a vieții industriale: ciocnirea de interese dintre diferitele categorii industriale — nici una nu vrea să se subjuge celeilalte și toate caută... oxigen dela Stat! Cu cât se va defini mai mult caracterul capitalist al vieții industriale, ceea ce se va întâmpla pe indelete, cu atât se va clarifica mai mult și politica industrială.

Sub acest unghi de vedere este interesant, să se privească o parte din politica noastră industrială — politica meseriilor.

Vechile bresle, de fapt desființate prin regulamentul organic, fură păstrate de formă până la legea patentelor din 27/IX/1863 ca organe fiscale și în mod definitiv abia la 22/VI/1873 înlăturate (1). Și tocmai la 1902 se organizează din nou meseriile, ca după nouă ani să fie reorganizate.

Legea din 1902, alcătuită după modelul austriac și german, lega exercitarea meseriilor de dovada de capacitate și introducea corporațiuni facultativ—obligatorii—facultativ, întru cât meseriașii dintr'o comună *puteau* întemeia o corporație, dacă numărul celor cu drepturi civile și politice eră de cel puțin 50 și două treimi din toți hotărau aceasta (Art. 44/III); obligatorii, întru cât fiecare meseriași *trebuia* să facă parte din corporație, odată înființată (Art. 45).

Prin introducerea dovezii de capacitate tehnică, legiuitorul și-a zis, că cerința aceasta pentru exercitarea unei meserii, fără a tinde la limitarea numărului meseriașilor, înfățișează o apărare a muncii cinstite a atelierilor de meserii contra concurenței fără scrupul, o apărare contra lipsei de experiență, a capacității neindestulătoare și a ușurinței la deschiderea unui nou atelier.

Legând exercitarea unei meserii de dovada unei anumite capacități tehnice, legea meseriilor a îndrumat populația industrială către o anumită cultură tehnică, pe care a stabilit-o în mod oficial drept normală și care condiționează—întru cât se face abstracție de capacitatea personală—succesul activității industriale.

Este întrebarea, dacă scopul urmărit de lege prin introducerea dovezii de capacitate (brevetul și carnetul) a fost îndeplinit. Cum nu avem nici o publicație oficială, care să ne lumineze asupra acestui punct—lipsă ce am semnalat-o încă de aproape doi ani (2)—nu se poate hotări în mod absolut, care a fost rezultatul legii. Dacă se ține însă seama de experiența țărilor dela cari s'a copiat legea—a Austriei

(1) Vezi Actul desființării breslelor de *Robin* Conv. Lit 1904.

(2) Vezi Conv. Lit. 1910 No. 1/2/3.

și Germaniei—, experiență consemnată într'un vraf de rapoarte oficiale ale inspectorilor industriali și de observațiunile aceluia ce scrie aceste rânduri, se poate răspunde în mod apropiat la chestiune.

În cele două țări, învățătura ucenicului în atelierul maestrului s'a arătat a fi neîndestulătoare. Maistrul, silit să se specializeze — să producă numai un fel de marfă sau chiar numai o parte din product, nu poate învăța pe ucenic toate cunoștințele meseriei. Chiar altminteri, concurența îl silește să exploateze intensiv brațele de muncă, ce-i stau la îndemână, așa că și'n acest caz este aproape sigur că învățătura ucenicului va fi unilaterală, căci va fi întrebuințat prea de timpuriu ca lucrător. Acolo unde meseriașul se va afla în concurență cu fabrica sau industria la domiciliu, va exista și năzuința de a exploata ucenici, a căror muncă fiind ieftină, ceea ce va conduce la sistemul botezat: „*Lehrlingszuchterei*“. Situațiunea este înrăutățită și prin faptul, că chiar maiștrii conștiincioși sunt tot mai puțin siguri, că osteneala lor va fi răsplătită prin aceea, că vor avea mai târziu calfe bune, căci cerința de lucrătorii speciali în fabrici crește mereu și calfele de meseriași sunt atrase într'acolo de condițiile de muncă, în general mai bune, ca în atelierelor de meseriași. Și cu cât se îngreuiază puțința unui bun învățământ și se înrăutățește rezultatul lui pentru maiștri, cu atât mai des apar pericolele, cari sunt legate de pozițiunea de încredere, acordată maestrului în raportul lui social față de ucenici: îngrijirea fizică proastă, și exploatarea prin munca excesivă, mai ales prin munca de salar acasă, decât în atelier (1).

Toate aceste raporturi se transplantează și asupra calfelor, cari mai suferă și de grozăviile lipsei de lucru.

În ceea ce privește maiștrii, se poate constata dela început,

(1) Vezi *Prof. Stieda. Art. Lehrlingswesen in Handwörterbuch d. Staatswissenschaften* și *Prof. Waenting: Gewerbliche Mittelstandspolitik*.

că scopul legii nu putea fi atins decât în parte, dat fiind libera concurență între produsele meseriilor și a celorlalte sisteme de exploatare industrială: fabrici, industria la domiciliu și comerțul de import—intru cât taxele vamale nu-l împedica, —cari sunt în afară de prescripțiunile legii. Cu drept cuvânt spuneă un maestru înaintea comisiei de anchetă parlamentară în Austria: „Cum se poate cere bietului om cu puține mijloace dovada capacității tehnice, pe când alții, cari sunt favorizați de împrejurări, mai primesc pe deasupra și un privilegiu? Asta'mi pare tocmai așa, ca și cum cineva vrea să apere iepurași de casă, așezând gratii printre ei și lăsând totuși liber vulpii și uliului să pătrundă în culcușul lor» (1) Așa dar, însăși litera legii mărginește rezultatul dovezii de capacitate tehnică în lagărul meseriilor, așa că nu poate opri decăderea lor, care este tocmai rezultatul concurenței cu industria la domiciliu și fabrica. În acest caz, ce rost mai are această instituție?

Dovada capacității tehnice presupune o țărnire a fiecărei industrii și urmărește o mărginire la meseria, pentru care s'a adus proba capacității. Ceia ce poate fi de folos, este ca meseriașii să puie mai multă greutate pe educația lor profesională și prin aceasta să se mai mărginească înmulțirea lor. Dar acestui folos îi cade greu în cumpănă o pierdere—legarea fiecărui meseriaș de meseria lui, pentru care a depus dovada de capacitate. Aceasta înseamnă că i se răpește puțința, ca în cazul unei stări proaste, să poată exercita o meserie învecinată, sau să-și desvolte meseria prin unirea mai multor ramuri în atelierul lui, și'n cazul când fabrica îl pune în neputință de a-și continua meseria, îi îngreuiază trecerea la alta, de oare ce el n'are elasticitatea de îndemânare, de care ar avea lipsă spre a da un nou examen de capacitate.

* * *

(1) Gewerbeenquete ol. Abgeordnetenhaus von 1893, citat la *Waiting* opt cit. p.273.

Pentru a stabili pe deantregul rezultatul legii, trebuie să se cerceteze și rostul celei de-adoua instituții: a corporației, sub următoarele puncte de vedere, cari călăuzesc scopul ei:

1. Corporația drept școala guvernării de sine a meseriașilor;

2. Corporația drept organ independent al politicii sociale industriale;

3. Corporația drept organ al administrării fondurilor, de trebuință pentru îndeplinirea rostului ei.

Numai asupra acestui din urmă punct aflăm știri în „Ancheta” din 1909. Iată câteva cifre spre orientare:

La casa corporației, erau la 1 Aprilie 1908, 76.17% din totalul maieștrilor și 84.15 % din totalul calfelor rămași în urmă cu plata cotizățiilor; iar la casa de ajutor 78.96% respectiv 85.12%. Ajutoarele date membrilor pentru boală și moarte formează 23.44% din totalul veniturilor, iar costul administrației 61.87%!

Păcat că „Ancheta” nu ne lămurește asupra celorlalte puncte, așa că trebuie să recurgem tot la experiența Austriei și Germaniei... și la observațiunile celui ce scrie aici.

În cele două țări, s'a dovedit că nu toți cei strânși laolaltă în corporații iau parte la conducerea ei: ucenicii de ioc, calfele numai într-o măsură neînsemnată, așa că numai maiștrii au de spus cel din urmă cuvânt totdeauna. Dar chiar maiștrii sunt o grupă alcătuită din elemente cu totu eterogene. Cărpaci, lucrători la domiciliu, maiștri cu bucata, maiștri în serviciul magazinelor, contra maiștrii din fabrici ș. m. d. toți luați de maiștri „independenți”, deși în realitate reprezentanți ai intereselor deosebite, adesea contrare, se află la o laltă. În aceste condițiuni, desigur că lipsește o voință unitară, expresiunea spiritului de solidaritate a guvernării de sine.

Aceasta este și situațiunea din viața corporativă dela noi. Repet și aici, ceea ce am spus altă dată: dacă industrializarea noastră, nu s'a concentrat încă în fabrici în grad

aşa de mare ca în Apus, apoi în cele mai numeros populate ramuri ale industriei româneşti, ca d. p. industria îmbrăcămintei şi anexe, ea se prezintă sub forma capitalistă a comercializării meseriilor, industria la domiciliu.

Dacă este aşa, se poate întreba cu prof. *Waenting*: „Vor îngriji oare „maiestrii“ de spiritul de solidaritate, câtă vreme fiecare meserie, în cearta pentru mărginirea drepturilor ei, aşteaptă salvarea dela prejudecarea celorlalte? Vor sprijini ei camerele arbitrale, înaintea cărora trebuie să apară adesea chiar ei ca părâţi? Vor înlătura ei exploatarea ucenicilor, pe care sunt împinşi a o practica? Vor stăruia ei la organizarea învăţământului industrial, când ei privesc îngrijoraţi la fiecare concurent superior prin ştiinţă şi capacitate? Vor combate ei lipsa de lucru, cari la creiază salarii mici?“... (1)

Experienţa îndelungată a celor două ţări a arătat, că multilateralitatea corporaţiilor întrece cu mult puterea inerentă constituţiei ei, de oare ce varietatea funcţiunilor ei stă în contrast cu uniformitatea organizaţiunii sale. Aşa tocmai corporaţiile cele mici sunt în stare să supravegheze mai de aproape pe membrii lor, dar nu sânt în stare a întreţine case de asigurare. În bresle — asociaţii profesionale — se poate desvolta foarte bine spiritul de solidaritate, dar cu cât acesta e mai puternic, cu atât mai mare e pericolul formării clicelor, protecţiei şi parţialităţii la camera arbitrală, ceea ce este mai puţin de temut în corporaţii — bresle mixte. Unităţile locale sunt cele mai proprii întemeierii de şcoli de ucenici, căci în acest caz toţi maistrii sunt în stare să profite de pe urma cheltuelilor comune; pe când combaterea lipsei de lucru necesită instituţiuni interlocale ş. m. d. Cu cât o anumită corporaţie este cea mai puternică după forma ei pentru unul din scopurile ei legale, cu atât mai incapabilă se arată pentru îndeplinirea altora, o dilemă, din care nu este nici o ieşire,

(1) *Waenting* op. cit p. 473.

ori cum s'ar organiza, cât timp se păstrează principiul cumulațiunii după bunul plac. (1) Tot la aceeași concluzie ajunge și economistul *Philippovich* din Viena (2) și cei mai mulți economiști din Apus.

Aceste considerațiuni sunt indetulătoare, socot, pentru ca ori cine să-și dea seama de urmările introducerii corporațiilor la noi în anul 1902.

* * *

Noua lege (3) înseamnă un pas înainte, în direcțiunea specialisărei, intru cât alcătuește două organe deosebite pentru interesele profesionale și sociale, lăsând viața profesională în seama breslelor și administrația mijloacelor pentru asigurare în seama corporațiilor. Mai mult chiar, creditul meseriașilor, este obiectul unei administrații speciale.

Bresla — asociațiunea profesională a cel puțin 25 meseriași — cuprinde la olaltă „ucenicii, călătitele, calfele, lucrătorii din fabrici cu pregătire de meșteșug și meșterii, care se îndeletnicesc cu vreuna din meseriile arătate mai sus (art. 1), fie că lucrează pe socoteala lor sau pe socoteala altuia, fie acesta meșter, întreprinzător sau fabricant“ (art. 2/1); pe când corporația, asociația socială a cel puțin 1.000 persoane, cuprinde și pe „muncitorii și lucrătorii nemeseriași sau fără pregătire de meșteșug, din fabrici, mine și cariere, și din orice întreprindere industrială“ (Art. 2/2).

Prin această specializare, fără îndoială, că fiecare categorie de interes va fi mai bine ocrotită ca mai înainte. Breasla este cea mai potrivită formă pentru dezvoltarea spiritului de solidaritate, numai că va fi anevoie de alcătuit, de oare ce în multe localități nu se va găsi numărul de 25 de meseriași de aceeași specialitate și dacă se vor întemeia bresle interlocale, ele nu se vor putea dezvoltă, din cauza lipsei de legături strânse între membrii lor.

(1) *Waenting* opt. cit. 475.

(2) *Philippovich*. Grundriss etc. B I II. I. p. 139

(3) Legea pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești votată la 15 și 18 Decembrie 1911.

Dovada capacității tehnice, ca și în legea veche, este numai o îngrădire între meseriași, căci art. 10 îngăduie societăților și oricărui particular — deci capitaliștilor — întreprinderea ori cărei meserii, obligându-i a întrebuința maiștri, așa că cele spuse asupra legii vechi se potrivesc aidoma și asupra celei nouă.

Întreaga instituție a dovezii de capacitate este îngrădită cu dispozițiuni de apărare a ucenicului, călîței și calfei împotriva abuzurilor maiștrilor, ceea ce este o mărturisire oficială, că în trecut astfel de abuzuri s'au petrecut...

În regularea raporturilor dintre maiștri, calfe și ucenici s'au luat întinse măsuri pentru protecția muncii minorilor și femeilor, ceea ce înseamnă o generalizare a politicii sociale în întreaga industrie românească. Astfel în art. 35—38 se stabilește maximul orelor de muncă la opt pentru copii între 11—15 ani și la zece pentru călîțele între 15—18 ani și femeile nici dela 18 ani în sus nu sunt îngăduite a lucra peste 11 ore pe zi, decât în acele industrii, unde încetarea muncii femeilor ar atrage după sine și pe aceea a bărbaților; se oprește lucru de noapte a ucenicilor sub 15 ani și a ucenicelor sub 17 ani. Femeile nu pot fi luate la lucru 6 săptămâni după facere (Art. 63).

Dacă se ține seamă de faptul, că meseriile, în concurență cu industria mare, sunt silite a exploata munca cât mai intensiv, se înțelege ce greu va fi de ținut aceste dispozițiuni. Nerespectarea lor va fi greu de stabilit, dat fiind numărul și împrăștierea atelierelor, așa că numai numeroase organe speciale de inspecțiune a muncii, formate din oameni cu pricepere și simț în fața mizeriei celor mici și mulți, vor putea să exercite controlul de lipsă. A se lăsa aceasta în seama breslei, ar fi cu totul ilusoriu și sancțiunile contra încălărilor legii (Art. 41—43) ar rămâne literă moartă.

Pe lângă aceste norme generale pentru regularea raporturilor muncii mai sunt altele, cari se raportă în deosebi la industria capitalistă, (fabrici și industria la domi-

ciliu) (§ 6). Ele stabilesc, că patronul este în drept a păstra cartea muncitorului, a meșterului sau calfei și e dator a însemna pe ea timpul, cât și când a lucrat la el și e oprit a lua la lucru pe cineva care nu prezintă cartea, în care se certifică de fostul patron, timpul și locul unde a lucrat mai înainte. Rămâne ca aplicarea legii să arate, dacă criticile ce s'au adus, că legea leagă muncitorii prea strâns de patroni și că îngreuiază acestora tocmeirea brațelor de muncă, au fost sau nu întemeiate și dacă cu toate îngrădirile penale ambele părți se vor ține de aceste dispozițiuni.

După cum s'a spus, legea instituie breasla—asociația profesională obligatorie—ca organ al intereselor profesionale a meseriașilor, investind o cu personalitate juridică. Rostul ei este apărarea intereselor breslei: ale meșterilor, ajutând la organizarea creditului și priveghind la împăcarea neînțelegerelor dintre ei prin comisia de judecată; ale calfelor, îngrijind de desăvârșirea cunoștințelor lor și luând «măsurile spre a se putea lucra chiar în timpul când, de obicei lucrarea meseriei încetează sau este prea slabă»—aci sunt vizate, deși pe departe bursele muncii—; în sfârșit, ale ucenicului, îngrijind de educația lui socială și profesională.

Ea mai instituie și corporația—asociația socială a cel puțin 1.000 de persoane, între cari și muncitorii, cari nu iau parte la bresle—care este «prim organ al asigurărilor». Înșacrina eicade înființarea de biurouri pentru găsirea de lucru și lucrători (Bursele Muncii), precum și înființarea de școli de ucenici pe bresle, după programele aprobate de casa Centrală—o îndatorire profesională, ce nu'și află loc între îndatoririle sociale ale corporații.

Cu toată *tendința către specializare*, despre care s'a amintit mai sus, se pare că și noua reorganizare a meseriilor, deși cu două organe distincte—corporația și breasla—și un al treilea, ce se va distinge prin practica lucrului—organizarea creditului meseriașilor—, este încă prea mul-

tilaterală, așa că va fi greu să desvolte acea forță, pe care i-o presupune legea.

Cu toate acestea, este un progres față de trecut—progres datorit și dezvoltării industriale, care urmând cât mai mult drumul capitalist, a lămurit mai bine formele de exploatare industrială și a arătat într-o lumină mai vie drumul reformei... Într'acolo se va merge înainte sub imboldul logicei lucrurilor. *Învățământul industrial*, astfel alcătuit, ca să înlesniască meseriașului trecerea dela o meserie la alta, când existența lui ar fi în pericol prin pătrunderea fabricii în câmpul său de activitate și să i perfecționeze îndămnarea tehnică și comercială; *bursele muncii*, cari să lupte cu lipsa de lucru printr'o organizare sistematică a pieții muncii; *inspecția muncii*, care să supravegheze la protecțiunea muncii din întreaga industrie; *creditul meseriașilor*, care să înlesnească meseriașilor bani ieftini pe piață, spre a-și desvoltă întreprinderile; *curțile de arbitraj*, cari să asigure o pașnică dezvoltare industrială; în sfârșit *asigurările sociale*, cari să-i scape pe toți la olaltă de grijile boalei, accidentelor, invalidității și bătrâneții—iată atâtea instituțiuni, ce se vor creia ca organe speciale, îndată ce se vor distinge pe deplin funcțiunile, cărora vor trebui să le servească.

VIRGIL N. MADGEARU.

CRONICA ȘCOLARĂ

O LIPSĂ CARE TREBUE IMPLINITĂ

Intr'un rând, un institutor îmi atrăgea atenția asupra următorului lucru. De multe ori — îmi spunea dânsul — se observă că unii elevii, cari în școala primară au fost bine notați, — în liceu, și mai ales în primele clase, obțin note nemulțumitoare. Și acest lucru — adăoga institutorul — este de observat mai mult la studiul limbilor străine.

Mărturisesc că, în lipsa unui control mai amănunțit, nu pot spune dacă este în totul întemeiată această afirmare. Mi se pare, însă, că într'ânsa trebuie să fie oarecare adevăr. Și iată de ce.

De câtva timp — se știe — s'a dus un crâncen război în privirea gramaticii. Zic că s'a dus, pentru că astăzi, cel puțin în liceu, nu se mai duce un astfel de război. Astăzi în liceu, nici cei mai îndărătnici pedagogi directiști nu mai repetă strigătul: Afară cu gramatica! Este, însă, curentul antigramatical încă atotputernic în școalele primare, unde, mulțumișă programei analitice, învățământul gramaticii este cât se poate de împușinat. Și nu e numai atât. Umăr la umăr cu această vitregie a programei, în privirea conjugărilor mai duce luptă și lipsa de râvnă, cu care este predat studiul gramaticii în școalele primare. Lucrul este negreșit foarte explicabil, dacă ne gândim că de vreo câtva timp, mai nu a rămas învinuire care să nu fi fost aruncată asupra gramaticii. Atât de mult s'a hulit și s'a batjocorit studiul gramaticii, în cât nu este de mirare că astăzi chiar, când războiul în contra conjugărilor s'a mai potolit, institutorul pune prea puțină tragere

de inimă în arătarea puțin numeroaselor forme gramaticale păsuite de actuala programă.

În orice caz, fapt este că astăzi, în școalele primare, învățământul gramaticii este cât se poate de restrâns. Din această pricină mari și numeroase piedici se ridică în liceu în calea elevilor cât și în calea profesorilor, și mai ales în drumul profesorilor de limbi străine. Și acest lucru se resimte mai cu osebire în timpul de față.

Dece mai ales în timpul de față? Pentru că în trecut, adică atunci când sumea metoda directă îndrăsnia să desprețiască în totul ajutorul gramaticii, era, dacă nu în realitate, cel puțin în aparență, între liceu și școală primară o deplină înțelegere în cece privește prigonirea gramaticii. Astăzi însă, când, după o crâncenă împotrivire, greu suportata tiranie a metodei directe a fost dată la pământ, și când în locu-i se înalță atotputernica credință că fără ajutorul gramaticii nu se poate învăța în școală o limbă străină, este ușor de înțeles cât neajuns aruncă în școala secundară disprețul arătat conjugărilor de către școala primară. Căci ne spune un cunoscut autor (1) de manuale de l. franceză, fost până astăzi un înfocat prigonitor al gramaticii:

«Orce conversație trebuie să se sprijine pe cunoștințele gramaticale, cari, singure, pot familiariza pe elevii noștri cu diferitele evoluțiuni ale cuvintelor de cari vor avea să se servească. Elevul de azi, în ciuda metodei directe, nici nu vorbește și nici nu înțelege franțuzește mai bine ca elevii de altă dată; și, neavând gramatica drept călăuză, el scrie franțuzește încă și mai rău. Ortografia sa îți inspiră mai mare jale, și în fiecare zi eu constat că ostracimul cu care a fost isbit învățământul gramaticii este *singura cauză a acestui lucru*. Concluzia — închee cunoscutul profesor — este că cunoașterea gramaticii este indispensabilă oricui vrea să știe franțuzește».

Așa stau lucrurile, și dacă e să spunem tot adevărul, trebuie să mărturisim că astăzi nici în liceu, la limba română, studiul

(1) C. A. Léautéy. Profesor la liceul Lazăr.

gramaticii nu mai este predat cu respectul și tragerea de inimă de altădată. Aceasta, desigur, ca un ecou al aprigei lupte, dusă atâta amar de vreme în potriva declinărilor.

Din această pricină chiar în clasa III liceală, profesorul care predă începuturile limbii latine, cu părere de rău constată că foarte puțin trebuie să se bizue pe cecace elevii au asimilat în clasele precedente la studiul gramaticii române.— Și ceea ce e mai îngrozitor, este faptul că, mulțumită repetatelor defăimări gramatica l. române este astfel predată în liceu, în cât nu arare ori se întâmplă ca deosebirea cazurilor să fie o curată ghicitoare chiar pentru elevii claselor superioare.

Este dar astăzi în tot învățământul, și mai ales în școala primară, foarte scăzut prestigiul gramaticii, și acest lucru este desigur de natură să ne explice atât ciudata constatare a institutorului, cât și greutățile întâmpinate în liceu de profesorii de limbii streine.

Așa stând lucrurile, se impune să ne întrebăm: Față de această nemulțumitoare stare de lucruri, ce este de făcut? Să se mai alunge din nou gramatica din liceu,—nu este de gândit. Singurul lucru ce rămâne de făcut, este să se redea studiului gramaticii tot prestigiul de altădată.

Știu bine ce furtună ar fi în stare să stârnească în lagărul pedagogilor prea umanitari o atare soluție. Dar eu nu văz alta, afară numai dacă spiritul tare născocitor al pedagogilor ar putea găsi vreo altă măsură mai puțin usturătoare pentru prestigiul lor.

M. MIHĂILIANU.

BIBLIOGRAFIE

- I. Rădulescu-Pogoneanu, *Studii asupra eticei germane contemporane*, Buc. 1912.
- Henric Sthahl, *Dela manevre și alte schife vesele*, Vălenii-de-Munte 1912.
- G. Bals, *O vizită la câteva biserici din Serbia*, Buc. 1911.
- Radu D. Rosetti, *Razna*, 1912.
- V. Eftimiu, *Înșiră-te mărgărite* (poem feeric în două părți), Buc. Librăria Nouă, 1911.
- Nicolaus Petrescu, *Glanvill und Hume*, Diss. Berlin 1911.
- Dr. G. Weigand, *Siebzehnter und achtzehnter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig 1911.
- Fl. Ștefănescu-Goangă, *Experimente le Untersuchungen zur Gefühlsbetonung der Farben*, Leipzig 1911.
- Justin Lupus, *Măna-Moartă și răscumpărarea averilor ei*, Buc. 1911.
- Dr. C. I. Istrati, *Darea de seamă pe anul școlar 1910-1911 al facultății de științe din București*, Buc. 1911.
- C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică*, Buc. 1911.
- A. Vlahuță, *La gura sobei*, Buc. 1912.
- C. Stoika Delaziliste, *Un profil feminin* (Carmen Sylva), Pitești 1912.
- Aug. Scriban, *Ortografia românească*, Iași 1912.
- V. Loichiță, *Ceva despre mișcarea noastră literară mui nouă în regat*, Karansebeș 1912.
- P. Lafargue, *Dreptul la lene* (Bibl. Lu nea), Buc. 1912.
- Dr. N. Leon, *Insectele sugătoare de sânge în România* (Mem. Acad. Române), Buc. 1911.
- N. Iorga, *I. Privilegiile din 1815 ale Târgului-Frumos. II. Din viața moșnenilor vieri ai ținutului Săcuenilor* (Mem. Acad. Române), 1911.
- D. A. Sturza, *Insemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României* (Mem. Acad. Române), 1911.
- Dr. Ionescu-Bujor, *Contribuții la studiul petrografic al Carpaților meridionali: Incluziuni de corneenă cordieritică cu andaluzită din granitul de Șușița* (Mem. Acad. Române), 1911.
- Spiridon Popescu, *Din Povestirile unui vânător de lupi* (Biblioteca pentru toți), 1912.
- Dr. Elie Daianu, *Dr. Augustin Bunea și unirea noastră cu Roma*, Cluj 1912.
- Horia Petra-Petrescu, *Ion Luca Carageales Leben und Werke*, Diss. Leipzig 1911.
- Marin Theodorian-Carada, *Revizuirea constituției*, Buc. 1911.
- Z. Bărbulescu, *Drapelul* (trad. din franceză), Vălenii-de-Munte 1912.
- Pietavi Păivăvinta, *Bătrâna cerșetoare și Vrăciul* (povestiri finlandeze trad. de I. C. Panțu), Brașov, Ciurcu 1911.

„GENERALA”

SOCIETATE ROMÂNĂ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★ DE ASIGURĂRI GENERALE

CAPITAL SOCIAL DEPLIN VĂRSAT LEI 3.000.000
FONDURI DE GARANȚII PESTE LEI 19.000.000

Sediul:
BUCUREȘTI
Str. Corăbiei 2
(Dela Sf. Dumitru 1908 în
edificiul propriu
Str. Smârdan
prelungită).

Agenții:

În toate ora-
șele țării

ASIGURĂ CONTRA DAUNELOR
DE
INCENDIU, GRINDINA
ȘI
TRANSPORT
(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURĂRI ÎN RAMURILE:
VIAȚĂ

Asigurări după combinațiuni foarte
favorabile și în condițiunile cele
mai avantajoase.
Asigurări cu bonificare de 3% (trei
la sută) asupra tuturor primelor
plătite, etc.
Rente imediate și amânate.

ACCIDENTE

Asigurările individuale cu și fără
restituirea primelor.

Asigurări colective pentru lucrăto-
rii industriali și agricoli.

Asigurarea responsabilității civile.

PROSPECTE ȘI ORICE LĂMURIRI LA CERE

MARMOROSCH, BLANK & CIE

SOCIETATE ANONIMĂ CU UN CAPITAL DE 10.000.000 LEI

STRADA LIPSCANI, 8, și Sucursală în CALEA
VICTORIEI 17, (sub Hotel de France)

BUCUREȘTI — BRĂILA — CONSTANȚA — CALAFAT — GIURGIO
SULINA — TULCEA

Efectuează toate operațiunile de bancă în general. Cumpără și vinde efecte publice. Emisiuni de scrisori de credit asupra tuturor țărilor.

Avansuri asupra valorilor în depozit și orice fel de tranșacțiuni financiare.

Sucursalele din Brăila și Constanța, afară de operațiunile de bancă mai sus citate, se ocupă și cu vinderea cerealelor în comision.

„CREDIT PETROLIFER“

SOCIETATE PENTRU FAVORIZAREA INDUSTRIEI PETROLIFERE DIN ROMANIA

Sediul: BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI, No. 10

Adresa telegrafică: CREDIPETRO, București

CAPITAL SOCIAL AUTORIZAT 6.000.000 LEI

CAPITAL EFECTIV 5.000.000 LEI

Casa de bancă: Direction der Disconto-Gesellschaft, Berlin; S. Bleichröder, Berlin; Banca Generală Română, București; Max I. Schapira, Ploești

SUCURSALA: PLOEȘTI, AGENȚIA BUȘTENARI

CONDUCT PROPRIU: Buștenari, Grănșor, Băicoiu Buștenari. Participațiuni la întreprinderi petrolifere. Închirieri de vagoane-cazane, vânzări și cumpărări de petrol brut, precum și de toate derivatele petrolului. Birou tehnic special pentru instalațiuni de ars pă ura, întocmește planuri și devize.

Atelier mecanic Cămpina: Instalațiuni complete de sondagiu, borcanuri de orice sistem, rezervoare, căldări de aburi, tuburi nituite de sondagiu, reparațiuni radicale de mașini cu aburi și pompe. Toate materialele și uneltel necesare la exploatarea petrolifere.

Stațiune de pompe Doflana: Furnizează apă exploatarea petrolifere din regiunea Buștenari-Grănșor.

Ulna electrică: Misișoara: Furnizează lumină electrică exploatarea petrolifere.

Exportațiunea: de benzină, petrol lampant, ulei de gaz, uleiuri pentru uz.teri, uleiuri lubrifiante și păsură.

Stațiuni de transbordare: BRĂILA și CONSTANȚA